

Antonio Arzak

Idazlan-sorta

Antonio Arzak
(1855-1904)

Donostiar idazle onek jenero asko jorratu zituan: poemak, itz-neurtuak, kontakizuna, kazetaritza... Idazki oien alderdi nagusia, berak ainbat aldiz darabilen itzez esateko, amodioa da. Ez, ordea, gizon-emakumeen artekoa; Euskal-Erria, euskera, izadia, kristau fedea eta lagun-urkoa zituan arek bere maiteak.

Donostiako Euskal-Erria aldizkariaren zuzendaria izan zan ogei urtean. Bertako Euskal Itz-Jostaldien antolatzailea ere bai.

Batetik, gure arteko erromantikoen taldean sartu bear da egille au. Bestetik, berriz, Donostiako XIX mendearen bukaerako euskal idazleen gizaldian.

Arzak jaunaren idazlan-sorta au izan dedilla ain baztertua daukagun gizaldi ori geixeago ezagutzeko pauso bat; baita ere aspalditik zor diogun esker onaren agerpena.

Donostiako Euskararen
Udal Patronatuaren
laguntzarekin argitaratua

Euskaraz Bizi

ISBN 84-89080-33-X

Idazlan-sorta

Auspoa Liburutegia
233

SENDOA ARGITALDARIA

Ugaldetxo auzoa
Tels. (943) 49 35 51 - 49 35 52 - 49 35 53
Fax (943) 49 35 48
20 180 OIARTZUN (Gipuzkoa)

Antonio Arzak

Idazlan-sorta

Auspoa Liburutegia
(1995)

© SENDOA ARGITALDARIA
Fotokonposaketa eta inprimaketa: ITXAROPENA, S.A., Zarautz
ISBN: 84-89080-33-X
Legezko Gordailu: S.S. 1264/95

Paulinas, Pico de Manuela Antonio Juan
hacia España

Antonio Arzak Alberdi (1855-1904)

Antonio Arzak Alberdi Donostian jaio zan, 1855-eko uztaillaren 26-an, eta andik bi egunera San Bizenteko elizan bataiatu zuten, Antonio Maria Biktorkor izenak ezarriz.

Beraren gurasoak Manuel eta Antonia Ramona Justa izan ziran, biak donostiarrak. Aitaren aldeko aiton-amonak, Frantzisko Jabier Arzak, Altzako semea, eta Maria Teresa Izagirre, donostiarra. Amaren aldeko aiton-amonak, Antonio Maria Alberdi, bergararra, eta Maria Joakina Egaña. (1)

Familia bizi zan etxeak Baderas zuan izena. Ategorrietan zegoan, gaur Notre Dame komentua dagoan ortan. Ziur aski, Antonio bertan jaioa izango zan.

Baderas etxe ori Ulia auzokoa zan, 57 zenbakia zuana. Etxeak iru solairu omen zituan: *bajo, principal y segundo piso*, eta 374 metro kuadratu. Ortaz gaiñera, tolaera eta etxeorde bat ere bai. Onek 215 metro kuadratu zituan, beeko solairuan ukuillua zala, eta goien *piso principal* eta *desván*. Baita jardiña ere, 850 metrokoa. Garai bateko jauregi eder, bikain, patxaratsua, alegia.

Ezker-eskubi beste bi etxe: sortaldean, Pasai aldera, Bellabista; eta sartaldean, Donosti aldera, Etxeberri. Ego aldera, berriz, Pasaiko bide zaarra.

Garai artan, Ategorrietako alde ori leku soilla eta lasaia izango zan noski, naiz eta geroztik inguru dana etxez bete.

Orregatik Antoniok, bere olerkietan ageri danez, ez du bere burua kaletartzat jotzen:

Mendiko umea naiz,
mendia det maite,
ez nintzake biziko
menditik aparte:
eta gaur kalean, ail,
bizi banaiz ere,
ez naiz bizi mendira
begiratu gabe.

Bere idazlan batean ere onela aitortzen du:
“Nekazari jaiio nitzan, jaunak, ez det lotsarik aitor-
tzeko, eta gaur kalean bizi banaiz ere, kanpo librian
jaiotako txori gaxua kaiolan bizi dan bezela, nere
gogua, biotza, asmuak eta naia dijuaz kaletik men-
dira, zelaiera, baserrira...”.

Ulia mendia, berriz, bere-berea du:

Atzo zala diruri...
nitzala ibiltzen
sasi ta arboletan
kabiyak billatzen,
kirkirrak arrapatzen,
bildotxak maitatzen,
Juan Joxe amezketarra
zanian etortzen,
negua pasatzera
ardiyakiñ emen!

Orduan itsatsiko zitzaion bere alderdirik nabar-
men eta aberatsenetako bat: izadiaren maitasuna.
Mendiak, zugaitzak, zerua, itxasoa ikusi utsarekin,
lilluratu egiten zan ura. Ala ageri da, aren itz neur-
tuetan ez-ezik, beste idazlan guzietan ere.

Ona alderdi oni buruz Adrian Loiarde jaunak esaten diguna:

“Y mientras le vemos en su juventud coger la escopeta de caza, más que para cazar para recorrer los campos y admirar su paisaje; para disfrutar entre los robles, castaños y nogueras: para admirar cómo el sol irisa con sus rayos las verdes praderas y las faldas montañosas recamadas de flores, para sentarse en las riberas buscando el sueño plateado de las tranquilas rías: para avizorar entre luces mortecinas el arbolado horizonte de nuestras tardes crepusculares, y para escuchar conmovido las campanadas del “Angelus” que, misteriosas, surgen de los campanarios de seculares torreones y de la soledad de nuestras humildes ermitas, Arzac inspirábase —¿qué digo inspirábase?— inspiraba a la Naturaleza para que, en íntimo contacto con ella, pudiesen ambos cantar, cantar, cantar la vida feliz, patriarcal y honrada de la raza vasca”.

Baiña 1882-ko ilbeltzaren 21-ean, zergatik ez dakigula. Baderas etxe ori saldu egin zuten Antonioren gurasoak. Eroztuna *Siervas de Maria de Anglet* izeneko monja-kongregazio berria izan zan. Onek pagatu zuana: 53.000 pezeta.(2)

Karlisten bigarren gerratea bukatu zanean, 1876-an alegia, ogei ta bat urte zituan Arzak jaunak. Artarako adiña zuan ezkerero, fusilla artu bearrean arkitu al zan? Ez dakigu; ez du olakorik aditzera ematen bere idazkietan. Zera azaltzen da, ordea, argi eta garbi: ura baiño gizon paketsuagorik billatzen oso lan zailla edo bearbada eziñezkoa izango zala. Buruan ere ezin sartu zitzaion ari euskaldunak alkar iltzen jardunak ziranik.

Dударик ez da gerrate ura, euskaldun anaiak alkar gorrotatzen eta iltzen ikustea alegia, ulertezina eta oso mingarria zitzaiola. Ona zer ikusi zuan San Juan gau batean, euskal legeen gorputza billatu nairik abiatuta:

Mendarte estu triste batean
arkitzen gera sarturik,
aritz bat dago gure aurrean,
galdua, ai!, igaturik;
txapel gorri bat alde batetik
eta txuri bat bestetik
dauzka zintzillik adarretatik,
erdian gorputz bat... illik.

Gorputz ori norena zan esan bearrik ez dago:
Euskal-Erriko lege zaarrena noski.

Nola euskalzaletu zan ez dakigu. Baiña gazterik
ekin zion bere lanak argitaratzeari. Ogei ta bost
urte zituala, 1880-an, olerki bat agertu zuan Jose
Manterolaren *Cancionero Vasco* bilduman: *Azken
agurrak gure etsaigoari*.

Arrezkero etzion bere lumari pake aundirik
eman. Eskatu ere ala egingo zioten, eta ura aalegi-
ñean saiatu.

Bere idazlanak iru taldetan banatu ditugu.
Leendabizikoan, bere poematxoak, *Maritxo* (1893))
Zerura (1894), *Joxe* (1897), *Sufritzen* (1898) eta
Amona (1900). Auetekek ditu, dudarik gabe, bere
lanik berezienak. Bera mendian dabillela kontatzen
digu; eta ango baserritarrekin zer gertatzen zaion.

Idazlan oiek antz nabarmena dute Pedro Maria
Otañoren *Aitona gizagaisoa* izenekoarekin. Bide
orren urratzaillea nor izan ote zan, beraz? Galdera
orri erantzuna eman aal izateko, lan oiek argitaratu
ziran urteei begiratu diegu. Arzak jaunaren leenen-
goa, *Maritxo*. 1893-an agertu zan. Otañorena,
berriz, 1896-koa da. Garbi dago, beraz, jenero orren
asmakizuna norena izan zan.

Poematxo oiek liburuska txiki eta meetan argi-
taratu ziran. Leenengoak onela zion azalean: *Anto-
nio Arzác / Maricho / (Errial bana) / Donostian / I.
R. Baroja-ren semeen moldizkiran / 1893*.

Itzaurre onen egilleak bere etxeko oroipen bat azaldu nai luke orain. Beraren ama zana, donostiarra berez eta Maria izenez, zazpi urteko nexka zan orduan. Etxean ere artu zuten euskal argitalpen berri ura. Eta senideak, bera baiño zaaragoak danak, azala irakurritakoan, burlaz onela esaten zioten:

— Maritxo errial bana! Maritxo errial bana!

Bigarren taldean, prosazko lanak. Baditu kontakizun sentikor batzuk, *leyenda* erara moldatuak, garai artan bai erderaz eta bai euskeraz modan zegoanez. Orrelakoak dira: *Patxi ta Kontxexi*, *Aztua* eta *Legenartsua*. Baiña geroztikako prosa-lanak, bere sentimentuak agertzearen edo euskal festetan-eta jende aurrean kunplitzeko moldatuak, laburragoak ditu.

Irugarren taldean olerkiak bildu ditugu; edo, garai artan esaten zanez, itz neurtuak. Ontan ere sail luzeagoak ditu asierakoak. Alakoak dira: *Iltzen bazaigu Ama Euskera*, *euskaldunak illak gera izenekoa*; *Jesus izanik amorioa*, *Jesus da bizi osoa*; *Tolosari San Juan bezpera gauerako* eta *Euskal-Erriko perlak*.

Ondorengoak, ordea, askoz ere laburragoak dira. Bertso bakarrekoak ere bai batzuk, pentsamentu edo sentimenturen bat azaltzearen papere-ratuak. Batzuk, bertsolarien metrika klasikoan moldatuak; besteak, berak asmatutako bertso-mota berriren batean.

Bere idazlanak, liburusketan argitaratutako poematxo oiek izan ezik, garai artako aldizkarietan agertu ziran. Donostiako *Euskal-Erria*-n batez ere. Baiña baita ere bertako *El Pueblo Vasco* egunkarian, Iruñeko *Revista Euskara*-n, Buenos Airesko *La Vasconia*-n eta abar.

Orregatik, aren lanak biltzen aalegiñean saiatu bagera ere, ziur gera askok eta askok iges egingo zigu-

tela. Denborarekin oietako batzuk eskuratuko ditugu; baiña liburu ontan sartzeko berandu izango da.

Ala ere, lan batzuk gerok utzi ditugu kanpoan, *Auspoa*-ren liburu auek beren neurri jakiña eta mugatua dutelako. Baiña murrizketa onengatik, ederki asko ikusten da aren literatur-emaitza zer-nolakoa izan zan.

Baiña Arzak jaunaren lanetan nabarmentzen diran alderdi nagusienak zein diran esan dezagun.

Leenengo, or goien ere adierazi degunez, izadiari zion maitasuna. Sentimentu ontaz blai-blai eginda daude aren lan guziak edo geien-geienak beintzat.

Ala, olerki-erraiñu dizdizariz jantzita daude aren lan guziak. Leen aitaturako Adrian Loiarde jauna ederki jabetu zan ortaz:

“Su prosa era poesía, y su poesía flor de perfume delicado. Desde sus primeras producciones, Arzac cautivó la atención de los selectos, de los escogidos. Su poesía no podía trascender a la gran masa social, a la mayoría, a pesar de tratar en ella asuntos tan familiares y simpáticos como trataba. Pero la emoción de lo tierno, de lo delicado, de lo puramente exquisito, la llevaba siempre Arzac a los corazones de sus lectores y al ánimo de sus oyentes”.

Ona, gai onekin jarraituz, Loiarde jaunaren beste lerro batzuk:

“Podrán decirme algunos que tanto los asuntos como las imágenes y lenguaje que emplea Arzac en sus poemas y en su poesía toda son sencillos.

Pues precisamente en esta misma sencillez baso yo el mérito y la importancia intuitiva y poética de su obra. Ser sencillo y no ser vulgar: ser fácil y no chabacano: ser aristócrata de veras y no déspota, he ahí lo que me parece difícil en la vida y en el mundo. Pero ser sencillo; y grande, armónico, insuperable a la vez: ser familiar y mantener distinción; acordarse de los humildes sin extramurar el castillo

feudal, ¿quién hay que lo haga? ¿Cuántos son los que lo practican? ¿No es difícil, más difícil esto, difícilísimo?”

Andik beste puska batera onela dio Adrian Loiarte jaun onek:

“Arzác fue las dos cosas a la vez: lírico y descriptivo. Lírico, cuando era transportado en alas del entusiasmo y cantaba el objeto que le inspirara, como su país, sus montes, su raza toda. Descriptivo, cuando con el espectáculo de la Naturaleza nos presenta en sus poemas, ennoblecidos e idealizados, los personajes de su observación. Fue un gran poeta, jamás atendido, postergado, injustamente postergado por su país, quien fue el único que apagó los entusiasmos de aquel nobilísimo corazón y le mantuvo entristecido hasta la muerte...”

Arzak jaunaren bigarren alderdia, Euskal-Erriarren eta euskeraren maitasuna. Onen egoeragatik kezka larrian bizi izan zan beti ura. Ortaz gaiñera, garai artako euskaldunak fueroen galera ikusi zuten. Gertakizun garrantz onek zauri mingarri eta sendaeziña idiki zuan aien biotzetan. Atsekabe samin orren agergarri dira donostiar onen idazlan asko.

Baiña beste adierazgarri bat ere erabili omen zuan bere denbora guzian, Loyartek dionez:

“Arzác, que vio aquello con la indignación propia de su carácter y con los ojos arrasados en lágrimas, ya que por sí mismo no pudo llevar la protesta en otra forma, perpetuó su duelo cual si se tratara de una enorme desgracia de familia, y arrancándose la corbata de color que ceñía su impecable camisa, la sustituyó por otra negra; y así, con su corbata negra continuó en eterno duelo hasta el momento de su muerte”.

Irugarren alderdia, beraren biotz bigun, zabal eta sentikorra. Errukiaz beteta zegoan gizon ura. Amodioa dala esaten du, bein eta berriro, mundu onen gaitzen eta ezbearren sendagai bakarra. Baiña

ez gizon-emakumeen arteko amodioa, lagun urkoari bear diogun maitasuna baizik.

Laugarrena, berriz, bere kristau sinismen sutua eta debozio gartsua. Ez ditu oiek izkutatzeko. Aren bizitzaren ardatza erlijioa izan zala esan genezake. Arek gai ontan azaltzen dituan pentsamentu eta sentimentuak irakurriz, nere adiskide aundi baten oroipena etortzen zitzaidan burura: Fernando Artola *Bordari* zanarena. Fede berokoa au ere. Bi gizon auek berdiñ-berdiñak ez dirala badakit; baiña alkarrekin antza badutela ezin ukatu ditekena da, nere iritzirako beintzat.

Esaten ari geranarekin bat dator, Arzak il zanean Bizente Monzón-ek idatzi zuana:

“Hablabá un día con él, con el amigo y compañero que ya no existe; departíamos sabrosamente de cosas y costumbres de esta Euskal-Erria que él amaba con ternura de madre, mas que de hijo; se iba animando nuestra conversación; su fisonomía se encendía; brillaban de sinceridad y de entusiasmo sus dulcísimos ojos; y como yo le dijera, entusiasmado a mi vez: “D. Antonio, ¡cuánto le gusta a usted la poesía!”, me contestó él, apretándome los dos manos cariñosamente, y con un acento de verdad, con una expresión de gozo que me ha quedado impresa en el corazón:

— Si, amigo mío. Créamelo usted. En la oración y en la poesía tengo yo todas mis delicias.

¿Se puede formar mejor, con dos palabras solas, el retrato moral de una persona? ¡Todas mis delicias!... ¡En la oración y en la poesía!... No lo olvido ni lo olvidaré mientras viva”.

Gai berari jarraituz, ara zer kontatzen duan Adrián de Loyarte-k:

“Hallábase enfermo de algún cuidado el autor de este libro, que por aquellos tiempos colaboraba constantemente en la revista Euskal-Erria, y por lo tanto, su trato era frecuente con Arzác. Uno de los días en que la enfermedad se estacionó, Arzác marchaba solo, camino de Rentería.

Encontróse con otro amigo y al saludarse los dos, el amigo notó en Arzác cierta preocupación, cierta tristeza visible en su rostro.

No lo pudo evitar. Le preguntó su causa.

Y Arzác, todo cariño fraternal para los que le trataban, sin poder reprimirse y con los ojos bañados en lágrimas, contestó:

— Un amigo de mi alma; un colaborador de mi revista, a quien quiero con filial cariño, está bastante enfermo. Voy a Lezo; voy a rezar al Santo Cristo...

No pudo hablar mas y despidióse del amigo. Arzác, al llegar al histórico Santuario, compró una vela, la colocó él mismo ante el altar, la encendió y se puso a orar...".

Baiña literatur-kondairan zein lekutan jarri bearko litzake Arzak jauna? Munduko literatur-joe-rak kontuan artuta, donostiar idazle au erromantiko garbia degu. Alde batetik, izan ere, erromantizismoa joan dan mendean modako jarri zan; eta, bestetik, gure donostiar onek orrelakoxea zuan bere izakera.

Euskal literaturari begiratzen badiogu, berriz, ura Donostiako XIX mendearen bukaerako taldean sartu bearra da. Irakurleak jakingo duanez, fueroak galdutakoan, euskeraren aldeko mugimentu sutsu bat sortu zan Gipuzkoako iriburuan. Ordukoak ditugu Martzelino Soroa, Biktoriano Iraola, Ramon, Pepe eta Rosario Artola, Frantzisko Lopez-Alen, Sanchez Irure, Kasal Otegi eta abar eta abar. Baita Antonio Arzak au ere.

Orain, berriz, Donostiako Udalak, bere Euskararen Udal Patronatuaren bidez, euskal gizaldi orren idazlanak berreskuratu nai ditu. Piskanaka bada ere, altxor ori zokotik plazara atera: illunpetik argira ekarri. Ala, Antonio Arzak au ere bete-betean talde ortakoa danez, beraren idazlanen bilduma au argitaratzeko laguntza eman du. Milla esker berari.

Donostiako euskal idazle-gizaldi ortakoa izateaz gain, beraren bultzatzaile eta zuzendarietako bat ere Antonio Arzak izan zan.

Ala, garai artan urtero ospatzen ziran Donostian *Euskarazko itz-jostaldiak*. Oiek antolatzeko lanak *Consistorio de juegos florales euskaros* izeneko elkarteak artzen zituan bere gain; eta beraren goar-pelaria edo sekretarioa Antonio Arzak izan zan urte mordoan. Eta, edozeiñek dakianez, orrelakoetan ez da leendakaria izaten lanaren zama bere bizkar eramaten duana, sekretarioa baizik.

Donostiako euskal xuxpertzeko orren argitalpen nagusia *Euskal-Erria* aldizkaria izan zan urte askoan. Jose Manterolak eman zion asiera 1878 urtean, eta beraren zuzendaria izan ere bai 1884-an il zan artean.

Orduan Antonio Arzak jarri zuten ildakoaren lekuan. Bai berak ere, erioak eraman zuan arte, eginkizun orri zintzo eta gogoz erantzun. Beraren gain gelditu zan, andik aurrera, aldizkariarentzat idazlanak bildu, aietako bakoitza bere tokian jarri, argibide eta oarrak idatzi, euskal festen berri eman, gaiñontzeko albisteak ere adierazi, eta abar eta abar.

Ogei urte igaro zituan eginkizun ortan. Zama benetan astuna. Arek, ala ere, bere biotz guztia lan ortan jarriko zuala dudarik ez da. Onela zion, beraren il-berria ematerakoan, *El Pueblo Vasco* egunkariak:

“Colaborador infatigable de la revista Euskal-Erria desde su fundación, a la muerte del malogrado Manterola, se encargó de la dirección y desde entonces, 1883, lleva publicados cuarenta tomos que representan labor considerable y constituyen una enciclopedia bascongada del mayor interés”.

Eta Alfredo de Laffitte-k onela aitortzen zuan:

“La Revista fundada por el malogrado bascófilo Mante-rola, halló en Arzac un aventajado continuador de la obra, y en sus hábiles manos ha llegado a ser un monumento colosal de materia bascongada, con sus cincuenta y un volúmenes publicados y el cuarto de siglo de existencia”.

Ori aski ez balitz bezela, aldizkari ortatik kanpora ere idazten zuan. Onela dio *El Correo de Guipúzcoa* egunkariak:

“Colaboró en multitud de periódicos y revistas nacionales y sudamericanas, siendo su nombre muy conocido en todas partes donde había bascongados”.

Tamalez, idazki oiek biltzen oso lan zailla derizkiogu, leen esan degunez, eta ez dakigu iñork iñoiz egingo duan.

Arzak jaunaren beste meritu bat *Euskaldun-Fedea* izeneko antzerki-taldeari asiera ematea degu. Onela dio Loyarte jaunak:

“El mismo año de 1896, y continuando Arzác la labor iniciada por Manterola, fundó el cuadro dramático Euskaldun-Fedea, una de las agrupaciones euskaras más meritorias del país, y a quien se debe casi en todo el fomento y propagación del Teatro euskaro en Guipúzcoa.

Con Antonio Arzác, componían dicho cuadro dramático su presidente, el tantas veces premiado poeta y escritor basco Juan Ignacio Uranga, uno de los hombres que mejor dominan la lengua euskara; José Marino Arrieta, Felipe Casal, José Gamboa, Domingo Andonaegui, el poeta Ramón Guelbenzu, Elias Gorostidi, José Juaristi, Daniel Badiola y Pablo Altuna.

Los comienzos de este cuadro dramático no pudieron ser más afortunados. Su aparición por primera vez la hizo con motivo de las Fiestas Euskaras de Mondragón el 5 de Julio del mismo año de 1896. La Casa Consistorial de este pueblo guipuzcoano quedó convertida en animadísimo teatro, representándose las siguientes obras: Alkate Berriya y Abek Ishtillubak, del malogrado Marcelino Soroa; Aritzaren zumo gozua, del antes citado Ignacio Uranga, y el monólogo Prashku, de Pepe Artola.

El éxito de esta representación fue tan lisonjero, que casi todos los actores tuvieron que salir repetidas veces al palco escénico ante las reiteradas aclamaciones del público”.

Beste argibide jakingarri au ere ematen digu *El Correo de Guipúzcoa* dalakoak:

“Al Sr. Arzac se debe la iniciativa de fundar el actual Orfeón Donostiarra, de cuya Sociedad coral era presidente honorario”.

Adrian Loyartek, berriz, onela dio:

“En las mismas Fiestas Euskaras —Arrasatekoetan alegia— se dio a conocer el naciente Orfeón Donostiarra, hoy una de las masas corales mas importantes de Europa, según confesión de reputados criticos extranjeros y españoles, y que fue también fundado por Antonio Arzác.

El día 7 de Julio de 1896 cantó el Orfeón Donostiarra, bajo la dirección del malogrado erriko-sheme y profesor de gimnasia del autor de este libro, Norberto Luzuriaga (Lushu), la canción Boga-boga, el Ume eder bat, de Iparra-guirre, y Charmangarriya, terminando con el himno de las libertades bascas, el Guemikako-Arbola”.

Oso musikazalea baitzan. Eta gai ortan jakituna ere bai. Ala, zenbait doiñu ere sortu zituan, kanturako eta pianorako. Eta Donostiako musika-bandak jo ere egin izan omen zituan oietako batzuk.

Loyartek esaten digunez, Euskal Festa oietan maiz samar egiten omen zuan Arzak jaunak bere itzaldia:

“Muchas veces pronunciaba discursos en euskera, y era de oírle aquella dulzura en sus labios, aquella inspiración en su frase, aquella elegancia y flexibilidad de la lengua en que hablaba, aquellos conceptos tan elevados, que surgían vibrantes y sonoros, con el realce de su figura de corte netamente basco”.

Izendapen batzuk ere jasoak zituan. Onela dio egunkari orrek berak:

“Era correspondiente de la Real Academia de la Historia y de la Sociedad francesa de Arqueología”.

Donostiako Udal Liburutegiaren zuzendaria ere bera izan zan. Zer egin ontan bete zuan lana onela ikusten zuan *La Voz de Guipúzcoa* egunkariak:

“A él se debe en gran parte el que el Ayuntamiento de San Sebastián cuente con una biblioteca enriquecida con muchos y valiosos volúmenes, ordenados con excelente método que facilita su consulta, y a él se debe también que de año en año haya aumentado el número de lectores asiduos, y de consiguiente el aumento de la cultura popular, base del progreso de los pueblos”.

El Pueblo Vasco-k, berriz, onela dio:

“Su último trabajo de la Biblioteca municipal, de la que era director, supone un esfuerzo colosal para llevar a feliz término el catálogo por orden de materias y alfabético de autores, obra que ha merecido las felicitaciones del Ayuntamiento.

En ella puso toda su alma y mucha parte de su salud, y no parece sino que la Parca fiera ha aguardado a que concluyera la última letra para llevarse su cuerpo como se había llevado su espíritu”.

Buenos Airesko *La Baskonia* aldizkariak ederki asko jabetu zan Arzak jaunak katalogo orren bukeran idatzi zuanaz:

“Quien no le conociera podría juzgarle con sólo leer la advertencia final de su catálogo:

“Ha habido quienes han echado de menos en esta Biblioteca la existencia de un álbum de autógrafos de personas distinguidas que la han honrado con su visita. No he querido abrirlo, por considerarla tan honrada con la presencia del mas encumbrado por su saber o categoría, como con la del más modesto obrero”.

Bein batez, Jose Canalejas politikaria, orduan *Ministro de Fomento* zana, Donostiako Udal Liburutegira bisitaz etorri zan. Antxe ikusi zuan, tokirik

dotorenean, liburu xaar bat. Zer ote zan galdetu eta Arzak jaunak onela erantzun zion:

— Liburu ori, jauna, xaarra bai, baiña sakratua, Euskal Fueroena da.

Parisen artxiberoa zan Theódoric Legrand jaunak, berriz, berak udal liburutegian egin zion bisita nola izan zan kontatzen digu:

“Tuve el honor de serle presentado a fines de Septiembre. Largo tiempo le veré en el salón de la Biblioteca Municipal levantándose de su mesa de trabajo y viniendo a mi, las manos tendidas, con una cariñosa bondad; largo tiempo recordaré la deliciosa plática que tuvimos. entonces. Empezamos en castellano, después con una exquisita fineza se puso a hablar francés y dominaba dicha lengua perfectamente; nunca olvidaré con qué amor me habló de su tierra natal, etc. etc.

Poco tiempo después, tres semanas más tarde, llegaba a mi la noticia de su fallecimiento, triste nueva que me produjo profundo dolor”.

Antonio Arzak jauna, ezkondu gabea izanik, bere arreba Josefarekin bizi zan. Au alarguna zan. Beraren senarra izana, Enrike Enrile jenerala. Oker ez bagaude, alaba bakarra izan zuten eta bera umetan il. Josefa onek ere *Euskal-Erria* aldizkarian idazlan batzuk argitaratu zituan.

Antonio 1904-ko urriaren 11-n il zan, bat-batean gaiñera. Testamenturik egin gabe eta elizakoak ere artzeko betarik gabe: *“No testó ni pudo recibir ningún Santo Sacramento”.*

Bezperan, egunero bezela, *Euskal-Erria* aldizkariaren lanetan jardun omen zan. Illunabarrean, zortziak aldera, etxera joan aurretik, lagunei bostekoa eman eta itz auek esan zizkien:

— Gau on! Gaurko lana bigar bukatuko degu.

Orixe izan zan aren azken agurra. Andik ordu batzuetara, goizeko bostetan, il zan, Fuero kalean, leenengo zenbakian. Ziur aski, antxe izango zuan bere etxe-bizitza. *Asistolia* izan omen zuan; biotzekoa, alegia. (3)

Ainbat aldiz aitaturako Adrian Loyarte jaunak onela esaten du, aren azken arnasa nola izan zan adierazi nairik:

“La muerte de Arzak sobrevino cuando nadie lo esperaba por su constitución robusta y su edad no avanzada. Y, sin embargo, una noche, tras grito desgarrador que alarmó a los suyos, murió víctima de una angina al pecho, el 11 de Octubre de 1904”.

Berrogei ta bederatzi urte zituan. Sasoi ederrera, dudarik gabe, buru-lanetarako.

Aren il-berriak atsekabe aundia zabaldu zuan Euskal-Erri guzian. Are geiago Donostian eta bertako euskaltzaleen artean.

Egun berean, Donostiako Udalak lerro aukeruzuzendu zizkion ildakoaren arreba Josefari:

“Con tan rudo golpe, el Municipio se ve privado de un empleado inteligentísimo, cuyo celo y laboriosidad nunca elogiará bastante. Las letras euskaras están de duelo, porque acaba de desaparecer uno de sus eximios poetas, de la mayor dulzura y sentimiento en la legendaria lengua de Aitor; la Ciudad de San Sebastián, y con ella la Euskal-Erria toda, ve con dolor descender, joven, vigoroso aún, a uno de sus mas entusiastas y queridos hijos, y V., señora, ha perdido para siempre el único ser de su familia, hermano cariñoso que endulzaba las amarguras de la vida con su bondadoso carácter”.

Illetak biaramonean ospatu ziran, goizeko amaiketan, Artzai Onaren eliza jendez beteta zegoala.

An ziran Donostiako alkatea, Elozegi jauna; ia udal-gizon guziak, *Euskarazko itz-jostaldiak* edo

Consistorio de Juegos Florales elkarteko gizonak, *Orfeón* Donostiarra-koak, *Euskaldun-Fedea* talde-koak eta abar.

Gorputza elizatik kanposantura bizkarrez eramaterakoan, Donostiako musika-bandak lagundu zuan, il-eresi bat joaz.

Albiste goibel ori jasotakoan, idazlan sentikorrak eskeiñi zizkioten Euskal-Erriko egunkariak: *La Voz de Guipúzcoa*, *La Constancia*, *El Correo de Guipúzcoa*, *El Pueblo Vasco...* Aietan ikusten danez, oso gizon maitea eta estimatua zuten danak ere; eta arek utzitako utsunea betetzen oso zaila izango zalakoan zeuden.

Euskal-Erria aldizkariak zuzendari berria bear eta Frantzisko López-Alen jauna aukeratu zuan zeregin ortarako.

Baita zenbaki berezi bat zuzendari zanari eskeiñi ere, erdal eta euskal idazle askok aretzaz zer sentitzen zuten azaltzen zutela.

Adibide bat jartzeko, ona zer zion Jose Marino Arrietak:

Negarra datorkit, bai,
biyotz barrendikan,
zu ill egiñ zerala
gaur aditurikan.
Aspaldiyan euskerak
ez dauka onikan:
semeak badijoaz
bere ondotikan,
ama eri utzita
biyotz erditikan,
poztutzeko ez dubela
beste orlakorikan.
Lagunduko al digute
goitik oraindikan!

Manuel Diaz de Arcaya-k onela esaten zuan Zaragozatik:

“Tus virtudes las pregona una sola frase: Has muerto sin enemigos”.

Areago esaten du Adrian Loyartek:

“Ser enemigo de Arzác era poco menos que imposible”.

Eta beste batzuek ere gauza bera esaten dute: etsairik gabeko gizona zala ura.

Biktoriano Iraolak ere bertso bat eskeiñi zion:

Ezta nabaitzen gozotasunik
euskaldun biyotz minduan,
ezta nabaitzen ill dan ezker
guretzat zorigaiztuan.
Ama Euskera bezel-bezela
biyotzez maite genduan,
bera zan gure argi bidea,
berak gidatzen ginduan,
euskal zaliak gelditu gera
ume zurtzaren moduan,
ala eztakit utsun aundi au
zeñek estaliko duan.

Pedro Sarasketak, berriz, gaurko egunerako ere zer esan aundia duten itz auek:

“Todos sus amores, todos sus desvelos, sus afanes todos, fueron la prosperidad de Euskaria. Por ella trabajó sin descanso. Su favorita ilusión fue la de ver recuperados nuestros derechos forales. Le tocó ser testigo de que nos los arrebataran despiadada, brutal e ilegalmente, y abrigaba la esperanza de que fuera reparada tamaña injusticia. Poco a poco fueron decayendo aquellas esperanzas. Volvió entonces los ojos hacia su amada Euskaria y con amargura infinita creyó observar eran escasos, muy escasos, los verdaderos defensores que quedan de sus derechos al país basco. Predomina en su suelo la venenosa planta de políticos que anteponen a su bascongadismo la

propia conveniencia, y es por otra parte bastante numerosa esa masa de bascongados exóticos que tanto daño causa con su lamentable indiferencia. Por eso él... estaba triste, triste fue su vida y murió triste”.

Karmelo Etxegaray jaunaren aitorenak, berriz, argi egiten digu Arzak zanaren izakera nola zan ulertzeko:

“No hay gran poeta lírico que no tenga mucho de infantil y candoroso. Por algo dijo Joubert que los poetas son niños con mucha grandeza de alma y con una inteligencia celeste. ¿Será cierto que, como afirmé en otra ocasión, no entrará en los reinos de la belleza quien no sea semejante a los niños? El bueno, el noble, el honrado Arzac, con aquel infantilismo suyo tan simpático y tan entrañable, que daba carácter tan singular a su poesía y la hacía inconfundible, fue, sin duda alguna, de los mortales privilegiados que merecieron entrar en esos reinos”.

Frantzisko Lopez-Alen jaunak onela ematen zion bere azken agurra:

“Bizi naizen artean izango da zure obian, gutxienaz, osto bat; eta elizan otoitz bat, eta biotz ontan, iñoiz banatuko ez dan oroitz andi bat!”

Gure aldetik, berriz, Antonio Arzak jauna illik larogei ta amar urte igaro diran arren, testigantza berri bat jaso aal izan degu, Pedro Maria Otañoren anai Bernardoren eta Frantzisko Lopez-Alen jaunaren biloba dan Manuela Otañoren aotik:

“Antonio Arzak nere ama zanaren aitapontekoa zan. Baita nere amaren aldeko aitona zan Frantzisko Lopez-Alen zanaren lagun miña ere.

Bien argazkiak, Antoniorena eta Frantziskorena, aitapontekoarena eta aitarena alegia, bere tokadorean antxe izaten zituan gure ama zanak; eta gauean, lotarakoan, musu bana ematen zien, onela esanez:

— Nere aita santu bat izan zan, eta nere aita-pontekoa ere bai!

Biak gure ama zanari maitasun aundia izan zioten. Sarritan, ama neska koxkorra zala, nere aitona ura oiñetan eserita zeukala idazten zuan. Eta, kalean jostatzen ari bazan, lan-gelako leioa zabaldu egiten zuan, begiak altxa besterik gabe bere alabaxoa ikustearren.

Ulia mendira joaten giñanean, ama zanak onela esaten zidan.

— Mendi onek ez du metro kuadraturik izango, nere aitak eta nere aitapontekoak olerki bat idatzi gabekorik.

Bien adiskidetasuna, izan ere, munduan oso banaka izaten diran bezelakoxea zan.

Famili aberatseko semea zan nere amaren aita-ponteko ori. Aren jaiotetxean, amairu serbitzari izaten omen ziran. Baserri asko, ez dakit zenbat, bere-nak omen zituzten.

Baiña bera, Antonio, eskuzabalegia izan. Eman eta eman egiten zuan arek, iñork ezer jakin gabe. Berriz olakorik izango ez dan moduko gizona baitzan.

Ategorrieta aldetik pasatzen giñan bakoitzean, onela esaten zidan amak, Notre Dame-ko komentua erakutsiz:

— Ortxe zan nere aitapontekoaren etxea.

Ni bein baiño geiagotan izan nintzan Antonioren arreba Josefaren etxean. Guk Pepita deitzen genion. Oni ere amapontekoa esaten zion gure amak. Orduan Bergara kalean bizi zan. Enrile jeneralaren alarguna zan. Tituluduna bera, markes edo konde.

Sarritan onela esaten zidan andre Pepita arek:

— Kuadro au zure aitona Frantziskok egiña da. Au ere bai.

Etxe ura, izan ere, museo bat zan. Dana kuadroz, pitxiz eta antziñako gauzez beteta zegoan. Baiña andre Pepita orrek, il aurretik, gauza batzuk erregalatu egin zituan. Gaiñontzekoak, berriz, bera il ondoren sakabanatu ziran. Testamentariak esan bearko luteke etxe artako gauzekin zer egin zuten”.(4)

Ikusi degunez, goralpen aundiak egin zizkioten Antonio Arzak jaunari, beraren eriotzaren berri tristea zabaldu zanean. Oiek danak, ordea, il ondoko loreak ziran.

Baiña bizi zalarik jaso al zituan arek ain mereziak zituan aitopena eta esker ona? Duda egiten degu. Beraren arreba Josefak ? eta arek zerbait jakingo zuan? pena ori agertzen duala dirudi:

“Hasta aquí llegaron los afanes y desvelos del mejor de los hermanos (Q.E.P.D.). ¡Ojalá hubiera recogido el fruto..., el cariño de sus amigos y el de su pueblo todo!”.

Adrian Loyarte jaunaren itz auek ere triste samarrak dira:

“Su vida se reducía a la Biblioteca Municipal y a la revista Euskal-Erria. Murió medio olvidado y así continúa, a excepción de cuatro o cinco, que le rendimos un culto de amor mas intenso cuanto mayor es la distancia del tiempo que nos separa desde su muerte”.

Leen aitatutako egunkari oietako batek, *El Pueblo Vasco*-k, Arzak jaunaren il-berria ematerakoan, aren idazlanak bildu eta liburu batean argitaratzea eskatu zuan:

“Sus sentimentales poemas, sus lindos versos, sus hermosos pensamientos, que parecen suspiros del alma, desperdigados por ahí en folletos y revistas, habrán de ser recogidos y editados en una edición completa de sus obras”.

Baiña aren eskaera, gure arteko ainbat eta ainbat asmo eta burutazio bezela, aizeak eraman zuan.

Lotsa eta poza, biak sentitu ditugu *El Pueblo Vasco*-ren itz oiek irakurtzean. Lotsa, bilduma eta argitalpen oiek, ia eun urte igaroagatik, egin gabe zeudelako. Poza, berriz, lan ori burutzea guri egokitu zaigulako, alako epe luzearen ondoren bada ere.

A. Z.

(1) San Bizenteko eliz-artxiboan jasotako argibideak. Beste argibide iturri bat: *Adrián de Loyarte: Donostiaras del siglo XIX, 1913, San Sebastián, Librería Editorial Baroja*, Antonio Arzak jaunari buruzko atala.

(2) *Notre Dame* komentuan jasotako argibideak.

(3) Artzai Onaren eliz-artxiboan, ildakoen III liburuan, 131 orrian, 96 zenbakian.

(4) Josefa Arzak Alberdi andrea, Antonioren arreba, larogei ta bat urterekinil zan, 1939-ko maiatzaren 2-an, Bergara kaleko 20 zenbakian, zaarrez: "a consecuencia de senilidad". (Artzai Onaren elizako IX eriotz liburua, 120 orria, 101 zenbakia.)

D. Antonio Arzak

Antonio Arzak, Biktoriano Iraolaren marrazkia,
El Tzun Tzun, 1894-IX-23.

Poemak

ANTONIO ARZÁO

MARICHO

(LIBRO DE BARRA)

DONOSTIAN

I. R. BAROJA-BEN BARRIKEN MOLDIZKIHAN

1893

Maritxo

I

Oiartzundik Iruna
baño arontzago,
baserri zar eder bat
ezkutuan dago;
aurrean intxaur, gaztañ,
piko zuri asko,
paretetatik matsa
ta untza dario.
Eizian nebillen,
ta txaratik gora
txakurrak zaunk egiñik,
irten zan leiora
aiton buru zuri bat,
ximur ta polita,
ezpañetan zuela

ketan bere pipa.
Ni ikusirik jatxi
zan ate ondora;
ta galdeturik nora
nijoan andikan,
erantzun nionian
euskara zarrian,
bertatik lagun giñan;
t'asirik izketan,
bertso bat edo beste
tartzet botarikan,
aurrera pasatzeko
laster esan ziran;
etzuen nai iñora
joatia andikan.

II

Beriela deiturik
famili guztia,
etorri ziran seme
t'illoba taldia,
eta aben artian,
parerik gabia,
neskatxa bat, Maritxo,

zer txoragarria!...
Igerririk aitonak
nere iritzia,
nai ezik bota zuen
barrendik antsia;
eta joan ziranian
itxirik atia,

onela mintzatu zan
agure tristia:
- Aingeruak ekarri
dute gaur onera,
len lenago guztia
poza zan etxera;
pobre, baña kontentu,
gabean oiera,
egunaz lan egiñ ta,
beti joanak gera.

Orañ... ai!, ikusi du
nere familia,
ikusi du Maritxo
illoba neria,
neskatxa langillia,
txukun ta garbia,
ta gure Jaungoikoak
doaiez jantzia;
ojala baldin balitz
zakar, itsusia!

- O, ez, ez!

- Bai, jauna, bai;
gure izatia
da, gauza guztien gaiñ,
etxeko pakia.
Nai genuke, badaki,
Maritxo ezkontzia;
senargaia billatu
degu egokia,

diru asko duena,
da pelotaria;
eta neskatxak ezetz...
Zer erokeria!

Berak maite duena
da arrantzalia.
estopara denetan
berdiñik gabia,
mutill prestua, baña...
arrote, pobria.
Zer deizkio? Ez al da
au erokeria?...

- Barka bezait, aitona,
orlako auzia
ez da neretzat erraz
erabakitzia;
berandua da eta,
txakurrak bildurik,
abiya bear nuke
oraiñtxen emendik.

- Nai duen arte, bada,
badaki bidia;
atsegiñ izango det
berriz ikustia.

- Milla esker, ta oraiñ
geldi bitez ondo;
ni etxera orduko
illuna da oso.

III

Lau urte pasa dira
geroztik munduan,
doakabe, tristiak
nere inguruan;
txakurrikan ez daukat
geiago onduan,

eskopetak or zaizkit
erdoitu zokuan.
Nere lurretik ere
izan naiz kanpuan,
baña... an ere neukan
Maritxo goguan.

Orla, bada, neguko
egun beltz batian,
irten nitzan etxetik
iya goiz-sentian;
brumak arturik zeuzkan
mendiyak azpian,
bakarrik entzuten zan
zozua sasian,
lenaz esnatzen dana
txorien artian.

Baserri zar artara
allegaturikan,
etzan iñor ageri,
t'atia jorikan,
emakume bat irten
zan sukaldetikan,
t'alderatu zanian
ezagaturikan,...
zer esan ez nekien,

ez neukan itzikian:
Maritxo zan!... Pañuelo
beltx bat lepotikan,
oriya ta flakua,
gaitzak arturikan,
iñon ere etzeukan
lengo itxurikan!...

Boina ta abarkakiñ
nitzan ni jantzia,
gañera berriz neukan
bizarra utzia,
ta ez ezagaturik
batere ordia,
egin nion etxeko
gizonen galdia,
orduak ikusirik
beso bat me-mia,
siñalatzen zirala
txarako bidia.

IV

O, Jaungoikoa! An zer
gertatzen ote zan
pensatzen jarri nintzan
neraman bidian;
ta ala geldi, geldi,
nijuan... nijuan ,...
ikusi nuen arte
azpiko aldian
aiton gizarajua
arizti batian,
exeriya zegola
orbelen gañian.
Bertaraturik, zorrotz
begiratzen ziran,
ta... "Ez nau ezagutzen?"
esan nionian,

asi zan berielatzen
altxatu nayian,
baña nik arturikan
besuen artian,
egin nuen zegola
geldi-geldirikan.
Libratxo bat tabako
nuen morralian,
ollagor, egabera
t'eperreren tokian,
beretzat eramana;
artu ondorian,
pipa bete ta gero
pixtu zuenian,
galdeturik zer nola
ziran aspaldian...

malko bat an zijuán
bere matrallian!
Andik pixka batera,
mintzo itzaliyan
ziyon aiton gaxuak:
- Ameriketara zan
pelotaria joan,
ta izkribitzen zigun
esanaz kartetan
dirua irabazten
zegola beti an;
erosiko zuela
etortzen zanian
gure baserri zarra
zernai preziotan,
ta laster emen zala
sarturik ontzian.

Ontan geunden, ta oraiñ
bi urte dirala,
goizalde batian zan
altxa bendabala:
aizearen burruna
ta turmoi soñua
izugarriyak ziran;
gure tellatua,
arbolak estaldua,
gañera sendua,
gelditu zan geiena
azpiz goratua;
ez da izan ekaitz bat
aiñ purrakatua.

Goiza bazijuán ta
eguerdi aldera
itxu gixaraxua
bioliñ jotzera,
askotan oi bezela,
sortu zan onera;
talo puxka bat ziyon

eraman atera
illoba gaztienak,
ta sartu zanian:
- Ontziya galdu dala
Jaizkibel atzian
eta errezatzeko
itxuak esan dit.

(Jira bat egin ziran
barrerak bertatik.)
Bazkaltzeko bildurik
geunden sukaldian,
ta geren alkiyetan
jarri giñanian,
errezatu genuen;
zerbait ere prestatzen
Maritxo zebillen,
ta bestela bezela
niyon begiratzen,
ikusi nuen arte,
ixill, nola zuen
mantalaren ertzakiñ
negarra txukatzen.
(Zer ote ziyon bere
biyotzak esaten?..)

Ala, gure bazkari
legia egiñik,
altxa nitzan maietik,
ta eziñ egonik,
guardasol ta txamarra
gelatik arturik,
irten nitzan etxetik
zerbait jakiñ nairik.

Ondarrabiko plazan
sartzen nitzanian,
jende guztia biltzen
zan pilla batian:
bi arrantzale zeuden
pillaren erdian,

zetozen galdurikan
itsas zabalian,
irakiten zebiltzan
bagen aparrian,
beren lagun maitiak
ontzi-pusk artian.

Maritxoren maitia
ere an omen zan,
ta... bazekien ondo
zer asmotan giñan!

Pelotaria berriz
Amerikatikan
zori gaixtoz zetorren
ontzi artan bertan:
*arkitu omen ziran
biyak ol batian;*
arrantzale nobliak,
atera nayian,
bertatik eutsi ziyon;
ta, iya irtenik,
mendiya bezelako
bagak atxiturik,

ez da geiago izan
aien aztarrenik!...
? Arrantzaliarena
beziñ ederrikan
ez du Jainkoak egiñ
beste biotzikan!
? Ez! Maritxok geroztik
goiko leiotikan
beti dauzka begiyak
itsaso aldian,
eskapulario bat
bere kolkotikan
atera ta jarririk
ezpañen gañian!...

Ta illobak zetozen
beko zelaiera,
aitona maitiari
maldan laguntzera;
baña nere besotik
igo zan etxera,
ni abiyaturikan
Donosti aldera.

V

Kea dirudiela
denbora dijua...
ta bizi da oraiñdik
Maritxo gaxua!

Bizi?... Bai, ala nola
lore igartua.
Nork daki zenbat diran
orla!... Au mundua!...

Maritxo poemaren leenengo argitalpena: *Donostian*
/ *I. R. Baroja-ren semeen moldizkiran* / 1893.

Bigarrena: gerra aurreko *Argia* astekarian, ez
dakigu zein egunetan.

Beste argitalpenik ez degu guk beintzat ezagutzen.

ANTONIO ARZÁC

ZERURÁ

DONOSTIAN

I. H. BAROJA-REN SEMKEN MOLDIZKIRAN

1894

Zerura

*Kea dirudiela
denbora dijua...
ta bizi da oraiñdik
Maritxo gaxua!*

I

Baña... ni eziñ bizi
zu ikusi gabe,
nere buruaz ondo
egiñ ziñan jabe!
Barreanean detana,
biyotz edo labe,
zutaz errukitzeko
ez det aski, ene!
Joan nitzan, bada,
berriz baserri zarrera,
lengo kabira diran
enaren antzera;

ganbarako leiotik
itsaso aldera
begira zegon; eta,
deitu niyonian,
jatxi zan berielat;
negon atarian,
t'aitonaren galdia
egiñ ondorian,
- Pasa bedi barrena,
jauna -esan ziran,
abiyaturik orla
nerekiñ izketan:

II

- Aitona! Ill zan, jauna,
enkargaturikan,
bedorri etortzen bazan
egunen batian,
guztiya esateko.
Lengo berri badaki,
jauna, ta geroztik...
nere aitona gaxua,
damuak arturik,
asi zan triste, triste,
gelditzen bertatik;

etzuen ezer jaten
ta, eziñ egonik,
zer egiñ etzekiyen
ni poztutziatik.
Nik beretzat ez nuen
far irri bat baizik.
Orla giñan,... eta beiñ
etxeko ganbaran
beti bezela ari
nitzan ardatzian;
aitona gaxua neukan

alkian, aurrian,
ta nijuan bezela
liñua iruten,
Jaizkibelgo lañua
zijuan banatzen...
Guadalupeko Ama
agerturik ontan,
aiton onari esan
niyon bat batetan:
- Betor, betor onera.
Ara gure Ama.
Zergatik dago triste,
aitona laztana?...
Nai al du nik gauza bat
oraiñ esatia?...
- Zuk nai dezun guztia,
illoba maitia!
- Bada... nik nai nukena
ez da besterikan:
onera ekartzia
Ondarrabitikan
emakume gaxo bat,
alargun, pobria,
Anttonen ama, ail,
ura galdu zanian
itsas zabalian,
lurrian gelditua
bakartasunian!...
Zer zorionekoa
izango nitzaken,

utziko balirake
etxera ekartzen!
Am'alabak bezela
biziko giñake,
eta gure biyotzak
poztuko lirake!...
- Ta zer ziyon aitonak?
- Nola esan!... Jauna,
alkitik etorri zan
altxa ta nigana,
eta bi besuakiñ
lepotik arturik,
doi-doia esan ziran:
- Ber...ta...tik, ber...tatik:
datorrela lenbailen;
zor au pagaturik,
kontentu nua oraiñ
mundu onetatik!
Eta bere malkuak
neriakiñ jorik,
lurrera zijuaz
elkargaturik!
(Aitonaren malkuak
azkenetakuak,
non fruta ximur batek
dauzkan ur tantuak;
eta illobarenak
aundiyak, beruak,
aspaldiyan zeuzkanak
barrenen bilduak!)

III

- Eta gero? - Ai, jauna!
Urrengo goizian,
nere Anttonen ama
nik aldamenian
ikusten nuenian,...

eta arratsian,
guztiyok elkarrekiñ
errosariyuan
difuntuengatikan
erregututzian,...

ez dakit zer sentitzen
nuen biyotzian!...
- Ta ama bizi al da?
- Ez, gaxua... Bañan...
begiyak nik itxirik
mundutikan joan zan!, , ,
- Eta zu nola zera?
- Ni kontentu, jauna;
nere anai zarrena
etxian deguna
txit ona da neretzat;
denak maite naute,
aitortuko ezpanu
biyotzik ez nuke;
koñatari laguntzen

diyot alegiña,
illobatxoak dute
ikasten dotriña;
beren gelan daukaten
Ama Birjiñari,
lore xortak eskeintzen
dizkate kantari,
t'ingurutikan datoz
neskatxak onera
arratsaldetan, josten
nik erakustera;
orla joanik egunak
egunen ondoren...
beti esperantzetan...
ta beti maitetzen!...

IV

Ixilldu zan Maritxo;
t'irten nitzan andik,
nere artian orla
pentsatzen jarririk:
- *Beti esperantzetan!*...
Al da gure biziya
esperantza baizik?
Nola bizi liteke
iñor au galdurik?
Len joan ta oraiñ esan
orduko pasarik,
gelditzen zaigu ezer
gero bat besterik?

- *Ta beti maitetzen!*...
Bai, Maritxo, bai! Zure
antzikan ez duten
zenbat neskatxa gazte
gaurko egunian,
biyotza kolokan ta
aizia buruan,
zorionaren billa
dabiltzan munduan,
itzal bat arrapatzen
aurraren moduan!...
Gaxuak!... Ez dakite
maitetzea zer dan!

V

Laguntzat eramana
nuen eskopeta,
ta arrats artarako
jorik Goizueta,

biaramon goizian
erbi txakurrakiñ,
ibaiaren ertzian
utzirik Alduntziñ,

emendik eskuiera
asi nitzan sartzen:
izandurik Añarben,
gero Arranbiden.
baso eta mendiyak
ikusten nituen,
ta begira... begira...
ez nitzan aspertzen!
O zer edertasunak
gordetzen dituzten!...
Gizonak altxatuak
badira erriyak,
Jaungoikoak egiñak
baso ta mendiyak!
Ta nebillen zorutzen
ni aben artian,
pill-pill sentirik nere
euskal biyotzian,
Urdaburu atzeko
erreka beltzian,
basurde ta basauntzak
zuten biltokian,
oraiñdik ol-etxerik
egiñ etzanean,
lengo denboretako
gure lur librian...
aritz tantai galantak
zutik zeudenian!
Udazkena zetorren,
ego aizia zan,
bero egiten zuen
mendi aldapetan,
eiz arrastorikan
ezerenik etzan,
kabiyak utsak zeuden
arbol adarretan,
eta osto igarra
erortzen zanian,...

o zenbat txori kontu
zeraman tartian!...
Ta txoriyak zebiltzan
itzala nayian
bide bazterretako
elorri sasiyan;
olluak atariko
metaren onduan,
ardiyak erreketan,
txakurrak txokuan,
ta beiak ukulluan
ixilltasunian;
etzan ezer entzuten
inguru aietan,
bazirudien dena
zegoela lotan,
arratsian bezela
aditurik *klan-klan*,
arriyaren kolpia
bakarrik errotan...
ta tarteka... nonbaitik,
doi-doi nabaitua,
ikazkiñen aizkoren
ebaki txixtua...
artzaian txilibitu
soñuaz nastua...
Gero, Pikoagatik
beste alderdira,
beñ gora ta beñ bera
emanikan jira,
illuntzerako nitzan
irten Ergobira,
Urumean datorren
bezela aingira,
leun-leun sarturik
nere Donostira.

VI

Illabete geienaz
zan ontaz irago,
non Ategorrieta
baño onontzago,
goiz batian amon bat
jartzen zait ta diyo:

- Barka beza: bedorri
da On Antoniyo?

- Bat bai.

- Banekiyen nik!

Bada, natorkiyo
esatera Maritxo
txit gaizki dagola,
laster Jaunari kontu
emango diyola;
ta nai badu bizirik
ikusi oraindik,
abiya litekela
bidian bertatik.
Esan, ta nijuala
zerbait galdetzera,
itzontzi bat sartu zan
gu geunden artera:
t'arrekiñ egon eta
jira nitzanian,
iñondikan amonik
etzan ageri an.
Zer egiñ ez nekiyen...
Batetik, mandatua
nork ziran bigaltzen?
Bestetik, ara joanik
zer egiñ nezaken?
Agiyan traba eta
menturaz kaltia,
gutxi edo geiago
azken ordu artan
bear dan pake ura

nasturik animan.
Baña... sufrtzen zeuden!
Ta... nola ziteken,
kasorik egiñ gabe
gelditu niteken?
Ni ez! Ara joan nitzan.

Ez nuen nai izandu
sartu bere gelan,
ta begiratzen niyon
ate ondotikan.

Gurutze bat estutzen
zuen eskuetan...
ezpañak idukirik
beraren olietan,
garbi!, non maripoxak
eguaq loretan!

Bai, eta nola ill zan!...

Itsasoa ikusten
zuen oietikan,
t'ametsetan bezela
urruti batian,...

begi zorrotz illtiyak
an jarririk zeuzkan,...

noski bere maitia
billatu nairikan!...

T'aurreratzen zijuan
bezela agoniyan,...

andikan Guadalupen...
t'ondoren zeruan...

- Je...sus,... Ma...ri...a,

[An...tton...

marmarizturikan...

Arkitu ziranian

Jaunaren kolkuan,...

zer eztaiak izango

zituzten orduan!...

VII

Joan da gure artetik
Maritxo gaxua!...
Gu laster, ala nola
arbolen ostua;
ta mundu au legoke
oso igartua,
pozik gabeko penak

betiko galdua,
ezpalitz altxatuko
zerurañokua,
eder, txoragarria,
gozo lurrintsua...
esperantzaren lore
amoriyozkua!!

Zerura poemaren leenengo argitalpena: Donostian /
J. R. Baroja-ren semeen moldizkiran / 1894.
Beste argitalpenik izan dan ez dakigu.

Joxe

*Lagunakin batian
artalde antzian
Kuba-ra bota zuten
sarturik ontzian.*

I

Kantauri itxasoko
arroka batian,
arrantzan ari nitzan
illunabarrian;
nola ez nekiela
nuen kañabela
autsirik, nabaitzen det
etxe bat zegoela
ur bazter-bazterrian
antxeta bezela,
t'esango nuke nere
begiyetan dela
an ezagutu nuen
amona Mikela.
Ximela, su onduan,
xarra ta itxua,
baña biyotza bero,
argiya zentzua,
eskuetan xintxillik
errosariyua.

Zer ta nola nebillen
esaten asia
nitzan, non bat-batetan

beterik atia
sartzen dan Pello, gizon
biziya, trebia,
burutik oñetara
egoki, noblia,
Mikelaren semia,
zer arrantzalia!...
Ta diosal elkarri
egiñ ondorian,
ixill gelditu giñan
pixkatxo batian...
ni begira... begira...
nola paretetan
ageri ziran iltze
kako muturretan
eskalaproi, zamarra,
otar, kulubixak,
sare, kordela, treza
ta aparejuak,
eguneroko ogiya
irabaztekuak,
menturaz, ai!,... betiko
galduaztekuak.

II

Illundu zuen oso,
bertan geldi nitzan;
Pello azkar zebillen
bat eta bestera,
biaramon goizeko
bere batelera
biar zituen gauzak
prestatu nayian;
ta... afari legia
egiñ ondorian,
preji arrai batekiñ
talo pusk'artian,
bildu azi ginduen
amonak onduan,
ta errosariyua
esaten asi zan.
O!... Ura nere poza
antxen, sukaldian,
jende umill aiekiñ
belaunikatzian!
Ez det sekulan egiñ
nik nere bizian
otoitz samurragorik
Jaunaren aurrian!
Pellori esan niyon
deitzeko goizian,
bere gela extua

eman ziranian
arratsa pasatzeko;
nik nuen argiya
zan antxiñ-antxiñeko
bildumen oriya;
ez dago zer esanik
oia txit txuriya,
pobria izan arren
osoro garbiya,
ala nola dan gure
lur maitagarriya.

An, buruki aldian,
nausitzat jarriya
gurutzia, onduan
Birjiña Mariya,
ur bedeinkatuaren
ontzitxo txikiya;
ta arontzaxiago
nabarmengarriya
arrantzalien Patroi
San Pedro aundiya,
alargunak amaika
kandel eskeñiya!...
Ta erramu adar bat
igartua iya,
estroparen batian
len irabaziya.

III

Irtetzen naiz leiora...
gau zoragarriya!
Mendiz mendi zetorren
nagi illargiya ,
ta denbora berian
itxaso aldetik

lañua geldi.. geldi,
loa banaturik!...
Erretxiñola asi zan
kantari sasian.
txit illun mintzaturik
bere jardunian.

Nork daki? Nik leiu
ta ark arantz tartian
bakoitzak bere penak
zeuzkan biyotzian!...

Ta... *lo ta lo* kantatzen
auzo inguruan
amaren bat ari zan,
aiñ triste ordian,
non nik esango nuken
aurra magalian
zeukala betiko, ai!,
lo utzi nayian...
pentsaturik emengo
etorkizunian!...
T'itsas zokotik dator
berriro lañua.

baso, zelai, ibaien
maindire arrua...

Arratsa badijua.,
eta mendiz barren
ollarren gab'erdiko
kanta det entzuten...

Nuan... nuan ni ere
leiotik oiera,
beste mundu batian
amets egitera!...
Zeru ta lurrak dira
elkar katibatzen,
ta... amoriyuak du
guztiya betetzen.
Zaudete, aingeruak,
nere loa zaintzen!...

IV

- *Dan! Dan!*

- Or naiz, Pello.

- Ez, jauna, ez, bego;
egualdi txarra dakar
t'egiñ lezake lo.

Bart nola esan ziran
goizian deitzeko
nator, jaiki ez dediñ,
aztu zaitalako.

- Ondo da: itsasora
joango gera gero.

Berriz ere leiora
banua; goiza zan,
itsasuak arrua
aserria zeukan,
ta eguna argitzen
asi zuenian,
Abe-Mari ezkill
mendi tontorrian,

ermita zirudien
etxetxo batian.

Lodi zegoen lañua
txara bazterrian,
ta ondoren aiziak
urratzen astian,
joan nai ezik trabatzen
zan ariztiyetan,
ala nola itxasten dan
untza paretetan.

Eguzkiya ondoren
ateratzen zuen,
eta txori txikiyak
ikusten nituen
nola txarako arbol
muturretan zeuden
gaubian nastutako
lumak orrazatzen,
ixill-ixill,... ekaitza

nabaituko zuten.

Jaixten naiz sukaldera,
t'an zegon amona;
bere aldamenera
alkitxo batian
joan nitzan, t'egun onak
eman nizkanian,
galdetu niyon iya
famili guztiya
tellatupe artan zan;
ta erantzun zidan:
-Ez, jauna... Amerikan
det illoba Joxe;
bizi dala baneki
penarik ez nuke;
baña... a!,... gerratian
Kuba alde ortan
asko ill omen dira
bi urte abetan;
t'etorri diran pixkak
miñak galdurikan...
beren oietan daude...
illtzeko zoriyan!...
Ta...

- Ez bedi estutu;
nork daki oraindik
etorriko ote dan
zori onez andik?
- Etorri ta... zer dauka?
A... gizarajua!
Baleki zer mutilla...
umill ta prestua,
langille indartsua
eta onradua,
baña...

- Zer esan nai du?
- Aspalditxuan zeukan
ezkontzeko asmua,

t'ura neskatxa, jauna,
zeukan autatua!
Iya-iya besterik
ez bezelakua,
ona, argi, liraña,
goiko bordakua.
Jesus maitia!... - Zer da
gertatu ordia?
- Joxek bere berririk
etzigun bigaltzen,
t'andik etorri batek
esan zigun emen
sutan sarturik beti
nola ibiltzen zen,
zergatikan iñoren
bildurrik etzuen;
beste egun batian
esan zigun berriz:
"Ill zala aitu nuen
makiña bat aldiz".
Eta... au andregaiak
jakin zuenian,
eri jarririk, ill da
bi illabetian.
Ixilldu zan amona,
ni negon ixillik...
Etzan ezertxo ere
aditzen iñondik;
bakarrikan zetorren
an... borda aldetik
ardiyen bee luzia
pena banaturik.
Joxe-ren berririk ez...
neskatxa tristia!
Zer ote zan beretzat
orla bizitzia,
sufritzen egunez ta
sufritzen gaubian,

bakarrik pozturikan
amets egitian...
geiago sufritzeko
gero, esnatzian!
O, zenbat, zenbat aldiz.
bakarrik mendiyán,
negar egingo zuen
bildotxen erdiyan,
abek onduan eta
txoriyak sasian
kantari ta jostatzen
zeuden bitartian!...

Gaxua! Zenbat bider
egoten ote zen,
zorrotz, itxasoz arontz
begira... begira...
menditik bordara ta
bordatik mendira,
urrutira maitetzen...
eta erregutzen!
T'odeiak joango ziran
pasatzen gañetik...
ala non esperantza
bere biyotzetik!

V

Amonaz despeiturik
etxeratu nitzan,
eta uzterakuan
an mendi kolkuak,
aritzetan urrungaz
zeuden tortolluak...
nola jakiñ ziraden
zori onekuak
edo bakar utziyak
eiztarien suak!
Au biziya guria
mundu triste ontan!

Zenbat ta zenbat illak
gerrak bazterretan...
ta zenbat beragatik
kanposantuetan!...
Penak kalean eta
penak mendiyetan...
kezka eta zalantza
alde guztiyetan...
tristura... Gabonean
aurten... etxietan...
Eta Joxe?... Nork daki
oraindak bizi dan?...

1897-ko Abenduan.

Joxe poemaren argitalpenak:

Donostian / J. Baroja eta semearen moldizkiran / 1897.

Biblioteca Bascongada de Fermín Herrán / Antología Bascongada /

Prosa y verso / Tomo I / Bilbao / Imp. y Enc. de Andrés

P. Cardenal, Banco de Esparia, 3, interior / 1898.

Leizaola'ren irarkolan / 1929. (Moldiztegi au Donostikoa zan.)

Sufritzen

*Joxe etzan ill Kuban:
andik ekarria,...
bizi da Mikelaren
illoba maitia!*

I

Urte bat igaro da,
zer urte tristia!...
Non-nai gerra, ikara,
negar, naigabia!...

Tristuretan igari
bezela galdurik,
irten nitzan mendira:
egun ura joanik
otaditik basora,
sorora zelaitik,
batera ta bestera
eziñ asperturik,
(ala nola txoriyak,
kabiya kendurik,
dabiltzan inguruan
atera nai ezik),
kalera etortzeko
ez neukan gogorik.
Ez!... Nere Donostia
maite detalarik,
ez da neretzat egiñ
urrezko kaiolik.

Baña... mendiyen ere
tristura barrendik!

Ez irrintzi, ez txistu,
ez kantik iñondik
goizetik arratsera
entzun gabetanik,
kanposantu batian
ustez arkiturik,
gorago joan nai nuen
arkaitz tontoretik,
bakar, zeruetara
begiyak jasorik,
nere euskal lurrari
adiyo esanik...

Illundurikan ontan,
illargi betia
zetorren argitzera
ni negon tokia:
zerua ageri zan
izarrez jantzia,
arroka bazterretik
zijoan ontzia,
kantari zeramala
mariñel jendia;
itsas bagaren otsak,
paketsu, geldia,

urrutira banatzen
zuen logalia...
t'arbola zar adarren

azpiyan gordia,
lotan bezela zegon
Joxeren etxia.

II

Nuan; pauso soñua
alderaturikan,
txakurra asi zan zangaz
etxe barrendikan;
atia jo nuen ta
goiko leiotikan
azkar galdetu zuten
zeiñ edo nor nitzan.

- Joxeren galdez nator,
idiki atia.

Eta txakurak nere
boza aditzia
eta bertatik oso

ixill gelditzia,
bat izan zan guztia.

Zer arrigarria
urte beteren mukan
ni ezagutzia!

Mutill gazte lirañ bat
jatxirik atera,

sartu ta galde niyon:

- Morroia al zera?

- Bai, jauna. - Eta Joxe?

- Obetoxiago.

- Itz egin nai niyoke.

- Bai, baña... lo dago.

- Utzi zakitza, bada,
ta zuaz oiera,

ni sukaldera nua
gaba pasatzera;
ez da lenbizikua

nere etorrera,
oraiñ baño len nazu

emen izandua;

ekatzu krisellua,
gabon, mutikua.

Eta, aurreraturik,

alki xar batian

laister eseri nitzan

suaren ertzian,

krisellua utzirik

xinxillik iltzian.

Pintto txakurra jarri

zan aldamenian,

eta an, baserriko

ixilltasunian,

zerbaitek irakiten

ziran biyotzian...

Non dago, non, pakia

lurraren gañian!

III

Joxe ezagutzeko
neraman gogua
aundiya zan, ta kendu

ziran oso lua.

Oraindikan eguna

argitu baño len,

bazebillen morroia
beiak gobernatzten;
ni sukalde txokotik
begira neguen...
Ta asi ziranian
txekorrak mugitzen,
olluak atarira
karakaz irtetzen
t'uxuak ganbaratik
aidian an t'emen...
denok egun berriya
agurtzen genuen.
- Eta Joxe? Ez al da
oraindik esnatu?
- Bai, jauna, t'esan ere
bart zer dan gertatu.
Eta orduan bertan,
aitaren besotik,
arrastaka bezela,

eskalleretatik,
dator mutill luze bat,
argal ta tristia,
atzo izandu zana
alai ta ernia.
Joxe!... Begira jarri
ta negolarikan,...
eskallera pasarik
alderatutzian.
- Berorri.. izango da
nitaz... itz egiña
-zizon semiak doi-doi
aditzeko diña.
- Zutaz? Bai, ta zurekiñ
egongo nitzake,
aspertzeko bildurrik
baldiñ ezpanuke.
- Ez, jauna... Nere poza,
geldi nai baluke!

IV

Asi giñan izketan:
biyotz eritikan...
kontu negargarriak
an ixuri ziran...
O, bildu al banitu
t'aditzera eman!
Baña nola ark neri
bezela nik esan!
Mutill gizarajua! .
Kuban zebilela,
sutan sartzen omen zan
tximista bezela,
bildurrikan beñere
izan etzuela,
eta bere goguan
beti zituela

Inaxi andregaia
t'amona Mikela!
Eta bi izen oiek
esan ondorian,...
eskua pasa zuen
begiyen gañian.
¡Soldadu mutill ura
negarrez jartzeko,
malkoak berak zeuden
lotsaz irtetzeko!
T'itzik gabeko izkuntz
paregabekuan,. .
zer gauzak ote zeuzkan
orduan buruan!
Goiz batian trenian
omen zijuazen,

eta burni bidian,
puskatu zitezen,
dinamitazko mina
jarriya zeguen.

Ez omen daki berak
gero zer pasa zan:
kordegabeturikan,
kontura zanian,
zegon eritegiko
oi extu batian,
odola zeriyoia
abua betian;
geroztik... ez da onik
bere barrenian.
Argatikan etzuen
kartarik bigaltzen;
lagunak iskribitzen
ikusten zituen,
"Zer nai dek esatia?"
galdetzen ziyoten,
baña... beraren penak
etziran azaltzen,
baizik maitagarriro

barrenen gelditzen.

Orla eri zegola,
non jakiten duen
nere bertsuen berri:
egunen batian,
norbaitek utzi zizkan
oiaren gañian;
t'ala non ekaitz beltza
alderatutzian,
egazti gaxua dan
gordetzen sasian,
ala sartu omen zan
maindire tartian,
irakurri ondoren,...
illtzeko zorian!

Batere zizpururik
botatzen bazuen,
iñork entzun gabia
betiko zan galtzen...
baldiñ ezpazan beintzat
lurretik goratzen,
t'Inaxiren oñetan
zeruan banatzen!...

V

Inaxi!... Beltxarana
omen zan gaxua,
neskatxa naigarria
eta aingerua,
mendiyen jaio, azi
ta bizitakua,
bildotxak alaiturik
bere ingurua!...

Kubara joan baño len,
San Juan arratsian,
bertsuak bota zizkan
borda-atarian,

lizar adar berdiak
jarririk atian,
ta gero... krabeliñak
eskuen artian!...

Eta non uzten degu
amona Mikela?...
Larogei urtekoa,
gañera itxua,
Joxeren arrebari
emanik eskua,
ta utzirikan bere
sukalde txokua.

an atera omen zan
pozikan bidera,
Joxe zetorrenian
Kubatik etxera;
eta... nabaiturikan
boza mudatua,
laztantzen zuen estu
Joxe... izandua!
Azala ta ezurra
utsik biurtua...
Ondoren gelditurik

añ naigabetua,
non arturikan bere
errosariyua,
errezatzen bezela
asirikan ziyon:
-Non... da... nere
 [Joxe?... Non?
Amona tristia!
Lau egunian ill zan
errukigarria!

VI

- Aski da, aski, Joxe,
ni oraiñ banua,
etzera izango nitaz
sekulan aztua,
laister etorriko naiz
berriz ikustera...
- O, jauna, ez bedi joan,
ez nau ikusiko,
zergatikan... ez naizan
luzaro... biziko!
Jesus, . . nere barrengo
tristura ta miña!...
Ez naiz... iñola ere
Inaxiren... diña!
Ark mereziya zuen
beretzat zerua,
baña ni... izandu naiz
biyurri, gaixtua!...
Jauna!... Emen ainbeste
sufritu ondoren,...
oraiñ ill... ta... ez dakit
nora joango naizen!...
(Eta itz legor oiek
esanaz batera,

izerdiya zeriyon
tantoka lurrera!)
- Uste dezu Inaxik
aztu zaituela? . .
Ez al zaitu zerutik
deitutzen bezela?...
Ta kolkotik kuttun bat
atera ta zuzen,
bere ezpañetara
eramaten zuen!...
Inaxik, joan zanian,
emana baitzuen! . .
- Zeruan dago ere
amona Mikela!
A!... Siñista nazazu
maite zaituztela
ta zugatik Jaunari
eskatzen daudela!
Lasai zaitia, Joxe,
ez dudarik izan,
dezun biyotz ederra
Jainkoari eman;
nai badu, sendatuko
zaitu oraindikan,

ta bestela zerura
joatekoa zera,
zure maitearekiñ
beti bizitzera!
- Nondik datorkit neri...
orren poz... aundia?...
- Zer uste dezu, bada,

zure suertia
dala gerra ta gaitzen
mende bizitzia,
ta esperantzik gabe
azkenik illtzia?
Ez, Joxe! Zai daukazu
mundu bat obia!

VII

Eguna igarorik,
biyaramonian,
jarri nitzan goizetik
etxera bidian.
Goiko ermitatxuan
erromeriya zan:
an, bere inguruan,
dabill gazteria,
ala non lorez-lore
baratzan erlia,
ta neskatz'asko, triste,
beltzez jantzirikan,
anai ta senargaiak
gerran galdurikan!

Gizon zarrak bildurik
meza ondorian,
asi ziran izketan
aritz baten pian:
nekezari kontuak
azturik zeuzkaten,

etzuten lenagoko
jardunik egiten,
baizik bata bestea
galdezka zorutzen,
soldaduen berririk
izan ote zuen.

(T'arboletik zetozen
ostuak erortzen,
nere iritzirako,
zerbait erantzuten!...)

Etzan ez danboliljik
ta ez aureskurik,
ta netorren dolorez
emanaz pausuak,
irakurtzen bezela
mendi t'itsasuak,
liburu guztietan
nitaz autatuak,
nere oroitzen kutxa
amoriyozkuak!

VIII

Orduaren atzetik
ordua zijuan...
ta mutill ura neukan
gau t'egun goguan,
jakindu nuen arte,

mandatari batez,
andik laister ill zala
soseguz ta pozez,
enkargaturik neri
gero esateko,

t'Inaxiren onduan
lurperatutzeko!..
A!... Ikusten det oraiñ
bere baserria
(beste etxe askoren
ispillu garbia),
utsa, indar gabia

ta negargarria.
kanpotik ta barrendik
arantzaz josia.
emendikan entzunik
miña ta luzia...
ataritik datorren
txakurren antsia.. ,

IX

Aurtengo Gabonean
sukalde txokua,
otz-otza arkitzen da.
nere Jaurgoikua,

tristiak poztutzeko
Belenen jaiua!
Zer litzake mundua
kendurik zerua!...

1898-ko Abenduan.

*Sufritzen poemaren argitalpen bakarra ezagutzen degu:
Donostian / J. Baroja eta semearen moldizkiran / 1898.*

The title 'AMONA' is written in a bold, serif font, slanted upwards. It is surrounded by decorative flourishes, including two long, thin, curved lines that frame the text, and several stylized floral motifs, including a large sunburst-like flower and smaller starburst shapes.

Antonio ARZAC

Amona

I

— *Alperrik izango da.
nere Joxe Mari.
nik etzaitut utziko,
ezta zuk ere ni.*

(Doñua: "Atoz, pekatariya".

Neskatx gona gorri bat,
liraiñ ta bizia,
gerriraño utzia
zintzillik illia,
oñ utsik. ta buruan
palaxtaz, betia
dizdiz egiten zuen
sulla txit garbia,
iturritik zetorren
itz oiek kantari;
ni, etxe atarian.
piko bat edo bi
arboletik arturik.
negon entzunlari,
aditurik bezela
txantxangorriari.

Eskatu niyon ura
eta eman ziran,
t'andik laister euriya

asi zuenian,
sartu nitzan ondoren
baserri zarrían,
ukulluko atian,
mar-mar jardunian.
gizon bat arkiturik
aserre antzian.

- Egun on, ez nuke nai
obra txarrik egiñ.

- Ez da gaizki esana,
bañan... obra txarra: . .
bildur naiz ez ote dan
izango gurekiñ;
barkatu, ez dijua
ezer bedorrekiñ,
baizik... oraiñ or gora
igo dan orrekiñ.

- Banua, bada.

- Jauna.

orrenbesterekiñ?
Damu det, geldi bedi
atertu artian.
Ama, betor beraño;
iñoiz, egundaño,
ez degu guk etxetik
iñor bota izan;
bedorri bezelako
jaun bat gutxiyago.
- Bai, bai, ixillik zaude.
ezautua dago.
Etorriko naiz berriz
zuek ikustera,

txoriyakiñ batian
pikuak jatera.
- Non bizi dan baneki....
laister an lituke.
- Ori ez. arboletik
artu nai nituke.
Agur -ta irten nitzan
kanpora bertatik,
nabaiturik neskatxa
atari aldetik
begira nola zegon
leio zirritutik.

II

*- Mendiyan igaro det eguna
zu ikusieko antsian,
baria iñola ez du nai aitak
pobrerik aldamenian;
aztu nazazu, aztu. Lubixa,
ta bizi zorionian,
ni utzirikan alde batera
nere suerte tristian.*

(Doñua: "Kontxexirentzat")

Mutill bat goiko mendi bidetik
garo sort ederrarekiñ
orla zijuan, bazter guziyak
beterik bere kantakiñ;
ta mendiyaren beko aldeko
sasi erreka ertzian,
gelditu nitzan pentsaturikan
kant'au entzun nuenian...

Ote du onek zer ikusirik
neskatx arren biyotzian?...
Edo ezpadu, non ote dabill
kabiya egin nayian?...

Mundu kaxkarra!... Amoriyua
pill-pill sortutzerakuan,
beti odeia, beti arantza
naigabetzeko onduan!...

Gauzarik aundiyeinak
or... mixteriyuan,...
gure ezaguerako
beti ezkutuan...
ta... baita bear ere
daukagun munduan!

Ikusiko bagenu
emen dena argi,
ala nola dirala
sei ta sei amabi.
zer geldi litzaioke
etorkizunari,
gure amets maite ta
geroko... nai ari?...

Ta mutillaren kanta
zizuan galtzera,
asi zanian sartzen
aldapetan bera...
baga orrolariya
joaten dan antzera,
sortu zan ixilltasun
ta ezerezera!

III

*Bakardade aundi eta ederra
mendiyetan arkitzen detana,
zenbat aldiz gogoratzen zaitudan
zeralako neretzat laztana!*

(Doñua "Intxauspeko alaba".)

Egun batian
abiya nitzan
berriz baserri
artara,

bidez entzunik
erromeriyen
danboliña ta
algara.
eta jakindu
nuen auzuan
nola omen zan
esaten
etxe artantxen
familiako
penak zirala
gallentzen:
beren sustraia.
ordu txarrian.
bakarrik zala
dirua.
ta beragatik
zenbat sufritzen
zegon amona
gajua.
andre lerexa
kupigarriya.
Pagadiondo
bekua.

* * *

Ara non dagon:
xudur luxia,
begi xorrotxa.
plakua.
arropa beltza
soñian eta
txintxillik, medar,
moñua.
bildumen xorta
elizarako
kutxa gañian

jasua.
ximur-ximurak
ezpañ igarrak,
far irriakiñ
abua.
beti esanaz:
- Zu zera. Jesus.
bakar-bakarrik
santua,
diruagatik
izan ziñana
mundu onetan
saldua!...

* * *

- Bañan, amona. andre Terexa.
zer du orla mintzatzeko?...

- Esango diyot!... Desio nuen
bedorrekiñ egoteko,
bada lenguan alde egin zuen
bera jatxi nintzaneko;
betor onera, exeri bedi,
nere penak jakiteko.

- Baña... bedorrek ez nau ezautzen...

- Bai, jauna; aspaldi ontan
goguan daukat len ikusiya
eizian inguruan,
eta... (ondoren esan zizkidan
azturik neuzkan bi kontu,
agerturikan ni ikustiaz
sentitzen zala kontentu).
Gero... antsi luze bat
bota ondorian,
asi zan beriela
bere itz aldian,
txoraturik entzuten
negon bitartian.

IV

- Iru seme nituen:
zarrena etxian,
bedorrek ikusia
joan dan egunian:
eta bi gaztienak
zeruen erdian...
bada ill zitzaizkidan
lengo gerratian,
Buruntza menditikan
Urniyeta aldera
jatxirik goiz batian
biziya uztera!...

Etxian dana, Martiñ,
Ezkondua nuen;
gerrak irauten zuen,
noiznai sutan geunden,
eta eztakit nola
leiotik gelara
bala bat sarturikan
jo zuen erraña!...
Ote du beste batek
sufritu ark aña!

Elizakuak artu
Biyaramonian
eta ill zan gaxua
illunabarrian.

Bi aur utzi zituen,
azi ditut biak
Jainkoak lagundurik,
t'oraiñ naigabiak!...

Ta itz oiek amonak
Esaterakuan,
balitz bezela argi bat
gau illun, pisuan,
ala non tortollua
urrungaz basuan,

neskatx ura kantari
asten da kanpuan:

- *Alperrik izango da,
nere Joxe Mari,
nik etzaitut utziko,
ezta zuk ere ni.
(Doñua:
"Ez egon pekatuan").*

- Aditu du?... Ori det
illoba zarrena.
egunero orrela
kantatzen duena.
ta ni bere alde naiz;
jakingo du dena.

Joxe Mari, esana
kant'ortan astian,
etxeko morroia da
joan dan aspaldian,
gazte langillia ta
biziro zintzua,
emen ta non-nai mutill
errespetokua,
nere illoba maite
orren diñakua.

Beren biyotzak daude
katibaturikan,
bañan... aitak ez du nai
onelakorikan,
baizik eman Lubixa
errota batera.
eta Joakiñ, semia,
etxian gelditu,
onek dezaion gero
berari jarraitu.

Baña, jauna, ill arte
ni banaiz gidari,
ta nere familiko
gauzen zuzendari,
eskatu naiko diyot
Jainkoari, beti,
arren, bere eskutik
gaitzala iduki!

Joakiñ, nere illoba
bigarrena dana,
mundurako jaiua
ez liteke, jauna;
ez da bere buruaz
sekulan oroitzen,
inguruko guztiyak
poztu ta maitetzen;
eta, al duenian
elizara joanik,
an dira bere festak
txiki-txikitandik.

Emezortzi urteko
mutilla egiñik,
gure familiako
berri nabaiturik,
ta aitaren asmuak
argi ikusirik,
arrats batian zigun
guztiyori esan
bere gogo osua
ta borondatia
zala, al baziteken,
apaiz egitia;
ezkontzeko Lubixa
Joxe Marirekiñ,
eta izango zala
pakia denokiñ.

Ta nik erantzun nion:
- Esan zazu berriz;

amonak bedeinkatzen
zaitu milla aldiz!
Zu apaiz egiteko
ez degu modurik,
baña... kristau on asko
badira munduan;
nik billatuko ditut,
egon deskantsuan.

Azkar billatu ere,
ta gaur, Bitoriyan,
an da nere illoba
ixtuidiyuetan.

- Txit ederki!... Ta aita
ez al da kontentu?
Ez al liteke oraiñ
Lubixa ezkondu?...

Ta amona tristia
gelditu zan mutu;
etzuen lurretikan
begirik altxatzen,
eta onduan negon
ni bera kupitzen,
goibeltzen asitako
zeru bat ikusten!

- Ez nuke penatu nai
nere galdiakiñ...

- Ez, jauna, ez, kezka bat
daukat barren... barren!
Martiñ, nere semiak
len maite ninduen,
beti ziran aditzen
eta obeditzen,
baña gaur, Jesus ona!,
dago itxutua;
beretzat ez da ezer
ezpada dirua,
egun on bat etxian
ez degu pasatzen,

t'ez dakit zer gugana
etorri liteken!...

Lenago nere lua
zan soseguzkua,
oraiñ... gabak dituen
ordu luzietan...
oker izugarriyak
ditut ametsetan!...

Jaungoikua kanpora,
dirua Jaungoiko,
orrela zorionik
nola da izango?
T'emengua utsa da,
baña gero... gero!...

Egiya esaten diyot:
nere lengo penak,
aundiyak ziralarik,

aztu zaizkit denak!
Orduan ez gendubena
oraiñ aña gauza,
baña etzan arkitzen
gurekiñ etsaia,
eta gure biziya
zan zuzen, lasaia.

Esan dit... ez diyola
ezkontzen utziko,
eta ni beintzat laister
penak naute illko!...

Esperantza guztiya
daukat Jainkoagan,
fedez eskaturikan
goizero, elizan,
argi egin dezala
Martiniñen animan!...

V

Illuntzen ari zuen;
noski biltzekorik
etzegon arboletan
geiago pikorik.
eta netorren nere
Donosti txulora,
non aurra nitzanian
amaren kolkora,
irten gabe egonaz
ondoren iñora,
zetorkidala beti
amona gogora...

Eta... neguko ekaitz lanbroak
banatzen ziran bezela,
alako poz bat sentitzen nuen
nondikan ez nekiyela;
andre Terexak zeukan fedia
zan bizia, ez epela,

ta nork ez daki zeruak ala
eziñ utzi zezakela!

Uda berriya farrez zetorren...
loriak berriz jaiotzen,
beren mimiku mantxik gabiak
Bijiñ Amari eskeiñtzen;
txori txikiyak txiruliruka
kontu maitiak esaten,
xoxuak eta birigarruak
basorik-baso pregoitzen,
piko zar ura ate onduan
asiya osto berritzen,
Joakiñ gaztia, apaiz egiñik
Bitoritik etxeratzen!

Jakindu nuen etorri zala
ta gañerako guztiya,
bada amonak bigaltzen ziran
nexka bat mandatariya;
baña ez nitzan joan entzutera
Joakiñen meza berriya,
ez, ez nuen nai idiki nere
malko iturri aundiya!

Amona ere etzan izandu,
oyian zegon gajua,
pozak geiena menderatzen du
biyotz eritutakua!
Bere semia, len itxutua,
Martiñ, oso apaindua,
ara joana zan muñ egitera
Joakiñen esku santua!

Onek ezkondu zituen laister
Lubixa ta Joxe Mari,
zeru puskakiñ tella berria
emanaz etxe zarrari,
eziñ esan dan alaitasuna
bakoitzaren animari,
eta gloriya, moduren batez,
ill baño len... amonari!

Badator ontan *Korpus* eguna
zeru-lurrak laztantzera:
iñoiz ez beziñ urre printzduna
eguzkiya da atera,
ta leiuetan, elkar bulkiaz,
irten nai dute aurrera
arros, krabeliñ ta albarakak
ifarra gozatutzera...

Ara ezkillak... Prozesiyua
oraiñ dijua astera,
eta amona, eziñ egonik,
jaiki ta joan da kalera.

An, belauniko doi-doi gaxua
jarririk eliz aurrian,
zegon, ainbeste maitatu zuen
Jauna agurtu nayian;
ta alderatu zitzaionian
Joakiñen esku artian,...
bere gorputzak jo zuen lurra...
Gora... denbora berian,
anima ura zeruraturik
intzentsu borboill batian!...

Amona poemaren leenengo argitalpena: Donostian /
J. Baroja eta semearen moldizkiran / 1900.
Beste argitalpenik ez degu guk beintzat ezagutzen.

Itz-lauz

Jesus Biotza! (1)

Jaunak: Ala nola eguzkia atera zaigun gaur gorputzeko begiakin ikusi dezagun festa pozgarri au, ala berean datorkigu Mendiburu oiartzuar illezkoarraren oroitzza, animako begiak zabaldurik, gure gurasoen beti-betiko fede eder sekulan baño beroago daukagunarekin, begiratu zaiogun, emen lurreko gauza utzi bear ditugunak azturik, ura salbatutako gu salbatu bear gaituen gauza bakar orri: Jesus Biotzari! Bai!... Guztia da biotza Jesus gurea! Eta ala, gizonari, Berak egiña dalako bere antzera, ez dio eskatzen beretzat biotza baizik.

- *Atozte Nigana, penatuak eta nekez beteak arkitzen zeraten guztiak; Ni izango naiz zuen gozara?* esaten digu; eta zein da penatua arkitzen ez dan euskalduna?

O euskaldunak! Gure izate guztia, lengoa, oraingoa, gerokoa, betikoa, betiraunde edo eternidade guztikoa, dago Biotz artan gordea, da Biotz ura; eta, au jakiñik, ez gaitzela izan zentzu gabeak; Biotz artara eraman zagun gure biotza, eta Argandik gure lagun urko edo projimoaren biotzera ekarririk, ill arteraño elkar maitatuaz, elkarri lagunduaz, bizi gaiten deserri onetan. A!... Irakur ditzagun Mendiburu gogargituak izkribatutako liburu miragarriak,

Biotz arren edertasun ugariak txoraturik, eta bertatik maiteko degu Jesus! O euskaldunen Biotza! Zeiñek esan lezake gaur, Mendiburuk atzo esan zuen eraraz, nolakoa zeran?... Izkribatzalleak? Biursariak? Baliteke, baña ez da segurua. Menturaz, menturaz, ordu oetan gutaz aztuena mendian arkitzen dan gaixoren batek, iñork baño geiago onek maite izatea gerta litekelako; zergatikan nola jakin lezake amorioa zer dan, maite ez duenak? Eta... o mirarien miraria! Jesus arkitzen dalako, denbora berean, ala erregeren etxandian nola ikazkiñaren txolan!

O!... Jesus zer dan jakiteko, alde batera utzirik, ala nai bada, gizon argiak Mendiburu buru dutela izkribatutako gauz ederrak, irakur zagun gure biziaren liburua bera. Zer esaten digu jaiotzetik iltzeriño? Zer azkeneko orrian, bizia daukagunean ala nola Azaroan ostoa arbolean? A!... Ikusi zagun eriotz latzak arrapatutako gizon gaixoa, menturaz usterik gutxienean, ala nola miruak kantari dagoen txoria. Orduan, ai!, batere denborik eta ezaguerarik gelditzen bazaio, maite nai du Jesus, maite nai du asko eta damu du bere biotz guztitik len ez maite izandua. Au ikusten degu egunero, eta geok ontaratu bear degula jakiñik, maite degu gure alegiñ guztian?

Gaur eun urte Jaunari kontu eman zion Mendiburuk; non dira orduan bizi ziran gizon txiki ta andiak? Emendik eun urtera gaur baño obeto festa au bera egingo dala deitzat; gu non izango gera? Noski Jesusen kolko parerik gabekoan izan naiko degu; bada Jesusekin bizi bear degu.

Bai!... Bai! Jarrait zaiogun Mendiburu onaren ejenplo birtutezkoari; erakutsi zaiogun gure aurrari Jesus izen santua bedeinkatzen, adoratzen, maitatzen, eta beren biotz txikiakin bere oñetako zauri maitagarri aeri muñ ematen, gure guraso euskaldunzar, gaur zeruan gure zai daudenak, guri erakutsi ziguten bezela, txikiak giñanean; eta... o euskaldu-

nak! Ez daiela sekulan, Mendibururen lur ontan, blasfemiako edo arneguzko pekaturik egiñ. Ez!...

Ez, Jesus gure Biotza! Gurutzearen oñean belaunikaturik, eskatzen dizugu biotz guzti-guztitik ordutik ordura zureagoa izan dedilla gure izatea, eta azken amesetako ordu estu ura izan dezagula lasaiena, gozoena, ederrena, txoragarriena, ikusirik aurrean Aita Biotza, besoak zabaldu bere ume gaixoa laztandu naiean, eta atzean mundu ontako nekeen buka!...

O Jesus!... Maite zaitu Euskal-Erri zureak! Bete ditzatzu gure biotzak zure amorio utsez, Mendibururena bezela; eta munduan egiten ditugun festa oek ez ditezela izan Zureganonzko gure maitagoaren agiria baizik!

Oiartzuarrak, euskaldunak eta gizon guztiak!

Maite dezagun elkar, Jesus Biotza maiterik!

*Oiartzunen, 1882-ko Uztaren 14-ean.
Euskal-Erria, 1882.*

(1) *Discurso leído por su autor en el Sesión literaria en honor del P. Mendiburu, celebrada en la Casa Consistorial del Valle de Oyartzun, la tarde del 14 de julio de 1882.*

Seaskatik obira

Illun, triste, nagi senti nuen anima, zeru ta lurrak beregan gordetzen dituen kutx eder au. Gauba bere illunbe itzalakiñ, tristura bere samintasun garratzakiñ, argaltasuna bere eziñegon ta naigabeakiñ, zeuden nere animan, ala nola sube nazkagarrriak arkitzen diran, iñoiz edo berriz, txori kabietan.

Euskal-Erria, zeñan nere seaska maitea dalako nere ezur gaixoak utzi nai nituken, ikusten zuen nere animak negar-errian biurtua, eta onek ematen zion dolore aundia, mugik gabeko pena. Ill bear ezpanuen, atera bear izandu nuen etxetik kanpora zerura begiratzera, zeruko ogiaren billa, konsuelo billa. Banebillen, banebillen, zerura begira, nere biotzeko euskal mendietan batetik bestera, eta uste nuen nere menditartean nere txikitako seaskan arkitzen nitzala, mendien goraberuntza seaska artako estalkien desberdintasuna zala, eta nere ibillerak seaskaren kulunpan aurra nintzaneko nere joan-etorriak zirala. Aizearen indarrak dantzaerazitzen zituen aritz adarrak, iduritzen zitzaizkidan nere amaren beso eztiak, neri festak egiten amorio - en indar txoragarriak mugiturik; lar-abereen txin-txerriak gogoratzen zizkidaten seask inguruan izaten nituen jostallutxoak; eta azkenik, nere aldame-

netik zijoan ibaieko uraren marmariztxoak bazirudien esan nai zidala ixiltxo eta boz erdian, munduaren seaskan sortutako gure izkuntz miragarrian: "Aurra, egizu lo ta lo!"...

Baña ai! Txikitako seaskan negoenean, nik ez nekien non arkitzen nintzan; baña gaur badakit, o nere Jaungoikoa, negar-errian arkitzen naizala, eta negar au edanaz nere egarria ill bear detala! A!... Zerura begiratuaz bakarrik, euskal umia bizi liteke-la, ikusirik illotzak aurrean bere guraso-lege, usantza eta oitura betiko onak, gaur baño bigar bearragoak, aekin jaioak denboren asieran, gure arraza garbiaren agiria ematen dutenak, eta oraindikan munduko erri guztiak, ondo izan nai badute, ikusi bearko dituztenak, guztientzat onak izanik, Jaunak gizonari emandako Legean zimendatuak daudelako.

Paradisua zirudien arizti batean arkitzen nitzan, eta, andik irtentzearekin batean, ikusi nuen aurre aldeko mendi tontorrean eliza eder bat, bere kantorrearekiñ zerua jo naiean bezela, eta ala nola txikia nitzanean joaten nitzan negarrez amaren magalera, ala, nere gaurko penak doi-doi jasorik, abiatu nitzan aldapa gora, lurreko amak egiten dituen Ama on arren alderontz. Allegaturik, sartu nitzan barrena, eta o! An zegoen, argi umill bat aurrean zuela, eguzkiaren egillea!... Aita gure zeruetan dagoena! An, goiz-sentiko argitasuna baño illagoko artan, ikusi nuen, begiak itxirik neuzkala, nere pena guztien buka gozoa! An, ixillik eta bakar, munduaz azturik eta munduak aztua, zegoen nere anima tristea sufrimentuan pensatzen, bere Aitaganao amorioak mantendurik, eta organoa, gure zizpuruak Jaunari bialtzen dizkan oslankai eztitsu ori ixillik zegoelarik, iruditzen zitzaidan entzuten nuela musika miragarri bat. A!... Ixilltasuna da askotan animaren musikik aundiena! Banegoen, bada, eta

eztakit noiz arteraño egongo ote nitzan era onetan, aur negarra aditu ezpanu nere aldean. Begiraturik. ikusi nituen eskutxoak elkarri emanik bi aur txiki belauniko erregutzen, eta oen ondoan emakume beltzez jantzitako bat; zan alargun bat bere biotzeko puxka gaixoakin. Iruak zeuden negarrez! Alargunaren malkoak jotzen zuten lurra umezurtzentzat aita esnatu naiean bezela, eta biltzen zizkaten berenak bere umeai, gorde naiean bezela. Ain ziran ederrak ama tristearentzat! O Jaungoikoa!... Guztien erre-guak entzuten badituzu, nola entzungo dituzun alargun eta umezurtzenak!

Irten nitzan elizatik; illunabarra zan; nola ez nekiela pasa zitzaizkidan orduak elizan, eta ez da milagro. Zer da denbora, betiraunde edo eternida-deaz oroitzen geranean? Etxetik urruti arkitzen nitzan, eta erabaki nuen edozeiñ baserritan gauba pasatzen gelditzea.

Mendi egal luze baten bidexigor batetik nijoala, ikusi nituen artzai batzuek, baña ixillik zeuden. Etzan entzuten euskal mendietan denbora bateko uju eta irrintzi pozkidatsurik; eguzkiak agurtzen zuen betiko egun ura: txoriak ixiltzen ziran; illargia ateratzen zan; zerupea apaindu zan; euskal izar diz-dizaria aurrean neukan; aritz-ostoa erortzen ziran nere esperantza maite batzuen eraraz; lurgaña loak artzen zuen, eta arkaitz zirrituetatik agertzen ziran urak, ziran, nere anima tristearentzat, nere euskal mendien negarrak! Nere biotza lertuko zan, negarrez asi ezpanitz, aritz ostoaikin negar au txukaturik. Gauba nuen gañean, eta zan Azaroko gauba, defuntu gauba, beti izango dana nere gogoan! Intxaur-arbola aundi baten pian ageri zan untzak erdi estaldutako baserri zar bat, gurdi bat eta iñoxtorra pillaka atarian zituela; atea zeuzkan zabalik.

- Abe Maria! -euskaldunok etxeetan sartzeko ditugun itz pozgarri oekin, erantzun zien barrendik

antsi illun batek; eta bigarren aldian esan nituenean, krisellua eskuan zuela agertu zitzaidan, negar ta negar, emakume bat. Galdetu nion gau artako ostatua emango zidan, eta erantzun zidan ostatu triste-an allegatzen nitzala, baña, ala nai banuen, gelditu neiela, eta ezagutzen ninduela. Orduan jakindu nuen zala, ni mendi-bidetik bezela, ura beko gurdi-bidetik bere etxera etorritako, nik elizan aurrakiñ ikusi nuen alargun tristea, zeñaren senarra azkeneko gerra negargarriak il zuen. An zituen ondotik talo eskaka bere semetxoak, eta, ikusi nituenean, nion nere barruan: “O Jaun aundia! Nolakoa ote da euskaldun txiki oen etorkizuna? Ez ote dute euskaldun ill bear?”

- Aita daukat Elizakoak egiñik -esan zidan-; betor, nai badu, gurekiñ bere gelara.

Sartu nitzan gelan, eta ikusi nuenean aiton errespetagarri ura eriotzeko trantzean gurutzeari laztandua, Jaunari kontu emateko bere azkeneko orduaren zai animaren sosegu gozoan, zar-miñak itxutua baña animako begiak, fedea, esperantza ta karidadea, agertzen zirala bere itzetan beren edertasun guztian, a!... orduan nik eztakit nolako ta norañoiko poza sentitu nuen; eta, bihurturik alargunagana, esan nion:

- Ez da au ostatu tristea, baizik zorioneko ostatua; ostatu tristerik baldin bada, au izango da Jau-nak bere eskutik utzitakoren bat; baña eliza txiki bat dan etxea da zorionekoa, da pozgarria, da zeru pixka bat lurrera jatxia.

Andik laster etorri ziran auzoko kristau on batzuek, eta, oen artean, aitonaren bi lagun zar, negarrez bi aur txiki bezela; esan zioten zerbait aitonari, eta onek erantzun zien:

- Utzi nazute ixillik; itz egin degu aski gure denboran, eta orain Jesusekin bakarrik itz egin nai

det; aurki esango dizkitzutet nere azkeneko itzak; bitartean, eska zaiozute Ama Bijiñari jabetu dedilla, errukiturik, nere anima gaixoaz, eta bere mantupean arturik eraman dizaiola Jesusi.

Aitona ixildu zanean, bere lau urte inguru izango zituen illoba txikienak egin zuen farra. Zitzaion zerutik guri ez bezelako berri onen bat etorri? Dudik gabe. Zer ote da aingeru izatea!...

Bageunden orazioan, eta... ura izerdi otza, ura asnase larria, ura ikara agertu ziran, bat batean, aitonaren gorputzean! O eriotza! Gauza bat da zutaz itz egitea, eta beste bat gugan zer egiten dezun aldetik ikustea! Baña ez gaituzu izutzen, ez, gurutze bat gurekin degula!

Aiton gaixoak, bizia bazijoakiola ezagutu zuenean, pixka bat altxatzeko esan zigun, eta ondoren, gurutzeari oñean muñ emanik, esan zuen:

- Iltzera noa! Jar zaitetze guztiak belauniko, eta ni bezela arkitze arteraño, gogoan izan beti, nere aitari, orain zuek neri bezela, aditu nizkan itz oek: "Negar ez egiñ; eman eskerrak Jaunari; gurasoen Gurasoak deitzen nau gaur. Poztu zaitetze! Bizi zaitetze, beti, Beraren legean!". Inaxi! ?esan zion errañari?, azi ditzatzu aingerutxo oiek Jaunaren amoriozko beldur santuan, eta ez dira umezurtz izango. Zorionekoak mundu ontako neke eta sufrimentuak! Ez aztu sekulan zerurako zeratela, ez! Zeruan... bildu gaitezela, Aitaren, Semearen eta Espiritu Santuaren izenean.

Au esanik, burukoen gañera erori zitzaion burua, dotriña santua beste libururik ezagutu gabe, nola bizi ta ill zekien buru ura!

Jaso nai izandu zuen, azkeneko aldiz gurutzea agurtzeko; baña bere biotzaren esana eziñ egiñik, au Jaunari bialduaz il zan!

Onela bukatu zituen bere egunak euskaldun zar arrek, difuntuen illeko gau batean, eta ill artan bertan, joanik ni, beste asko bezela, kanposantura, erakutsi zidaten bere obia.

O gaurko euskaldunak! Zuen sufrimentuak pisuegiak badira, zoazte, zoazte eriotzean arkitzen diran gaixoak ikustera, eta andik obi baten ondora; an arinduko zaizkitzute! Bai! Obia, bere ixiltasun, illuntasun, moteltasun eta ar utsakin, da gure egiazko seaska; eta, seask'artan esnatzen geranean, a!... ez da izango geiago Euskal-Erririk!... Baña Jaunaren miseriak emango digu betiko Zeru-erria! Eta euskaldunok ez degu naiko gauza bat besterik, bakarrik maitagarria: Jesus!

*1882-ko Urrian.
Euskal-Erria, VII, 1882.*

Esnatze bat

[Bizente Arana jaunari]

Itsaso bazterreko arkaitz artean arkitzen nitzan arratsalde batean, lurreko atsekabeak arren ertz artaraño bultzaka bezela bialdua; guztia zan pakea ta ixiltasuna nere inguruan; бага txiki batzuek ill-illak zetozen; etzan antxeten txiliorik, eta nere aurreko ur soro eder arrek zirudien kanposantu aundi bat. Ala zan izan ere!...

Txapela kendurik, asi zan nere anima bere Egi-llarekin itzketan; eta, orla negoela, sufrimentua arpegian ondo ageri zuen emakume gaixo bat zeto-rren nere aldera, eguzkia baño ederragoko aur bat besoetan zuela. Jarri zitzaizkidan aurrean; ez nin-duten ikusten. Nola ikusi?... Amak etzuen begira-tzen zerura ta urera baizik; aurrak amari bakarrik; eta diot amari, zergatik aur arrek begiratzen zuen bezela etzaio begiratzen amari besterik. Nik ikusten nituen biak, eta iduritzen zait begira nagola, orain-dik ere, nere aurrean pasatutako gertaera eder arri.

Arroka bazter batetik agertu zan bateliku koloka bat, eta, au ikusiakin batean, irten zan emakume arren barrutik deadar ikaragarri bat. Aurra, izutu-rik, asi zan negarrez; eta ixillerazotzeagatik ama asi zitzaion zerbait kantari, gogorik ezpazeukan ere. "Txoko ontara etorri eta emen ere penak! ?nion

neregan(1)?. A!... Ikusiko bagenitu txoko guztiak, zenbat arkituko genituen!” Lo gozo batek artu zuen aurra; utzi zuen amak arroka baten gañean aingerutxoak; eta, esku batekin bere pusk oni eutsiaz eta bestea biotzera eramanez, jarri zan belau-niko, zerura begira. Zer pasa zan orduan?... Zer esaten zuen emakume arren biotz ark?... Zer, arrok-an, zerua goian ta lurra bean beste alderdirik gabe, arri gogorra seaskatzat(2) zeukala, lo zegoan aur arrek? Eztakit!... Eztakit! Baña nola biguindu, errukitu, poztu ta txoratuko etzan zerua, bi kriatur-a oek onela ikusita?

Bazijoan denbora, arratsa zetorren, brumak artu zuen itsasoa, eta zeruan agertu zan izar bat. Esnatzen da aurra bat-batean, farra dariola; eta, bere besotxoak luzatu ta goraturik, izar ura arrapatu naiean bezela, esaten du:

- Aita! Aita!

Altxatzen da ama, ematen dio laztan estu-estu bat, eta aurrak artzen du lepotik. Orla gelditu ziran!...

Neri, burua esku artean neukala, zijoazkidan tantoka lurrera, oraindik ixuri ditudan malkorik gozoenak, esanaz:

- O zer esnatzea aurrarena!

1883-ko Otsaillaren 26-ean.

Euskal-Erria, 1883.

(1) Euskal-Erria-k: neregain.

(2) Euskal-Erria-k: seaskatzak.

Gauzik ederrena

Amoriozkoa izanik gu egin gaituen Jainkoa, gure sustraia amorioa da, eta onek anaitzen gaitu gizon guztiok, guztion asiera ta buka dan Jaun amoriotsu artan, gorputz, odol, erri eta gañerako azaletik berezitzen gaituzten banaita edo diferentziak, iturri batetik batera ta bestera irtetzen diran urak, batera jo baño len beren bideetan daramatziten orbek bat edo beste bezela baizik ez dirala. Ala, zer da geren odol edo gorputz izatea, zer eriotza bera, amorioarentzat? Aztu zaigun zein izan zan gure lenbiziko itza? “Ama!”... izandu zan au; baño odolaren gain amorioa dagoelako, “ama!” esaten dio amik gabeko umezurtz txikiak ere, aren ordeintzak egiten dizkanari, ama baten ordeintzak egin al balitez!... Dakigu, alaberean, amorioak ez duela ezagutzen eriotzik, da esatea, ez duela onek beñere ura iltzen, eta bai askotan piztu ta sendotzen, irazeki ta sutzen, maite ditugunak obiratzen zaizkigunean.

Da, bada, amorioa, gurekin jaiotzen dan baño iltzen ez dan gauza; da animaren anima: eta gizonak, deserri ontan arkitzen dituen gauzak ikusirik amorio onen trabes, kristal baten atzetik bezela, maite ditu asko, amorio oni erantzunik, bere Jau-naganontz, Amoriozko iturri aren alderontz, bialtzen dutenak. Au gertatzen zaio euskaldunari.

O nere Euskal-Erria!... Zergatik zera zorionekoa zure doakabeen erdian? Zure umeak Jaunari bialtzen dizkatzulako. Bai! Alde batetik dauzkatzu zerurañoko mendiak, beren kolkoetan ermita kon-solagarriak gordetzen dituztela; bestetik erakusten dizkigutzu itsaso eder orren bagak, aditzera eman nairik mundu ontako joan-etorrien ezereztasuna; jartzen dizkigutzu aurrean, lotsaturik bezela, ai!... lengo zure seme leial gure guraso maiteen Lege zarra, kondaira onragarria, fede osoa, antziñeko oitura garbiak, eta, batez ere, oek guztiak baño geiago balio duten gaurko eguneko penak! A!... Zorioneko penak, bai!, lurretik zerura altxatzen gaituztenak! Eta... nola ez gaituzte altxatuko? Ikusirik gure aitonen legeak pusketan, oiturak erdi galduan, kondaira aztua, itxasoa etxeak negarrez betetzen, mendiak gorroto madarikatuak gure anaien obitan bihurturik, non gaude? Nora begiratu genezake? A!... Bakar-bakarrik ermitatxo umill ura dago len bezela, ta egongo da, zut-zutik, mundu triste au bera igaro arte. Goazen ara! Erleak lorearen motaixka edo mimikutik ateratzen duen ezta, aterako degu guk artatik, gure samintasunak gozatzeko. Goazen! Zer ageri da barrenen? Gurutzeal...

O gauza parerik gabekoa, gizonen esperantza bakarra! Nik ikusten detanean gizon gaixoa sufri-mentuan mugik gabeko martirio ikaragarrian, Zuri begira bere bizia pozik ematen; ikusten detanean misio-egillea, eriotz izugarri baten aurrez-aurre, Zuregatikan, far-irri atsegin batekin, bizia emateko prest jarria; ikusten detanean pekatari umill damutua Zure aurrean bere etsai guztientzat eta beretzat barkazioa biotzetik eskatzen, bearbada ontarako bere bizia eskeñtzen dizula; ikusten detanean eritegi batean monja karidadekoa eri gaixoen zauri nazkagarriak sendatzen, oetan ikusirik Gurutzean ageri diran zauri maitati sekulan aski bedeinkatuko ez ditugunen itzal txoragarri bat bezela; ikusten

detanean, ez bakarrik salbatu zenuela gizona, baizik aunditu eta edertu, berari ekarririkan egiazko Libertade bakar santua, lengo illunbea, naspilla eta lotsa eguzkiak lañoa bezela kendurik: ikusten ditudanean munduko begi guztiak Zuri begira, beste gauza bat bakarrari ez bezela, eta anima askok egi-ten dizkitzun begiratze maite, eskertsu, kupigarririk; ikusten ditudanean itxu gaixoak, zure billa dabilzala; pensatzen detanean zure dotriña illezkor miragarrian, ikusirik alde guztietara amorioa, bar-kazioa eta zoriona baizik etzerala, nik esaten det nere Euskal-Erri biotzekoan ez degula ezer galdu, ez!,... gure elizetan, ermitetan, eskoletan, bide bazterretan, etxeetan eta, guzien gañ, biotzetan, Zu gurekin zerala; nik esaten det biotz osoz eta ao betez: Zu zera gauzik ederrena!!

*1883-ko Martxoan.
Euskal-Erria, 1883.*

Patxi ta Kontxexi (1)

Gipuzkoari:

Probintzi maitea!

“Lengo zure semeen oituretan daude gordeak zure onra ta gure zoriona”.

Orain berreun ta amar urte, zan Patxi ogei ta bost zituen gizaseme prestu bat, Bergarako baserri batean morroi zegoena; ta Kontxexi, inguruko beste baserri batean bizi zan neskatxa gazte bear bezelako bat, zeñak, nola etzekiela, bereganatu zuen Patxiren biotza.

Etzan Patxi, gaurko egunean asko bezela, edozein moduz, ai!, azitako umia, baizik dotriña txikitatik ondo ikasia, bere lenbiziko komunio santua ondo egintakoa, ta gurasoak maite ta errespetatu bear zirala ongi zekiena.

Ala, bada, pensatu zuen, Kontxexiri bere amorioa agertu baño len, gurasoai bere asmoak azaltzea; eta, aek Azpeitiako nekazari batzuek izanik, joan zan, jai egun batean, berakin egotera, seme on batek bezela beren iritzia eskaturik, aditzera eman ondorean Kontxexi zer moduzko neskatxa zan.

Guraso onak erantzun zioten ondo arkitzen zutela esan zien guztia; eta, ezagaturik seme ona zan aldetik etzuela aurrera ere bear etzan gauzik egingo, sekulan bere gurasoengatik, pobreak izan arren, aditu etzan bezela, ematen ziotela beren baimena asmoa zuena egin zezan, baña jakiñaren gañean jarririk eziñ izango zuela berengandik dukat bat bakarrik.

Biaramon goizean, Patxi morroi zegoen etxera zettorrela, arkitu zuen Kontxexi errotara zijoala; eta, egun onak elkarri emanik, jarri ziran itzketan:

- Etzenuke asmatuko -esan zion Patxik-nondik eta zertatik natorren, baña esan bear dizut; eta gero egin bedi Jaunaren borondatea. Aspalditxo ontan zugana dijoa beti nere pensamentua, eta nola esan eztaikit zer senti detan biotzean, zutan pentsatzen jarririk, gure etorkizunaz oroitzen naizanean. Nik nai zinduzket emaztetzat: eta, zuri au agertu baño len, nere gurasoai zer asmo nuen esatetik nator. Berak eman dirate beren baimena, eta orain zuri aditzeko emen nago.

- Zer naizu nik esatea? -erantzun zion Kontxetik-. Ezagutuko dezun bezela, zuk zure guraso-akin egin dezuna egin bear det nik nere aitarekin; baña ontarako lenbizi eskatu bear diot, txikitatik erregutzen diotan Ama Birjiña Arantzazukoari, eman dizaitala, biori konbeni bazaigu, zureganon-zko amorioa.

- Ona non daukazun -esan zion Patxik, aren eskapularioa kolkotik atereaz-. Beti nerekin daramat eta sekulan utziko eztet; zuk esaten nazunaz, bere eskuetan jartzen dezu nere suertea; ala izan bedi; baña jakin zazu, Kontxexi, au edozein dala, txikitan nere amak jarritako eta berak morroi izatera etxetik atera nitzanean maite izateko esan nin-duen eskapulariotxo au, obira ere nerekin batera eraman naiko detala.

Au izan zan, dudik gabe, erregu ezin geiago samur bat Ama Birjiñarentzat, zergatik Kontxexik, itz oek entzun orduko, esan zion:

- Zuk maite dezu asko nere Ama Birjiña, eta nik maite zaitut zu. O nere Ama!... Len eskeintzen nizun nere maitetasuna bakarrik; baña gaurtandik artu ta gorde zazu nereaa, beste zure seme leial one-

narekin batean! Gaur arratsean bertan itz egingo diot aitari; eta bigar goizean, ganaduentzat belar pikatzera goiko aldeko muntora zatozen denboran, esango dizut esaten ditana.

Orla elkarri aldegin zien bi gazte oek; pasa zan gauba, ez laburra Patxirentzat, eta urrengo goizean goiz asi zan, ziñaturik, belar pikatzen esantako lekuan. Bei-zai agertu zan noiz edo noiz Kontxexi eta, sasi loreak biltzen bezela alderaturik, esan zion:

- Aitak esan dit galde dizaizuala zenbat dukat dituzun.

- Bat bakarrik ez -esan zion Patxik-; nere irabaziak txikiak dira, eta oso-osorik pasatzen dizkatet bearrean arkitzen diran nere guraso gaixoai. Ai! -esan zuen, itaia eskutik eroririk-; ikusten det, Kontxexi, bukatuak gelditzen dirala nere asmo eta pensamentu guztiak, baña egin bedi zeruko borondatea.

Eta Kontxexik esan zion:

- Badakizu atzo Ama Birjiñari eskatu niola gorde zezala gure elkarganonzko amorioa, eta Ama Birjiñak nai du jakin nik egiaz itz oek esan ote niozkan. Erregu zaiozu egunero biotzetik, nik egingo diotan bezela, konbeni zaiguna eman dizaigun, eta gure etorkizun guztia jar zagun bere eskuetan.

II

Urte artan bertan, Agorraren zortzian, gaur oi bezela, Ama Birjiña Arantzazukoaren erromeria zan.

Jende talde aundiak alde guzietatik zetozen ugari Oñatiko errira, zeñak zirudien erlatoki aundi bat. Ez bakarrik gure probintzi Gipuzkoa maite onen errietatik zijoazen debozioz beterik gure guraso euskaldun zarrak beren Ama laztan Euskal-Erriko jabearen aurrean belaunikatzera, baizik oñez,

zaldiño eta astoetan, eltxoa bezela zetorren jendea Bizkaia, Nafarroa, Araba eta Frantz-Euskal-Erritik.

Ainbesteraño zan ezik ango jendearen emana Ama Birjiña bezpera arratsaldean, non Oñatiko probestuak otsandetu bear izandu zuen bando au:

- Oñatiko Konde jaunak, nere nagusi eta erri ontako eta bere lur eta jauregien agintariak, jakin erazotzen du: atsegin aundiarekin ikusten duela bere erria onenbeste erromerigillez onratua; agertzen diotela guztiai bere diosal eta ongi-etorria beraren eta Oñatiren izenean; erri osoa izango dala gaur-bigarretan ostatu bat; gaubaz idikiak geldituko dirala eliza eta etxandiak; eta ez estutzeko iñor jatekoari dagokionez; bada izango dala taloa, eta gañera illko dirala baserrietan txal guri-guriak.

Gaubia etorri zan, baña etzirudien. Ain zan ederra!... Illargiak eta izarrak argi egiten zuten iñoiz ez bezela; zerua zegon, dudik gabe, pozez beterik lurrean alako fedea eta debozioa ikusita; eta au norañokoa zan ondo jakiteko, begira zaiogun Bergarako bide artatik barrena astotxo baten gañean datorren aiton gizagaixo arri, urtez eta nekez betea, aitzurra ta laia ibillitako esku latz onradu aetan errosarioa santuaren aleak bat-banaka iragorik, begiakin mendi gañetik zerura begiratzen zuen bitartean, billatu nairik bezela, goi zoragarri artan, Ama Birjiñak bere birtuteari prest jarria zeukakion tokia.

Eztator bakarrik; bere onduan dator neskatxa bat, ederra guztiz gorputzez, baña ederragoa oraindik animaz. Zan Kontxexi bere aitarekin.

Sartu ziran Oñatin; eta, ikusi zituztenean bazter guztiak ezin geiago jendez beteak, etziran ostatu billa saiatu, baizik joan ziran gauba pasatzera aritz mardul baten azpira, non arkitzen zan lo gizaseme bat. Zan Patxi.

Kontxexiren aita zarra zan eta zegoen eri. Onla, gogortu zan guztia asto gañean, eta Kontxexi jaxten laguntzen abiatu zanean, ezurretan miñ arturik, asi zan arrenkura zeriola eta esnatu zan Patxi, aritzaren gerri lodiaz beste aldetik zegoelarik. Alderatu zan, eta:

- Kontxexi! Zu emen? -esanik, gelditu zan ez atzera ta ez aurrera.

- Patxi! -erantzun zion Kontxexik-. Ordu onean zatoz. Lagun zaidazu nere aita gaixoa arbol onen ondoan jartzen.

Ala egin zuen, itz egin zuten erromeriaz, jendez bazter guztiak beterik zeudelako aratu zirala elkarri esanaz; eta, gau onak emanik, joan zan Patxi bere lekura. Aitak orduan galdetu zion Kontxexirik:

- Ori izango da zuk esan zenidan mutilla?

- Bai, aita; ori da -erantzun zion alabak.

- Eztu itxura txarrik, eta gaur gaur bezela eztit beintzat mesede txikia egin -esan zuen aitak.

Urrengo goizean goiz Patxik altxa zituen begiak zeru aldera; eta, ikusirik aritzaren adar batean torto-llo kabi urratzen asitako bat, kantatu zuan ari begira:

Kabial...
Zeñen txoragarria
udaberrian,
txoritxoak asirik
an jolasian!
Zeñen tristea orain,
udazkenian,
txoritxoak utzirik
bakardadian!...
Au bera pasa zaizu,
nere biotza!
Len kontentuz beterik,
gaur zaude otza!

- Patxi, jakindu det nor zeran, baña ez nekien bertsolaria ziñanik -esan zion aitak.

- Jainkoak digula egun on. Nik ere ez nekien, jauna; baña aditu izan det, gure biotzak asko maite eta asko sufritzen duenean, bertsoak etortzen zaizkigula, ala nola mendian jaiotzen diran iñork ereiñi eztituen loriak; eta, dudik gabe, au pasa zait neri.

- Gizona, gizona!... Eta nondikan datorkitzu, barkazioarekin, orrelako sufrimentuak?

- Ai, jauna!... Bedorrek jakin badu, esan ditan bezela, ni zein naizan, erraz soma lezake.

Ontan irtentzen zan Oñatitik, ikusi liteken prozesiorik ederrena, eta aitak esan zuen:

- Ara: prozesioa badator, eta prestatu bear degu.

Eta Patxik esan zion:

- Bedorri eztago bizi ondo arkaitzez-arkaitz mendi oetan barrena joateko; eta, nai badu, borondatez lagunduko diot, egin al nezaken guztian.

- Ezta gaizki esana -erantzun zion aitak-; atsegin aundi bat emango nazu, gurekin etortzen bazera.

Prestatu ziran prozesioa allegatu zaneko eta, arganaturik, abiatu ziran errosario santua kantari errezatzen.

III

Aloña, Urbia eta inguruko mendi guztiak ziruriten Arantzazuko Birjiñari Jaunak emantako iñork bota ez lezaken eliza aundi baten paretak; eliz onen tellatua zan zeru urdiña; mendi loreak botatzen zuten usaia zan intzentsuarena baño gozoa-go; eta okillen ai-aiak, pirripiyuen txirriak, karnaben txirutxirak, ifar aize atsegin batek urrutitik zekartzkien joale soñuak, ardi umillen beadiak eta

ainingruena zirudien kanta samur eztitsu bat nas-
tutzen ziran miragarrero gure kantarekin, sortera-
zorik, nik eztakit nola, lurrekoa etzirudien musika
zoragarri bat.

Neke aundiarekin zijoan aita gaixoa Kontxexi eta
Patxiren erdian; baña musik'au entzunik, aztu zan
bere oñazeetaz; bere anima etzan orduan gorputzaz
oroitzen, ez!... Onekin lurrean zegoelarik, ikutzen
zuen zerua!

Prozesioan zijoazen lenbiziko erromerigilleak
sartu ziran Arantzazun, azkenekoak bide erdira
allegatu baño len: baña guztiak Ama ikusi eta
Jauna artzekoak ziran; eta, ala, batzuek irtentzen
ziran bezela sartzen ziran besteak. Beren txanda
etorririk, sartu ziran aita-alabak eta Patxi. Jesusek
eta bere Amak bestek eztaki zer eskatu zuen oetako
bakoitzak, baña irurak atera ziran, beste erromeri-
gille guztien gisa, pena bat sekulan izan ezpalute
bezela; eta onontzean, berekin zuten zeziñ egosia
eta ogia janik, eta zaldale pixka bat astoari emanik,
etorri ziran berriz lengo aritzaren azpira, biaramon
goizean etxera abiatzeko asmoan.

Atzoko gauba ederra bazan, gaurkoa ederragoa
zan. Zerutik intza zelaietara bezela zetorren anime-
tara grazia!

Aita gizagaixoa txit nekatua arkitzen zan; alabak
eta Patxik jarri zuten al zuten erik edo posturik
onenean gauba pasatzeko; baña Ama Birjiñak nai
zuen nonbait lurreko nekeak bukatu bere ondo-
ra eraman, eta asi zitzaion asnasea gogotik larri-
tzen. Pasa zan gauba; baña biaramon goizean zorio-
na eta eriotza ageri ziran arpegi artan, eta berak,
bere goitza edo estadua ezaguturik, esan zuen:

? Utsa litzake illtzea, mundu ontan puska mai-
terik utzi bear ezpagenu; eta, baita ere, uzten ditu-
gunak ondo uzteko modua bagenu. Baña...

- Zer esaten du, aita? -itza kendurik esan zion Kontxexik.

- Zer esango det!... Illtzera noala, eta zu bakar-bakarrik munduan gelditzen zerala. Ai!...

Ikusten zuen Kontxexik aita guztiz gaizki zegoe-la, eta negarrez esan zion:

- Ez, aita! Bedorrek lagunduko dit zerutik, nere amaren ondotik, eta guztion degun Ama Arantzazukoa emen gelditzen zait.

Patxik esan zuen norduan:

- Ezin egon naiz ixillik, sufritzen nagon adiña sufritzen. Itz batzuek esan bear ditut. Kontxexiri diotan amorioa ezpanu ere, ikusirik instante ontan nere aurrean pasatzen dana, edo ez nuke biotzik izan bear edo, izatera, esan bear nioke aitari: "Kon-solatu bedi; bedorren alaba ezta bakarrik munduan geldituko; beok ala nai badute, prest nago, zerutik datorkidan amorioz beterik, alaba onen senarra izateko; eta, nai ezpadute, jakin bezate biak, aitari etzaizkala faltako nere orazioak, eta ez eta ere alabari nere anparoa, bizi naizan artean". Au esango nioteke nik edozein batzuei, eta zer esango diot bedorri? Zer zuri, Kontxexi? Egia da: pobrea naiz! Lanerako gogoa eta egiazko amorioa dira nere dukatak.

- Damu det!... Barka nazazu eriotzeko trantzean!... Besoak zabalduz deitzen zaitut! Atoz, seme bat baño semeagoa! Bedeinkatzen zaitut! ?esan zion aitak?. Atoz zu ere, Kontxexi ?esan zuen urrena.

Joan zan Kontxexi, eta esan zion aitak:

- Aditu dezu Patxik esan duena. Naiko dezu senartzat?

- Bai, aita. Bedorrek nai badu, nik biotz guztitik.

- O... nik! Nik bai; eta damu det itz egin zenidan gaub'artan au bera ez esana. Etsai gaiztoa eztago

beñere lo; gaub'artan ekarri zizkitan burura dukatak; eta, itxuturik, ez nioten batere begiratu mutillak izan zitzaken doaiñ, dukatak baño geiago balio dutenai; baño ezagutzen det gaizki egin nuela; eta, zuen eta nere orazioak gaizki au erremediaturik, iltzen naiz orain kontentu. A!... Iduritzen zait, nere oñaze eta naigabeen erdian, zeruan arkitzen naizala.

Doi-doi itz oek esanik, gelditu zan lo bezela; Kontxexik eta Patxik begiratu zioten elkarri eta, ezaguturik azkenekoetan zegoela, Kontxexik artu zion burua bere magalean, eta Patxik bildu ziozkan oñak bere eskuetan. Aitak bereetan errosarioa estutzen zuen, noizean beñ muñ emanik.

Egondu ziran orla denbora pixka batean; aitaren ezpañak, otz-otzak zeudelarik, mugitzen ziran erre-gutu naiean bezela; eta begiak, eriotzean dagoenaren begiratze zorrotzarekin, bazirudien ikusi nai zutela len baño len Maria, zeruko atia...

Andik laster, errosarioarekin ziñaturik, esan zuen: "Jesus!"; eta far poztun bat egiñaz bota zuen azkeneko asnasea.

Kontxexik orduan begiratzen du zerura, segitu nairik bezela an sartzera dijoan anima garbi arri, eta ondoren aingeru baten bozarekin kantatzen du:

- Maria!...
Egun-sentiko izar ederra,
sortzetik garbi-garbia,
aingerutxoan Erregin gozo,
dena graziaz betia,
zeru ta lurrak txoratutako
lore guztien loria,
deserri illun munduko ontan
argi diztiatzallia,
triste gaudenon konsueloa,
gure pozaren kabia,

pekatarien Amatxo laztan,
kupidakorra, ezta,
Arantzazuko mendietara
zeruetatik jatxia,
Euskal-lurraren gordetzallia,
fedearen kutx bizia,
miserikordiz beterik zauden
gure esperantza guztia,
eriotzaren gozagarria,
salbazioko bidia,
Jaungoikoaren zizpurutxoa,
gizonen malko zapia,
ez al diozu nere aitari
erakutsiko Semia?

Bai, nere Ama maitia! Erregu zazu nere aitaren-
gatik!

- Erregu zazu! -erantzun zuen Patxik.

* * *

Onek ikusi zuen urrutira, beste lagun batzuen
artean ezin ibillirik zihoan aiton gaixo bat, eta era-
man zion astoa, esanaz bialdu ziozala gero etxera.
Aitonak eman ziozkan eskerrak, eta Kontxexik esan
zion etorri zanean:

- Eziñ egingo zenuen gauz oberik.

Gero, aitaren gorputza, illari bear zaion errespe-
toan, erromerigille batzuen laguntzarekin Oñatira
jatxirik, an obiratu zuten, eliza-egintza edo funtzio
umill bat egiñik.

Kontxexik etzuen ez aitaren ta ez amaren aldeko
aide edo parienterik batere, illak ziran denak, eta
berak joan nai izandu zuen progura.

Patxi ere an zan.

Zeruak etzien begiratuko bi kriatura oei?

IV

Biaramon goizean joan ziran etxera, eta denbora gutxi barru ezkondu ziren Eliza Ama Santak agintzen duen bezela, ez gaurko egunean batzuek nai luteken eraraz. Ezta izandu, ezta ta ezta izango ezkontza egiazko edo matrimoniorik sakramenturik gabe. Kontu egi oni datozen denboretan, zergatikan dan gure zorionaren sustraia.

Bizi izan ziran bitartean, beren etxea izandu zan birtutearen elizatxo bat. Nola bestela zorionik izan?

Beren elkarganonzko amorioa zeukaten Jaunaren eskuetan jarria; beren biotzak goian, goian, gureztat egintako zeru eder ortan, eta ez iretsi bear gaituen lur triste onetan eta bere gauza ilkorretan.

Onegatik, esan liteke bizi zirala beti orazioan, jan, edan, lo, lan egin eta bizi ontako poz eta penak, guzia Jaunaren izenean pasaturik. A!... Au da egiazko orazioa; gure animak, Jaunagandik ateratzen danetik Jaunagana dijoaneraño, izan bear du zeruko amorioan irazekitako kandela bat, onen garra orazioa dala.

Jaunak eman zizkaten aurrak: iru alaba ta bi seme; baña bi, neska-mutillak, seaskatik zerura egan joanik, gelditu ziran irurekin. Zeñen egia dan esangi zarrak diona: *zer ikusi, ura ikasi*; aitak eta amak beren gurasoetatik ikasia erakusten zioten beren aurtxoai.

Amak, bularrean zeuzkazkiela, erakusten zien "Jesus!" eta "Maria!" esaten; eta, koxkortu ezkeroztik, aitak etzien ematen talo puskik izen maitagarri oetako bat aurretik esaten ezpazuten. Gero, ala amak nola aitak erakusten zien ziñatzen; gero, aita-gurea eta beste orazioak; eta, gosaltzen edo bazkaltzen ari zirala etortzen bazan ateetara pobre edo eskale bat, barrena sartzeko eta alkitxo batean esertzeko esanik, bialtzen zioten al zutena aurtxoe-

tako batekin. Arratsean, aita ta amak errosarioa esaten egiten zuten murmur santuarekin, gelditzen ziran lo-lotxo aingerutxoak, bi zarrenak seaskan, eta txikiena mundu ontan dan seaskik gozoenean: amaren magaltxoan.

Azitzen zetozen bezela, gaubero-gaubero, beren biotzak birtuteaz txertatuak betiko geldi zitezen, oeratu baño len kontatzen zizkaten kontu politikak, ejenplo onak bere begien aurrean jarririk. Gero, erakusten zien dotriña, eramaten zituzten berekin elizara, zelaiera lan egitera, eta orla azi ziran zuzen Jaunaren legean, beren eta gurasoen onerako.

Eta oek nola bizi ziran?

Etzan entzuten sekulan beren artean aserrezko itz erdi bat; jai egunetan joaten ziran, al zuten guztian, meza nagusi ta bezperetara; urtean, jai egunetaz kanpora, meza entzun, konfesatu ta komulgatu askotan egiten zuten, zergatik Jaunaganonzko amorio biziz beterik dagon biotza kontentatzen eztan Eliz Ama Santaren legeak soill-soillik kunpliztarekin. Nai du egin, amorioz, zerbait geiago bere maitegatik; eta, al balu, egongo litzake beti berarekin, aldareko Sakramentu Santuaren aurrean.

Maiz joaten ziran Arantzazura beren aurtxoakin.

Etxeko errenta nagusiari zuzen pagaturik, eta amarrenak Elizari emanik, gelditzen zitzaietenetik berezitzen zuten parte bat andre alargun, umezurtz, zar, eri eta doakabetuentzat, zeinen lurra laiatu eta aitzurtzera joaten ziran gañera, al bazuten. Tristeia beretzat bakarrik bizi dan kristaua!

Ejenplo oek ikusirik, azi ziran beren umeak; eta, semea gaztetan ezkonduarik, Patxi ta Kontxexi jostatzen ziran illobatxoakin.

Bazijoazen urteak, eta 79-garrenean Patxi arrapatu zuen miñak.

Gaizki senti zan egun batean, esan zion Kontxexiri:

- Badakizu mundu ontarako egiñak ez gerala, eta bera uzteko ordua alderatzen ari zait.

Kontxexik eman zion negarrari.

Patxik esan zion:

- Utzi ditzazu negarrak, Kontxexi; urte asko baño len, gaur emen gauden baño obeto zeruan elkarrekin egotea espero det, Arantzazuko gure Ama maitearen bidez. Eta orain Ama onentzat enkargu bat ematera noakizu: nai nuke, iltzen naizanean, zuk, gure seme ta illoba guztiakin, bisitatxo bat Arantzazuko Amari egitea, elkarrekin pasa genituen bideetatik joan ta etorririk, an meza bat entzun ta errosario bat esanaz; eta, aritz arren peko gure gertaera guztia ondo esanik, Oñatin aitaren obi ondoan erregutzea beraren eta nere animakgatik.

Kontxexik begiratu zion, esanaz:

- Patxi!... Oraindik zurekin egingo det berriz erromeri ura, sendatzen zeranean; ala naiko du gure Ama Birjiñak; egin zaiogun promesa bat.

- Egiña dago ?erantzun zion Patxik-; eta atsegin aundi bat izango nuke, gure Ama azkeneko aldiz ikusi ondorean, zure aitak bezela, aritz arren azpian nere azken arnasa berari ematen, nere famili guztiaz ingurutua. Baña bere eskuetan jar zagun nere sendatze edo illtzea, eta izan bedi berak nai duena.

Biak gelditu ziran ixillik, eta andik laster esan zuen Patxik:

- Ai, Kontxexi!... Gaizki senti naiz. Datorrela abade jauna. Ez denborik galdu.

Kontxexik deitu zuen semea; esan zion, al zuen bezela, aita nola zegoen, eta ekar zezala bereala abade jauna.

Abendua zan, gauerdia, eta elurra ari zuen; joan zan eta apaiza jauna, larogei urtekoa, miñtsu zegoe-

larik, abiatu zan bertatik, naiz bide erdian gelditu. A!... Buruko illeak lurreko elurra bezain zuriak zeuzkalarik, etzuen batere otxik sentitzen. Eguzkiaren Eguzkiak, Jesusen amorioak, berotzen zion biotza!

Patxik egin zituen bere gauzak ondo; etzizaion orduan damutzen bere bizi guztian Ama Birjiña maite izandua! Eriotzeko orduan Ama onek erregutzen zuen bere semeagatik, ordu garratz ura gozaturik, ikusi zitekean bezela zeukan sosegu ederrari begiratzearekin; eta urrengo goizean, Kontxexi eta seme-illobatxoaz ingurutua zegoela, gizon justu arren anima, agoni labur baten ondoren, igo zan zeruetara, Jaunari bere kontuak ematera. Etzuen izandu modurik azkeneko orduetan itz batzuek bere familiari esateko conseju onak emanaz; baña zer itz oberik bere bizi guztian eman zion ejemplo ona baño?

Kontxexik berak jantzi nai izandu zuen gorputz ill ura, bere seme-alaben laguntzarekin; eta ikusi zuenean Patxiren kolkoan, beti berekin eraman izan zuen eskapulario ura, bere amorioa agertu zion egunean erakutsi ziona, kentzera abiatu zan bere buruan zintzillik jarri nairik, baña ezin zion kendu. Orduan oroitu zitzaion Patxik esan ziola obira ere berekin batean eraman naiko zuela; eta, muñ eman ta bertan utzirik, ikusi zuen alde guztietatik argi-errañu dizdizariak botatzen zituela, eta Ama Birjiña erdian, far gozotsu bat egiñaz, zegoela.

Ikuskera onekin gelditu zan non zegoen etzekiela; baña, konturaturik, bukatu zuen bere lan gogorra, ur bedeinkatuz eta malkoz busti zuen gorputz ura, *Pater noster* bat esan zuen eta, eskapulario arri berriz ere muñ emanik eta eman erazorik bere seme-illoba guztiai, atera zan gel'artatik, bere senarra geiago ez ikusteko lur triste onen gañean.

Andik egun batzuetara, seme-illobak alegiñean konsolatzen zutelarik, asi zan gaixotzen eta, zer

gerta ere, nai izandu zuen bere Patxik emantako enkargua lenbailen kunplitu.

Ala, bada, indar pixka batzuekin senti zan urrengo ilbeltzaren gau batean, bildu zuen famili guzia beti bezela errosario santua esateko, eta ondoren agertu zien egin bear zutena. Guztiak entzun zituzten bere itzak zerutik aitak esanak bezela, eta gelditu ziran lenbiziko egualdi onean irtentzeko, etxearen kontua auzokoai utzirik.

Irugarren egunean atera ziran; eta, Oñatira allegatzeakin batean, gogoratu zitzaion amari, bere aitarekin, Patxi arkitu zutenean, egintako erromeri ura: orduan, bazter guztiak jendeaz eta pozez betiak; gaur, bakardade ta ixilltasunean, kanposantu bat egiñik! Baña penak gozatzen zizkan ikustekak, bere famili berri artan, aitaren eta Patxiren itzal maiteak!

Ikusgarria zan Arantzazun izandu zuten debozioa, eta nola entzun zuten seme-illobak amak kontatu zien gertaera. Alako moduz kontatu zuen, Izan ere!... Gero, Oñatira jatxi eta ezur maite aen ondoan erreguturik, biurtu ziran etxera. Onetan sartu orduko, oeratu zan ama tristea, geiago ez jaikitzeko; kontentu zan bere defuntu maitearen esana kunplitu zuelako, eta zion onek deitzen ziola zerutik.

Izango zan zerbait, zergatik, gaixotzen-gaixotzen joanik, bere seme-alaben besoetan il zan gozoro, ilbeltzaren 29-an, Done Frantzisko Sales-koaren egunean, zeña zan Patxiren eguna.

* * *

Euskaldunak! Zer esaten digu ikusi degun irakurgaiak?

Esaten digu jarri bear degula zeru ta lurren Erregiñaren eskuetan gure suertea, anbat esperan-

tza geiagorekin zenbat-eta garratzagoak diran iragotzen ditugun doakabeak. Bai!... Au egiten duen erria, ezta beñere galduko.

Gañera agertzen dizkigu gure guraso euskaldun zarrak zituzten oitura betiko onak, eta diot betiko, zergatik gizonak sekulan utzi ez lezaken, bere burua galdu gabe, Jaunak bere onerako eman zion legea, eta euskal oiturak diran lege illezkor ontatik, azitik izana bezela, zuzen-zuzen datozenak.

Zeruko ondasunak nai ditugu? Izan ditzagun, bada, oitura onak.

Lurreko ondasunak nai ditugu? Izan ditzagun, ala berean, oitura onak.

Ezta zorionik, ezpada oitura onik.

Patxi ta Kontxexi, ikusi dan bezela, nekazariak ziran; baña baserrian bezela kalean, eta nekazariak bezela beste edozeiñek, izan litzake oitura onak. Bai! Oek balio dute gure oraingo eta geroko zoriontasuna, eta dira gaiztoak baño askoz errazago Izan genitzakena. Dira egiazko Fueroak, iñork kenduko eztizkigunak, geok galtzen ezpaditugu, geon buruak galdurik.

Oitura onak galdu ezkeru, zertako dira paperean jarri litezken legerik onenak?

Eta zerk gordeko dizkigu oitura oek? A!... Oen kutxa miragarria da Ama Euskera, zeñaren barruan arkitzen eztan itz arneguzko edo blasfemiazkorik; eta gure aboak, sugeak pozoia bezela, blasfemiazko itza bota bear badu, aztu dezagun bertatik gure izkuntza betiko; eztezagula Ama, iltzera ekarri ta gero, bere eriotzean meziprezatu, ai!, pozoiz ikaragarri orrekin zikindu ta lotsaturik! Ill bear badu, ill bedi mantxarrik gabe. Baña ez! Ezta illko, ezta illko. Erri batzuetatik euskal oiturak galtzen badira, negarrez erretiratuko da: baña beti, beti arkituko da Aloña eta beste gure mendi maitteen kolkoetan Jaungoikoa eta Maria alabatzen.

Euskaldunak! Geon buruak maite ezpaditugu,
maite ditzagun beintzat euskaldun txiki gure
semetxo eta alabatxoena! Zer etorkizun dagokiote
oei, oitura onetan azitzen ezpaditugu?

Pentsatze utsak puskatzen dit biotza!

Euskal-Erria, 1884.

(1) *Leyenda señalada con mención honorífica en los Juegos
Florales de San Sebastián de 1883.*

Legenartsua

Eguzkiak betetzen ditu bere erraño urreztua-kin mendi-ibar euskaldunak. Arizkungo baso berdeak bagaritzen dira malsoro, udaberriko ifar aizetxoak mugierazirik, eta eziñ esan bezelako otseziak irtetzen dira beren utsunetatik, non sortitza guztiak pozturik kantatzen duen: egaztitxoak, goroldiozko bere kabi biguñean; kolore dizdizarizko pixti txikiak, soroko belartxoaren gañean; eta bere bide ezkutatian, erreka eziñegonak, zeña egaztiak eta pixtiak, belartxoak eta loreak, maitatzen eta besarkatzen duten maitekiro.

Zeiñ aundientsu ta polita ageri dan sortitza *Pierres agota*-ren alaba Mari ederraren begietan, zeñak, Bozateko bere txola zarraren leio batera irtenik, ikusten duen, zoragarriro, Jaungoikoaren obrea!

Bere gaitzik gabeko begiratua tinkatzen da aur baten jakin naiarekin aiñ ikuste aundigoitian, eta biur-argitzen du bere arpegiak neurri gabeko poza; baña, leiotik aldegiñik ikusten dituenen sukalde triste arren bazter batean bere gurasoak, zeñen jazkai zatartsu edo zarpa zarren gañean ageri dan legenartsuak eraman bear duten oial gorri puska, jendeak urrutira ikusirik beretaz itzul egin dezan; eta begiratzen diotenean, keeztutako paretetik zin-

tzillik, limosna negarrez eskatzera dijoazenean zeñ diran aditzera emateko jo bear dituzten oltxoai, badijoa bat-batetan likurta, kolore eta otsezti aen guztien mundu ura; Mariren arpegia txuspiltzen du doloreak; itotzen dute soillotsak, eta ixiltasun luze baten ondorean marmarizten du boz erbalarekin:

- Ama, zeñ zorionekoak diran basoetako egaz-titxoak, jaio, elkar maite eta egaan libre ibiltzen diranak, ñori nazka eta bildurrik eman gabe! Zuk, legenartsu biurtu baño len mundu eder ortan aen gisa bizi ziñanak, esan zadazu: zer da bizia?

- Bizia -erantzuten du boz latzarekin Pierres agotak bere emazteari aurrea arturik-, bizia da martirioa; da gizonak, anima ta gorputza urratzen zaizkala, irago bear duen bide arantz-estali bat, zeña bukatzen dan neke bat bakarrik ezagutzeko gelditzen etzaionean; da *Heren-sugea*-ren aoak bezelako luzulo gartua, zeñera erortzen dan jaiotzen danean, bere ondora sekulan allegatu gabe... Eztizu ezer balioko, gu geran bezela, legenartsu oraindik ez izateak, zergatik, osasunduna edo eria, gure alaba zera, ta zu ere arrapatzen zaitu gu doakabetzen gaituen madarikazioak. Gaztea, ederra ta birtutetsua zeralarik, jendeak alde egingo dute zugandik, izaturik; zure ametsak eztute pasa bear Bozateko barruti ontatik, non bakarrik maite deza-kezun eta maiteko zaituen *agota* batek; erregutzen dezunean, zure orazioa joango da zeruetara beste kristauenetatik *apartatua*; eta, iltzen zeranean ere, atsedengo dezu lur *apartatuan*, zeñaren gañean gu bezelako doakabetuak bakarrik atrebituko diran beren malkoak ixurtzera, baldiñ bat bakarrik gelditzen bazaiote. Au da bizia, eta Arizkundik apartatzen gaituen ibai orren beste aldean jende zorionekoak bizi badira, Jaunak egingo zituen, dudik gabe, geok berakin konparaturik gure doakabea aundia-goia izan zedien.

- Pierres! -deadartzen du Mariren amak bizi-bizi-. Sufrimentuak erotzen zaituzte; eta, era batean osasundunak eta eriak maite dituela, gure animak esperantzaz beterik, eguneroko ogia ematen digun Ura ofenditzen ari zera; bizia, dala libertadearekin, dala gabe, beti da karga tristea bere suertearekin erakidatzen eztanarentzat. Gure biotz eta begiak ezpadute begiratu bear Bozateko etxadi ontatik arontzago, nork eragozten digu ordu guztietan Jainkoagana altxatzea? Bedeinkatua izan bedi Jaungoikoa eta egin bedi bere borondate santua!

* * *

Laño-odeien trabes sartzen ditu eguzkiak bere errañoak, ill-illean argiturik mendi-ibar euskaldunak.

Udazkeneko ifar-aize otzak mugierazirik, bagaritzen dira larri-larri Arizkungo baso orixtak; adarrak arrenkura dariote eta baso illunen erraietatik itzuli datoz otsezti negargarriak; orbelak, eroririk, zurrunbilloan dabilta lurrean; egaztitxoak, kabiak utzirik, dijoaz errenkadaka; oraindik bizi diran pixti txikiak gordetzen dira arkaitzen eta aritz gerrien irriñartetan; soroetako loreak eztira bizi.

Zeñ damutsua ageri dan sortitza Mari, Pierres agotaren alaba ederraren begietan, zeñak Bozateko bere txaolatik ikusten duen tristeki Jaungoikoaren obrea!

Mendien marmarizakiñ naasturik aize-bunbadak dakarzkite urrutian galtzen diran boza eta kanta penik gabeak, ujuju ta algara lasai pozez beteak, oekin elkar artzen dutela gero baño gero alderago entzuten diran txistu-ttuntun soñoak.

Menditar pillá bat jai-eguneko arropakin dijoa Arizkungo eliza alderontz, nongo ezkillak, beren birunka ariñarekin, badiruri diosaltzen dituztela;

Ureder izena duen baserriko Geretxanen ezkontza edo ezteiak dira, eta Geretxan au da, legenartsua ezalarik, Pierres agotaren alaba tristeari maititzak esan dizkana.

Jende talde iskanbillari ura alderatzen dator, allegatzen da... pasatzen da Bozateko aurretik; eta guztiak, izuturik bezela, apartatzen dute beren bista etxadi onetatik!... Bakarrik Geretxanek jartzen du ontan begiratze triste bat.

Bere begiak top-egiten dute Marienakin; eta au, naigabeak txuritiba, sartzen da korrika barrena, arpegia bere amaren kolkoan gordetzera.

* * *

Arrats-itzalak biltzen dituzte geldiro, illunpean, mendi-ibar euskaldunak; zurrunbillo lodietan ari du elurra; aritz ostogabeak beren mugieran badirurite otzak dardarazten dituen defuntu zuri batzuek; bakarrik entzuten da baso barrunbean otsoaren auria eta ekaitzak puskatzen dituen adarren karraska.

Bozateko etxadi atsekabetuan zur-zutik daude legenartsuen bizitza illunak, eta esan liteke gauba beltzagoa dala an; gogorragoa otza eta tristeagoa aizearen soñua, zeñari itsasten zaiozkan antsi dolorezko eta deadar negargarriak.

Erretxiñezko zuzi batek argitzen zuen Pierres agotaren etxolan dago Mari azkenekoetan oi arlote batean, jarririk bere begiak, aditzera ezin eman liteken samintasunezko azalkera batekin, aiñ laster bere onduan lantu pean arkitzen dan bere aman, non, kopeta esku artean duela, surik gabeko sukalde otzean eseririk dagoen bere aitan.

Oen inguruan San Lazaroko fraile antziñatar, eriari azkeneko sakramentuak eman dizkanak, esa-

ten ditu boz-erdiro eriotzean daudenen orazioak, zurezko gurutze umill baten aurrean.

- Aita -dio doi-doia Marik bere konfessoreari begiratuaz-, bizia tristea da, baña zer da ainbeste beldur ematen duen eriotza?

- Eriotza, zu bezela Jainkoagan iltzen dirarentzat -erantzuten dio konfessoreak- da nor bere errira allegatzea neke gogorrezko bidaje baten ondorean; da gure anima apartatzea gorputz ustelkorretik, ala nola zure etxola gaixoan ateratzen dan, auts biurtzen dan aritz-gerri sukiñetik, zerurontz igotzen dan gar garbia; da gure gurasoen etxe atarian bidean loitu zaigun jazkaia kentzea, aingeruaren soñeko txuria jantzirik; da, aragi-kateak puskaturik, libre egatzea, betiraunde edo eternidade guztian zorionkiro atsedentzeko, au esan duen Arren kolkoan: *“Zorionekoak negar egiten dutenak, zergatik berak izango diran konsolatuak!”*

Marik jartzen ditu bere begi zorrotzak gurutzean; bere arpegi fedea alaituan agertzen da aingeru baten poza: eta, far gozo baten erdian, eskeñtzen dio umilki Egilleari bere anima garbia.

Eta Pierres *agota* eta bere emaztearen malkoak ixurtzen diran bitartean beren biotzeko alabaren kopeta otzean, ala nola itz tantoak irristatzen diran arri-legunezko talluntza baten gañean, gero baño gero geiago ezkutatzen ditu elurak Bozateko etxolak; aditzen dira otsoaren auria ta aritzen karraska; aizeak indar artzen du... eta daramatzi bere burrundaran, legenartsuen bizitza tristeetan barren, zeruko otseti eta esperantzazko oju bat diruditen konfessorearen azken itz oek: *“Zorionekoak negar egiten dutenak, zergatik berak izango diran konsolatuak!”*.(2)

(1) Onako au, Juan Iturralde Suit jaunaren *La leprosa* izene-ko kontaearen itzulpena da. Ona beraren izenburua eta eskeintza itzez-itz: *La leprosa / Balada / A mi querido amigo el inspirado poeta euskaro D. Antonio de Arzac y Alberdi. Iruñeko Revista Euskara* aldizkarian agertu zan, 1883 urtean.

Antonio Arzak jaunaren itzulpena *Euskal-Eria* aldizkarian azaldu zan, bere X tomoan, 1884 urtean.

(2) (Egillearen adirakia.)

Nafarroan, Baztango ibarrean, Arizkungo erri inguruan eta onetatik ujola edo ibaitxo batek berezia, arkitzen da *Bozate*-ko etxadia, non beti izan diran *agotak*, Oek, ala nola San Juan de Pied de Port-eko *choubito* izena duen eta Pirene mendietako bi egaletan arkitzen diran Euskal-lurreko beste erri txiki askotako biztanleak, bizi izan dira beti beste jendeetatik oso apartatuak eta beren arrazakoak etziranengandik gaizki ikusiak. Ezta gutxi itz egin agoten jatorri edo asieraren gañean; baña neretzat datoz, dudik gabe, orain milla ta irureun urteko legenartsuetatik, eta au bera da izkribatzalle batzuen iritzia, eta batez ere Rochas jaun jakintsuarena, zeñak, *Les parias de France et d'Espagne* izendatzen dan oraindik orain argitaratu duen itzkribu-lan adiragarrian, esan liteke erabaki duela jolasgai au. Nafarroako Lege Zarrak dio: "Edozein dala legenartsu biurtzen dana, eziñ biziko da jende garbien artean, baizik joan bearco du beste legenartsu edo agotengana. Eta esango balu legenartsuak "Nere lurretan biziko naiz erri onen ondoan", erriko biztanle guztiak egin bizaiote etxea erritik kanpora, onirizten duten leku batean. Berak duenarekin ezin bizi dan agotak eska beza limosna, etxeetan sartu gabe, ateetan oltxo batzuen soñuarekin deituaz, eta ez bedi kaleko aurrakin ta gazteekin jostatzen jarri, limosna eskatzen orla dabillenean. Eta erriko biztanleak eztizaiotela utzi beren aurrain agotaren etxera jostatzeraz joatea. Eta agota bera oekin jostatzen ibilli gabe gaitza etortzen bazaiote, agotak ezta kastigurik izango".

Beste leku askotan legeak ziran Nafarroan baño ere gogorra-koak; baña ez giñake justuak izango esango bagenu biotz gogorrekoak zirala egin zituztenak, bada lege latz oen bidez salbatu ziran ondorengo jendeak, denbora artan, aitetatik umeetara pasaturik asko zabaltzen ari zan gaitz izugarri ortatik. Legenartsu edo agotentzat, zeñetan asko ondasundunak ziran, martiriorik gogorra izango zan, dudik gabe, beste jendeetatik aparte bizi bearra.

Karidade santuak, zeñia izutzen eztuten gaitzik izugarrienak, artzen zituen bere besoetan jende-elkargoak bere ondotik botatzen zituen gaixoak, eta San Lazaroko fraileak sartzen ziran eritegi aetan, gorputzez eta animaz lagundurik, berakin iltzera.

Aztua! (1)

“Ez ote da iñor arkitzen Ondarribiko urian aztua,... gu festetan gabiltzan bitartean? Eztet uste. Baña bat bakarrik balitz, izan bedi gure festen asiera bera billatu eta konsolatzea”.

Sekulan etzait aztuko Ondarribiko seme, erdi baserritar erdi arrantzale, aiton buruzuri errespetagarri bati entzun niona, txikia nintzala, neguko gau ekaitztsu batean, errosarioa esan ondoren, sukalde txokoan alkitxo batean pipa erreaz zegoala, illobatxoz ingurutua, matsa zortena ale ederrez bezela.

Esan zigun:

“Adi zazute, nere gazte maiteak, baña zintzo, gaur arratsean esatera noakizuten kondaira txiki au. Gizonak izan litzaken egiazko atsegiñetatik bat da sufritutzen dutenakin sufritzea.

Bein batean, erri bateko mezeta edo festetara joanik, nebillen goizetik-arrats dibersioetan.

Lendabizi, legea dan bezela, meza nagusia entzunik, eramaten ninduten lagunak pillota partidura; emendik, bazkari on bat egitera; gero, bezperetara; ondoren, zortzikoa, ezpata-dantza eta orlakoak ikustera; eta, azkenik, bertsolariak aditzera. Orla pasa zan lenbiziko eguna, jendia kontentu, munduan pena bat ezpalitz bezela, zebillen lekuetan.

Pello *Zimurra* esaten zioten nere txikitako adiskide bat nuen nerekin; eta, guztiz jostallua zalarik,

txit biotz onekoa zan. Esan dedan bezela eguna pasa ondorean, baginjoazen ostatura gau-erdiko tenorian, eta kale iskin batean nexka kokkor bat alderatu zitzaigun, esaten zigula:

- Limosna bat Jainkoaren izenean, arren, eman bizaidate!

- Gaubeko ordu oetan nola eskatzen dezu? -esan nion.

- Ai, jauna! ?erantzun zidan?. Eztakit!... Neretzat beti da gauba, eta gau tristea!... Aita daukat eri oean; eztaukat zer emanik; berak eztit ezer eskatzen, baña badakit goseak iltzen dagoela; karityadez atzo eman ziraten kandela bat iduki det piztua bere gelan; berak begiratzen ziran neri, nik berari... Orla egondu gera kaleko soñu eta algarak entzunaz. Aitu da kandela; eta orduan, berak ikusten ez ninduela, atera naiz kalera, orla pozez betirik dabiltzan jendeai zerbait eskatzera, Jaungoikoaren izenean!

Eta, au esanik, eman zion negarrari.

Begiratu nion lagunari eta negarrez zegoen; nik ere ez nuen, egia esan, asko falta.

- Eraman gaitzatzu, aurra, zure aita dagoen lekura ?esan genion nextkari, eta abiatu giñan.

Bidean, dendak itxiak zeudelarik, erosi genituen bi kandel; eta, bat pizturik, sartu giñan bizitza estu batean, An, lastaira txar baten gañean zegoen gizon gaixoa!... Gogoan izango det, bizi naizan arte, bisita on ura.

Alabatxoa sartu zan aurretik; eta, eriotzaren trantzekoa zirudien itz itzali batekin, esan zion aitak:

- Mari, nora joan ziñan?

Pello, nere laguna, aurreratzen da orduan, laz-tantzen du eta esaten dio:

- Gure billa. Nola zaude, adiskidea?

- Aztua! ?erantzuten dio, oraindik entzun detan bozik penagarrienarekin. (2)

O itz tristea!

- Zer senti dezu? -galdetu zion urrena.

- Plakiya, aultasuna! -esan zuen doi-doia.

Eta, au aditurik, joan nintzan korrika geunden ostatura, eta artu nuen nerekin bertako mutill bat, salda eta beste bear ziran gauzak berekin zituela. Konsolaturik alegiñean aita-alaba gaixo aek, eta mutilla bertan erizai utzirik, atera giñan andik goizaldean; eta, ostatuko bidean ginjoazela, esaten dit Pellok:

- Badakik zer egin bear diagun? Gaur lenbiziko festeguna dek; bigar ta etzikoak pasatzeko dirua gerekiz zeukagu; bada, ostatua pagatu ta biderako bear degunaz gañerakoa eman zaiogun guztia gizon gaixo orri, sendatu deien; eta, eguna zabaltzean, goazemak oñez etxera.

- Bejoandaikala ik, motell -esan nion pozez beterik.

Ala egin genuen, eta etzitzaigun damutu, ez... Itzak eziñ aditzera eman lezake guk bidean ekarri genuen poza. Gaur oraindik nerekin daukat. Bai! Zerurik ezpalitz ere, ezta gizonarentzat gizonari bere nekeetan laguntzea bezelako festik”.

Au esanik, jaio zitzaion malko dizdizari bat; eta besoetan zeukan illobatxorik gazteenak txukatu zion. Zorioneko aitona!

Ondarribiko gazteak: oraindik irakurgai onen berri ezpadakizute, ikasi zazute, bai!, zuen onerako.

Gure Euskal-Erria, gure oiturak, legeak, kondairak, irakurgaiak, dena izango da *aztua*, mundu nasi onekin batean, denboren buruan; bakarrik aztuko eztana sekulan, denborik ezagutuko eztue-

na, da Jaunaren amorioz gure lagun-urko edo projimoari egintako mesedea.

A!... Eska bitzate gizon jakintsuak, beren errientzat, nai dituzten aiña gauza; nik, euskalduna, eskatzen diot Ama Birjiña Guadalupekoari, guretzat eta beste guzientzat, zabal dezala lurrean karidadezko ispiritua. Au gabetanik, izango bagenitu ere nai ditugun gauza guztiak, ez giñake ondo izango; baña, onekin, sufrimenturik garratzenak igarotzen dira atsegintasun gozoan; eta, itz batean esateko, gizonak izutzen du doakabea, ez doakabeak gizona.

*De la Revista Euskara.
Euskal-Erria, X, 1884.*

(1) *Leyenda premiada con medalla de plata por la Asociación Euskara de Navarra, en los Juegos Florales de Fuenterrabia de 1883. (Euskal-Erria-ren argibidea)*

(2) *Euskal-Erria-n: penagarriarekin.*

Iztuetaren ezan bat

Mundu guztiak daki Euskal-Errian zeñen euskaldun ona zan Iztueta; mundu guztiak daki ere zer liburu ederrak izkribatu zituen gure probintzi Gipuzkoaren izaera kondairatuaz, eta lur maite ontako dantza zar antziñakoak zer nola dantzatu bear ziran esanaz.

Gauza jakiña da, ala berean, dantza zar oetarako griña aundia izandu dala Euskal-lurrean antziña-antziñako denboretatik; eta berak dantzatzeko gizaldi ontan izandu diran maisurik onenetako bat Iztueta zala.

Baña askok ez dakitena, noski, da Iztuetak bere azkenengo orduetan zeukan sosegua eta erriko oituren oroitza. Orregatik, ongi izango da emen agertzea, Zaldibiako errian, bertako bi seme euskerazaleen artean gertatu zan au.

Bi euskerazale oetatik bat zan Iztueta; bestea, Lardizabal, apaiz jaun birtutetsua eta euskal liburu ederren egillea.

Zegoen Iztueta eriotza gañean zuela; eta Lardizabal, berari ongi iltzen laguntzeko, aldamenean; eta aditurik onek antsiaz ari zala isildu gabe Iztueta gizagajoa, galdetzen dio:

- Juan Iñazio, zer dezu? Penaren bat al dezu, orrela antsiaz aritzeko?

- Zer dedan esaten dit, Jauna? Nola nai ez du penatzea, ni ill ezker ezpada gelditzen Euskal-Erriko plazak onratuko dituen gizon bat?

Euskal-Erria, 1887.

Iparragirre! (1)

Jaunak:

Arrotz batek, erri batera datorrenean, lenbiziko galdetzen duena da:

- Nola bizi da emen jendia? Zer sentitzen du? Zer sinisten? Zer adoratzen? Zer maite?

- Jaungoikoa eta Fueroak! -erantzungo du, mundua irago arte, euskaldunak.

Da esango balu bezela:

- Bi arbola: gurutzekoa eta Gernikakoa.

Gurutzekoa, emen geran artean eta gero, gizon guztiak anaiturik, gure zorientasuna egiten duena.

Gernikakoa, lenbizikotik zuzen-zuzen datorrena, bere zañetik sortua ta beragatik illezkorra, beti biziko dana, gizon gaixo batzuek ala ez uste arren, ta oraindikan, naiz gaur makurtua egon, usterik gutxienean altxatuko dana, euskaldunok zentzurik badegu, euskaldunok euskaldun izaten bagera!

Ta zein da gure artean arbol orri gain-gañez, beste inork ez bezela, kantatu diona? Iparragirre! Ta “zein zan?” galdetuko dute mundurik mundu

gizaldi guztiak; eta beti, euskal mendi tarteko oiar-
tzun baten boza balitz bezela, entzungo dute jen-
diak: Iparragirre!

A!... Non jaio, non ibilli, nola bizi ta nola ill
zan, denok dakigu; dira, itz batean, gizonaren
munduko gora-berak; baña denok ez deguna, ta
izan bear genukena, da Iparragirreren biotza, beti
amorioz sutua bere lurrarentzat, egun alai eta
tristeetan, ala nola zeruko izarra beti dan bat
bera, diztiazten duenean edo odei beltzez estalirik
ageri ez danean.

Atsegiñ aundiz aitortzen det erri noble eta leial
ontako semea zala, txikitan artzai-mutilla, gero
Amerikara joan ta lurmiñaren(2) indarrak emen
ezurrak uztera ekarria; eta argatik edaten det oraiñ
erri ontako semeen osasunera, gure mendiyetako
artzaienera, ta Ameriketara ditugun anai maiteene-
ra, diosal egiñik lendabizi, errespeto guziarekiñ, iru
probintzi aizpen gure diputadu jaun txit goituai;
uri ontako Bilguma, Gipuzkoa ainbeste onratzen
duenari; Bilbaoko *Euskal-Erria* deritzaion Elkargo-
ari; talluntza egin duen Font jaunari, ta nere en-
tzule guztiai.

Bukatzer a noa. Etzinduzteket aspertu nai; eta,
gañera, mingaña dijoakitan beldur naiz.

Euskaldunok nobleak gera: nola ez bigaldu
oroitz bat andre alargun eta aur umezurtz, Espa-
ñiako errege ta erregiñ izanik gaur gure Donos-
tian arkitzen diranai? Guk ez degu iñorentzat
gorrotorik; nere biotzeko adiskide Peña eta Goñi
jaunak esan duen bezela, amorioa denentzat senti
du euskaldunak. Bakarrik nai deguna, ta egun
bat eta bestean eskatzen degun ta eskatuko degu-
na, da justiziya; eta kontu, jaunak: lurrean justi-
ziya galdu baldin bada, justiziya zerutik etorri
liteke!

Erritar maiteak: egun aundiya da gaur guretzat;
baña egiaz aundiya izango dana da arbola santua,
geiago ez erortzeko, altxatzen dan egun ura. Dato-
rrela lenbailen!

Euskal-Erria, 1890.

(1) *Brindis de D. Antonio Arzac, pronunciado por su autor en el banquete oficial celebrado con motivo de la inauguración de la estatua erigida al inmortal bardo euskaro. (Euskal-Erria-ren oarra.)*

(2) *Lurmiña: nostalgia. No encontrando esta uoz en los diccionarios ni escritos uascos, la introduzco sin pretensión de imponerla. (Antonio Arzak jaunaren oarra.)*

Itz bi Luis Karril ta bere mutillai

Ill onen 2-yan irabazi diyozute ondarruarrai, guztiz ots aundikua izan dan estropara bat.

Asko eta asko itz egiñ eta izkribitu da beraren gañian, ta ez nezaket gai ontan gauza berririk esan; baña nik ere maite zaituztet nere modura, soñu eta zalapartik gabe, eta nere biyotzak eskeiñtzen dizkitzute itz bi.

Beñere ez bezela zegon gure kayia, arraunak altxarik, garailari, zuen etxietara etorri ziñaten arratsalde gogoangarri artan; mereziya zenuten paregabeko ongi-etorri onoretsu ura; atsegiñez beterik aitortzen det.

An arkitzen nitzan ni ere, txoko batetik begira; baña, nai eta nai ez nuela, musika, poza eta zoramen arren guztiyaren erditik, nere begiyak zijoazen *Mari* illezkorrek daukan aldare txiki artara!... Eta, nere buruarekiñ itzketan jarririk, niyon: "Menturaz usteko du oraiñ norbaitek gizon abek eta ondarruarrak, estroparan berotu diralako, elkarren kontra gorroto pixken bat idukiko dutela. Ez milla bider! Euskaldunak, batzuek eta bestiak, anaiak denak, eta batez ere denak arrantzaliak, izango da gero ere beren artian lengo adiskidetasuna, lengo griña bera elkarri laguntzeko, Mariren gisa besterengatik bizi-

ya emateraño!” Ta, ontan pensatzen nuenian,... a!,... zuetako bakoitzian *Mari* bat agertzen zan nere begiyetan, zerua goian, ura bian, ta bularrian eziñ kabitu alako biyotz banarekiñ! O, bai! Zer aundiya, zer ederra zeran, itxas gizona!

Emen bukatuko nuke, Eguerriyak ezpaletoz; baña begira, Luix: zu ta zure lagunak festa festen gañian datorkizutela arkitzen zerate; zorionian izan deriyela. Denbora berian, ondarruar arrantzalien etxe askotan tristura nabaitzen det: aita batek jokatuta ta galdu ditu txalupa ta arrantzako sariak, eta bere familiyan goibel dijuaz eguna ta gaba; etorriko da laister Onentzaro, ta sukaldi artan ez da pozarik izango; ta bigaramonian, Eguerri egun aundiyan, eskatuko ditu nexkak elizara apaiñ-apaiñ juateko amak agindu zizkan zapatak edo soñeko berriya; aitag orduan, latz, gogor, esango ditu itz batzuek, eta nexka... negarrez juango da! Ez da egiya, Luix, obeto egiñ lekiyokela kontra bendabal eta ekaitzik izugarriyenari, nexka gaxu orren malkuai baño? A!... Nik dakitana da, euskaldun guztiyak nobliak diralarik, ez dala iñor donostiarrari irabaziko diyonik biyotzaren samurtasunian, ez!; eta argatik uste det estropa-festa aundi aben errematerik ederrena izango litzakela zuen aurrak Ondarruako aurrari zerbait siñale egitia, guztiyok anaitzeko Jesus Aurra jaio zan egun artarako! Bai! Bizi gaitian elkar maiteirik! Festa t’atsegiñ luzienak laburrak dira, kia bezela dijuaz, gurekiñ batian. Gaur bagera, bigar ez; urak edo lurrak laister iritsiko gaitu, eta utsa litzake emengo estropara guztiyak irabaztia, *ango* estropara galduko bagenu. Boga, mutillak, boga, zeru aldera!

Zuena, erriz ta biyotzez:

Antonio Arzak

Donostiyan, 1890-garren Ama Birjiña Kontzeziyoko egunian.

Euskal-Erria, 1890.

Euskara (1)

(A. Larramendiri)

Zer esan, jaunak, zer itz donkitu, nere izkeran, maisuen maisuari?

Ala nola eguzkia irtetzean izarrak ezkututzen diran, ala ikusten ditut gaur euskal izkribatzalle argienak Larramendiren aurrean, eta nik nitaz aitortzen det ez nezaketala beste gauzik egiñ, ezpada aurrak bere aitarekiñ egiten duena, esaten dizkanean besterentzat balio ez duten itz-erditxo banakak, amoriozko begiratu batean gozoro bildurik.

Denok dakigu gure Aitaren bizia eta obrak dirala: gloria zeruan, euskara lurrian.

Euskara!... Ia ill dala entzuten nago aspaldian, baña ez da illko. Jaio; amak euskaraz erakutsi; azi ta gizon egiñ euskararen musika entzunik; A. Larramendi bezelako gidari bat bidean arkitu, eta gero, eguna arratsaldean illtzen dijoan bezela, obirontz alderatzen ari geranean, geren buruak ukatu ta ill? Ez da geren buruak ukatzea euskaldunak ez gerala esatea? Eta nola esan euskaldunak gerala euskaraz itz egiten ezpadegu? Beren izkuntzak aztuko balituzte, izango litzake gaztelau, frantzes edo ingelesik? Norbaitek esango du ez duela oraiñ euskarak beste izkuntzak ainbat balio ogia eta dirua irabazteko; ez det ukatzen. Baña nik dakitana da ez dala gizona ogiz eta diruz bakarrik bizitzeko Jainkoak egiña, eta ez dala, eziñ izan litekela gauz egokia ta zuzena gure gurasoak

zituzten izkuntza ta oituretas aztutzea, beretas ernegaturik bezela. Nik ez, euskaldunak, bakarrik geldituko banaiz ere. Burni-bide eta gañerako aurreramen-duak, Elizak bedeinkaturik denborak dakartzienak, ongi etorriak izan bitez, beren bitartez erri guztiak bat bezela egiñik; baña onegatik itzali bear degu gure erriari, etxeari eta familiari diogun amorioa?

Euskara!... Eri dago, bai!, baña ez da illko; ta sendatu liteke, euskaldunok ala nai badegu. Euskara ill... ez! Eziñ! Eta illtzen utziko bagenu ere, ez litzake illko, bada itz itsusi, erneguzko eta blasfemiazkorik ezagutzen ez duen eta sekulan beretas kutsutu ez liteken izkuntza garbiari eziñ falta lekiok zeruko laguntza; zerua onratzeko biziko da beti gure mendi-kolkoetan. Gañera, zabalduko da munduan: alde guztietako gizon jakintsuak ari dira gaur bera ikasi eta miresten, eta emendik, Andoain, Larramendiren seaskatik, bigal zaizkategun orain eskerrik beroenak.

Euskara!... Zenbat edertasun gordetzen dituzun! Eta au da bat: nor adierazi lezake nolako eta nora-ñokoa dan gure mendiyetako kantetan banatu dezun likurt gozoa?... A!... Kontu aundiarekiñ egondu izan naiz frankotan beste erriyetako mintzo eta jolasak entzuten, baña batean ere ez det nik arkitu zure atsegintasun paregabea. Egia da: nere lurretik kanpora, txorien kantak berak legorrak bezela iruditzen zaizkit.

Euskara!... Biziko da, ta biziko da gure etxean, elizan, eskolan, mendi ta zelaietan, kale eta plazetan, emen, Ameriketan, euskaldun bat bizi dan alde guztietan.

Onra dezagun, bai!, A. Larramendi, baña ez bakarrik gaur, ez bakarrik emen; baizik non-nai ta beti. Nola? Onraturik euskara.

(1) *Discurso de D. Antonio Arzac, leído por su autor en la Sesión literaria en honor del P. Larramendi, celebrada en la Casa Consistorial de Andoain la tarde del 28 de Diciembre de 1890.*
(Euskal-Erria-ren oarra.)

Orentzaro (1)

(Donostiari)

Zoragarria, milla aldiz bedeinkatua, eleizatik etxe guztietara, mendietako txaboletatik kaleko jauregietaraño, gizonarentzat kantik pozgarrienak, ibai batean bezela, gozoro dakartzkien Gauona!

Baña ai!... Aurten, zoriona zabaldurik datozen ordu oetan beretan, zenbait etxe penaren brumak gorderik dauzka pozaren ibai arren ertzean! A!... Barrena sarturik... ixiltasuna, gurasoak elkarri begiratzeko bildurrak, negarrez lertzeko zorian, amari jaiotzen zaion zizpurua, aitari dijoakion antsia, aiton-amonen azken malkoak eta, batez ere, jostalluak armarioan jasorik ikusten ditudanean, naigabeak erotzen nau. O Donostia! Non dituzu aurrak? Non dira guretzat aien festak, aien kontuak, aien farrak, aien musutxo eta laztanak? Guztia dago ixill!... Ixill! Etzaute bakarrik negarrez, gurasoak; lotsikan gabe aitortutzen det ni ere ala nagola! O Jaungoikoa! Kastiga gaitzatzu naizun bezela, baña, arren!, ez gaitzazula aurrak gabe utzi, ez! Lurra aurrikan gabe, zerua aingerurik gabe bezela litzake!

Oraindik gauba da; pozaren ibai ura azitzen dator, bazter guztiak estali nairik: bakarrik entzuten da "*Jesus jaio da Belenen!*". Ateratzen naiz leio-

ra egun berriaren billa bezela, begiratzan det zerura, burua erortzen zait bi eskuen artera, ixten zaizkit begiak, eta orduan zer ikusten det? O!... Joan dan udazkenean Donostiatik zerura egatutako aur guztiak izarrez jantzitako odei batean datoz Belengo portalera Jesus adoratzera. Zer edertasun paregabia! Gaur urte bete, gure etxeetan, kartioiezko jostalluakiñ Jesusekin jostatzen zeuden aurrak, Jesus ber-berarekiñ jostatzen arkitzen dira gaur. Zorionekoak berak eta gu. Negar, negar, gurasoak, ez penaz, baizik pozez! Aur maiteak!... Joan dan udako loreak ill ziran; baña zuek ez. Non da anima bat bezelako sortitzik?

“Jesus jaio da Belenen!” O!... Ez gaitzela kontentatu zerutik datorzkigun konsuelozko malkoak ixurtzearekiñ; igo zagun poza zerurano; gelditzen zaizkigun aurrak eraman ditzagun, ez oñetako, ez soñ, ez zer janik gabe arkitzen diran aur pobreen-gana. An adoratzeko dute Jesus! An, aurrak aurrai begiratzean, batzuek kupidaz, besteak eskertasunez, denak inozentziaren soñeko txuriz apaiñdurik, beren senide aingerutxoak egingo duten far-irri batek zeru osoa pozaren pozez beteko du, ta zeru-lurrak, batera, kantatuko dute:

- *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.*

1886.an.
Euskal-Erria, 1895.

(1) Orain bederatzi urte izkribatu nuen moldaera au, eta beste liburu batean argitaratua izandu zan(*)

Garai artan aur asko zeruratu ziran gure Donostiatik. Nork ez daki zeruak izar geiago dauzkala geroztik? (Egillearen adirakia)

(*) Ez dakigu zein liburu izan ditekenez Arzak jaunak emen aitatzen duana. (A. Z.)

Itz-neurtuak

Azken agurrak gure etsaigoari

(Felipe Arrese jaunari)

Irakurririk, anai nerea:
“Ill da Euskera betiko!”,
negar samiña, malko tristea,
ixuri det lenbiziko.
Damu garratza artu det eta
“Ama, non zera?” otsegin det.
“Emen naiz, seme urrikitua,
oraindik amasa badet.
Utzi zizpuru eta auhenak,
elkartu, seme maiteak,
libra nazake bakite onak,
adi nazute gaisoak!”.

Ea, bada, kuraia, nai luke Gipuzkoak,
kuraia erantzuten du batian Bizkaiak,
kuraia Naparroak, kuraia Arabak,
kuraia gure anai frantzes euskaldunak.

Ez, Felipe, ez; azken agurrak
desarokida joanari,
eta biotzetik, fedez beterik,
esan zaiozun Amari:
“Atoz, Amatxo, arren, onera,
zure semeen artera:

zu gabetanik ez degu izan nai,
illtzen bazera, illko gera.

Baña ez!

Beti gugatik biziko zera,
sekulan illko etzera". (1)

(1) Itz neurtu auek Antonio Arzak jaunaren leenengo lana da, guk ezagutzen ditugunetan beintzat. Esan degunez, ogei ta bost urte zituan berak orduan.

Otxandioko Felipe Arrese Beitiak bertso batzuk plazaratu zituan izenburu onekin: *Ama Euskeriari azken agurrak*. Eta donostiar gazteak beste auekin erantzun.

Jose Manterolaren *Cancionero Basco* bilduman agertu ziran, Serie III, 1880, aurretik argibide auek ematen zirala:

"Esta pequeña composición es, por decirlo así, continuación y complemento de la admirable elegía de Arrese que le precede. Habiendo leído el Sr. Arzac el sentido y triste adiós que el poeta bizcaino dirigía, en momentos bien dolorosos ciertamente para la tierra euskara, a la lengua que desde los tiempos prehistóricos ha sido patrimonio de las bascongados, sintióse profundamente herido en su corazón, agolpáronse las lágrimas a sus ojos, vio en las desdichas intestinas, hijas de las pasiones políticas, la causa principal de los males que afligen a nuestro país, y con la esperanza y el entusiasmo que nunca faltan a la juventud, escribió esta composición, la primera sin duda ninguna que brotaba de su pluma, no acostumbrada hasta entonces a trabajos de esta índole, para predicar la unión entre hermanos e hijos de una madre común, como única áncora que pudiera contribuir a salvar el arca santa de nuestras viejas tradiciones.

El Sr. Arzac no ha hecho sino iniciar el pensamiento, desconociendo quizás de sus propias fuerzas, y en su brevísima composición nótase cierto desorden, propio de la excitación de que se hallaba dominado su espíritu. La idea que le anima es, sin embargo, tan útil como fructífera, y el ensayo merece sincero aplauso.

Lástima es que el Sr. Arzac no hubiera dado algún mayor desarrollo a su pequeña producción, que no obstante esa circunstancia mereció una mención honorífica en el Certamen celebrado en San Sebastián en 1879, al que fue presentado.

Sirva esta modesta distinción para infundir mayores alientos al joven poeta, y para animarle a continuar con fe y entusiasmo el camino que ha emprendido bajo tan felices auspicios".

Iltzen bazaigu ama euskera, euskaldunak illak gera!

*(Moldaera au izandu da saritua Irungo Euskal Feste-
tan, urrestalitako zillarrezko medalla batekin, Naparroako
Euskal Elkargoarengandik.)*

- 1 Zer ikusten det urruti artan
biotza pusketan joanik?
Zer ekaitz illun ikaragarri
dator, euskaldunak, andik?
Ai, esatea libre banuke
esango nuke, bai, pozik,
baña penetan bizi gaitean,
supri dezagun ixillik!
- 2 Ixillik atzo, ixillikan gaur,
ixillik bigar ta etzi,
ixillik beti, kantatutzea
ez degulako zillegi;
ordu txarrean gure artean
giñalako, ai, berezi,
anaiak bear genduelarik
len, orain, gero ta... beti!
- 3 Naigabe pisu leor-leor bat
doakabe ark dakarkit,
negar egin nai, baña malkorik
bat bakarrik ez datorkit;
len ixuriak ditut guztiak,
dar-dar gorputza dabilkit,
eraso beltza badator eta
Euskal-Erria... zabiltzkit!

4 Lengo oitura miragarriak
zar eta maitagarriak,
gure aitonen aitonetatik
Jaunak guri biraliak,
denbora joanik beti berriak,
beti txit arrigarriak,
nora dijoaz? Nola ta noizko?
Au lotsa, anai maitiak!

5 Gure semetxo eta aitonen
erdian gaude jarriak,
aek seaskan, oek zerutik,
guri begira guztiak;
eta guk norontz geren begiak
daukazkigu ipiñiak?
Zorigaiztozko lotarki batek
dauzkigu oso itxiak!

6 Gauza tristea, paregabea
da gaur nere dolorea:
semeak aita ikusten du ta
aitak ez berriz semea!
Al balitz aitak gaurko egunean
seaskara begiratzea,
izango luke bere biotza
su bizi baten labea!

7 Baña itzali zuen su bizi ura
etsaigo negargarriak,
miñak izanik esan ditzagun
garbi ta soillik egiak;
euskal biotzak sentitzen ditu
eriotzaren sugarrak,
odol-ustu zan, au nere miña,
nere erritar laztanak!

8 Euskal-Erriko semeak, esna,
altxa gaiten gaur bertan,
ara aurtxoak guri begira
seaskatxo otz-otzetan!
Ama non degu, Ama Euskera?
Ara an txokoan, penetan!
Iltzen bazaigu illak gera ta
illak aurrak seasketan!

9 Bai, gure Jauna, ill bitez orain
Ama ez ezagutzekotz,
gu bezelako esker gaitozko
seme txarrak izatekotz,
gure legea, paregabea,
oñperatzera jartzekoz,
berak galdurik beren Amari
bizia galtzen uztekotz!

10 Guk, gurasoak eta semeak,
gaurko euskaldun erbalak,
zer erakusten diotegu? Ai!
Non dira euskal oiturak?
Eraso beltza badatorkigu,
azitzen datoz aurtxoak,
oitura on aek badaramatzi
berekin Ama gaisoak!

11 Gu, gurasoak eta semeak,
zentzu apurrik gabiak,
euskal izkuntza eta oituren
galtzalle lotsagarriak.
Bereak ditu gure animak
sekulako lotarkiak?
Etzaituzte gaur esnatu bear
Amaren azken antsiak?

12 Ezta batere! Ezta batere!
Ill bedi triste beingoan;
ez gerade gu bere semeak,
ez gaude euskal lurrean!
Au esan eta odei lodiak
agertzen dira zeruan,
eta aurtxoak joan nai luteke
amon onaren kolkuan!

13 Ama joan zaigu, baña umeak
emen gelditzen zaizkigu,
ai dira anditzen eta eraso
alderatzen datorkigu;
odei lodiak, beltz-beltz egiñik,
argia digute kendu,
eta dunbota turmoiarena
nunbaitik aditzen degu.

14 Kantauriako kosta guztiko
itsasoaren orrua
dator ondoren, irentsi naian
Euskal-Erri izandua,
garaintzi nairik mundu danari
Jaunaren lege santua,
zeñek danari esaten dion:
“Onra zazu gurasua”.

15 Aur txiki aek gizon egiñik
biurtzen zaizka aitari,
“Aita gaiztoa ?esan diote?,
utzi zenion amari!
Saldu gaituzu, zu galdu zera,
orain negarrak ugari;
bazenekizun, aita gaiztoa,
etziñala ondo ari”.

16 Bai! Atzo ill zan ta gaur emen dator
eraso beltza gañera;
beñ damutu ta piztu zenduen,
joan ziñan berriz atzera.
Urte oetan ibili zera
beñ batera, beñ bestera,
baña azkenik ill zaigu eta
goazen guztiok lurpera!

17 Aizea ere usteldu da ta
ezin arnaserik artu,
aita-semeak lurra jo dute,
nai baña eziñ altxatu!
Estutzen dira, aitak orduan
nai tu semeak salbatu,
eta semeak madarikatzen
aita nai dute urratu!

18 Odeiak ontan lertzen dira ta
negarrez dago zerua!
Euskal-Erria izandu zana
beltzez jantzia, galdua!
Esker gaiztozko bere semea,
len gozoro bizitua,
ill nai ta eziñ ill zorrotz batekin
damuak arantzatua!

19 Ai! Lurrak berak du Ama ill ura
guk baña geiago maite,
Ama ark onra eman ziola
beste Lurrak badakite;
joan nai du, bada, arren atzetik,
urak estaldu lezake,
sar bedi bada Done-Joanetik
Santander jotzera arte.

20 Diz-diz tximistak, marru turmoiak,
orro itsaso ederrak,
estal ditzazu euskaldun lurrak,
etsaigo gaiztok galduak;
adio orain, agur betiko
atsekabe emengoak,
barkatutikan Berarengana
gora gaitzala Jainkoak!

*Euskal-Erria. 1881.
Revista Euskara, 1881.*

Oroitx bat

Jose Maria Lizana

jaunari

1 “Euskal mendiak ikusten ditut
aritz igarrez jantziak,
erdal aizeak igarturikan
beren lengo zaiñ aundiak;
beren arkaitzak ez dira denak
nere negarrak bustiak,
baña arkiturik geien-geienak
anai odolez betiak.

2 Erreak gure jaiotz etxeak,
illak guraso legiak,
nastuak pillan eta borroka
lagunen ezur zuriak,
alargunaren malkoak eta
bere umeen antsiak!”...
O, nere Jauna, negarrez nion
zerura altzarik begiak!

3 Zergatik orla? Eta gis ontan
jarririk pentsamentuan,
illundu zuen nere inguruan
argiturikan zeruan,
eta bakarrik gelditu nitzan
arkaitz maiteen onduan;
zenbat oroitza ote zebiltzan
gauba artan nere buruan!

4 “Izar gurea, irten zaitea,
umezurtz gaude munduan”
esanaz neguen, eta illargia
ateratzen zan orduan.
Zer ageri da bere itzalpean
arontzagoko basuan?
Zer ote dago nere aurrean
eriotz estu-estuan?

5 Euskal-Erria, anai maitea,
Euskal-Erria zeguan!
“Elkar zaitezte, arren! ?esanik?;
elkar zaitezte beinguan!
Ara Irlanda nola dabillen
bere burua galduan,
eta Ungria nola dan ondo
bere legeak zaituan”.

6 “Eta nereak non dituzute?”.
“Biotzen barru-barruan”
erantzun nion, ez dakit nola
itorik nere damuan.
Eta aingeruak kantatu zuten:
“Bizi beti uniuau!”.
Ta zu, Lizana, zure kartakiñ
an ziñan nere goguan!

Euskal-Erria, V, 1882 .

Jesus izanik amorioa, Jesus da bizi osoa!

1 Deserri onen samintasunen
erdi-erdian jarririk,
nola zerura begira gabe
bizi liteke gizonik?
Emen lurreko gauza guztiak
utzitzen dute bakarrik,
ez dutelako berak bezela
Jesusengandik animik!

2 Bakardadea!... Izutzen nazu,
ez daukat ezer iñondik!
Gauza guztiak nerekiñ dira,
baña ni nago bakarrik!
Nere bizia ezin jaso det,
bizirikan nago illik,
amteriorik sentitu gabe
Jesus aztu ezkeroztik!

3 Eziñ gizona bizi liteke
ezpadu amteriorik,
amorioa gabetanikan
gauza denak daude illik.
Amorioa kendu ezkerok
ez dago zeruan pozik,
ez eta ere infernuetan
batere sufrimenturik.

4 Amorioa, amorioa,
zeruko txingar gozoa,
txikia nitzan ezkeroztikan
zugana beti nijoa;
zuregatikan ixuritzen zait
pozturik malko tantoa,
mundu ontako gora-beretan
an, biotzean, jaioa!

5 Amorioa, aska nazazu
daukatan korapilloa,
itzal nazazu kupidaturik
nere zizpuru suzkoa.
Jesus da zure asiera ta
Jesus da zure kolkoa,
eraman zazu kolko artara
gure asnase osoa!

6 Zureak gera, Jesus maitea,
eta zu dena gurea,
o parekorik ez dezun gauza,
amoriozko legea!
Ez izutu, ez, gizon gaisoa,
lartan zazu gurutzea,
beti pizturik bere oñean
argi ederra: fedea!

7 Eguzkiaren eguzki onek
diztiazten dit barrendik,
amorioak erretzen nau ta
nere onak ez du mugik!
Sufritzen detan geiegi edo
pozak naukan txoraturik
ezin det esan! Ez daukat itzik!
Jesus datorkit zerutik!

8 Jesus nerea, Jesus nerea,
nora zatozkit ordea?
Non ikusiko ote zaitut nik,
zeru ta lurren Jabea?
Amorioak kabia dauka
sufrientuan gordea,
sufritutzen dan gauz arreatatik
esan liteke maitea!

9 Mundu ontako atsegiña ta
mundu ontako nekia,
dena da miña, galdutzen badu
amorioak kabia,
zeiñean nola ez dakigula
bizi dan gure bizia,
an dagoelako beti guretzat
Jesus, zerutik jatxia!

10 Ez det ikusten urrez jantzia,
ezta ere indartia,
gizon onore ustel utsetaz
bat bakarrikan gabia;
ez datorkigu, ez, gure Jauna
iñola ere aundia,
baizik aur gaiso, txiki-txikia;
gizona, umil zaitia!

11 Jesus guretzat dena egiñik
jaio zitzaigun aurtxoa,
ez da gauza bat aurtxoa baña
kupidagarriagoa;
estutzen dute eta ez gutxik
nere idurmen gaisoa,
bañan batere ez det ikusten
aurtxoa bezelakoa!

12 Aurra kupitzen pasako nuke
nik nere bizi osoa,
gizon egiñik ezpalioko
Jesusi amorioa,
onek emanik bere penetan
erremedio gozoa,
eta egiñik orain ta gero
beti zorionekoa!

13 Nola nik esan nolakoa dan
Jesusen amorioa,
jaiotzetikan ill arteraño
guri izandutakoa:
gu salbatzeko pozik iltzera
ez dalarik joatekoa,
beti gurekin gelditu gabe
egiñik Santisimoa?

14 Eta nola nik azalduko det
Jesusen azken pausoa,
ikusten badet, neregatikan
gurutziltzatutakoa,
zerura eskatzen, iltzerakoan,
neretzat barkazioa?
Korde gabea gelditutzen naiz
amorioak itoa!

15 Zerua, lurra eta denbora,
tximistak eta turmoiak,
eguzki, odei eta mendiak
artutzen ditu ikarak.
Izutzen dira. Zer gertatzen da?
Salbatzen dira gizonak!
Onetarako agerturikan
amorioak indarrak!

16 Amorioa, zer zera bada
onen eder ta aundia?
Ez da zure gañ zeru ta lurrik,
zu zera denen nausia.
“Jesusen biotz samur ura naiz,
gizonarentzat guztia;
beti an nauka, jaiotzetikan
iltzeraño idikia!”.

17 O, nere Jesus, on onegia,
biotzen Biotz ezta!
Zu maite gabe bizitzekotan
kendu zadazu bizia;
zu zera nere Salbatzallia,
Aita txit maitagarria,
gurutze santu-santu arretan
amorioak jarria!

18 Beirutzen dizut fedez beterik,
zeruetako bidia!
Lagun zadazu, arren, jasotzen
nere gurutze txikia;
mundura jaio, munduan bizi
eta mundutik joatia
utsa litzake, ez izatekoz
zu ikusteko gloria!

19 Non dira bada eta zertako
emengo gauza guztiak?
Gizon batzuen jakintasunak,
aberatsaren urriak,
eta guzien pozik gabeko
pena ta eraldi tristiak
utsa dira, ta an daramatzi
kearen gisa aiziak!

20 Denak dijoaz beti-betiko
gizona bakar utzirik;
bakardadean arkitzen da ta
gelditzen da erdi illik!
Lurrak ez dio ezer esaten,
oso dago mututurik;
bañan zeruak esaten dio:
“Ez galdu amoriorik!”.

21 Zureak, Jesus, egin ginduzun
egiñik amorioa;
Jesusengandik Jesusengana
amorioa dijoa.
Amorioa galdu ezkerro
illa da gizon gaisoa;
Jesus da bada amorioa,
Jesus da bizi osoa.

Euskal-Erria. 1882.

Tolosari

San Juan bezpera gaberako

- 1 Atzo eta gaur gau eta egun
beti zaukazkit goguan,
beti neretzat zaude, Tolosa,
Gipuzkoako buruan;
buruan atzo gure lengoko
lege santuen koruan,
buruan orain lege illaen
luze dijoan proguan.
- 2 Progu txit garratz guztiz illun au
kanta nai nizuke gaur nik;
bañan egunez, zu ikusita,
etzait gelditzen indarririk;
atozkit bada, gaba, nigana,
atoz, arratsa, bertatik,
nere biotzak lertu nai du ta,
Tolosa, zu ikusirik.
- 3 Erri maitea, uste al dezu
zutzaz gaudela azturik?
Uste al dezu ordu oetan
bizi zerala bakarrik?
Uste al dezu badegula guk
zu gabetanik bururik?
Burua an da, bai, Donostian,
bañan ez dauka gorputzik!

4 Gorputz au non da? Billa dezagun
eguna argitu baño len;
onela ezin izango gera,
ez, euskaldunak, ez, arren!
Lotsik batere baldin badegu
eta biotzik barrenen,
billa dezagun gure legeen
gorputz ill ura non dagoen.

5 Abe Marien ezkillak jorik
gaba asi da pasatzen,
gure umeak abiatu-rik
Aita San Juani kantatzen.
O zer pozkida zoragarria
kant'onek ematen duen!
A, penak, penak, umil zaitetze!
San Juan daukagu an goien!

6 Baña badator, eta gabiltzan
gorputz on ura billatzen,
amar orduak jotzen daude ta
illargiak du argitzen;
euskal izarrak diztiatuaz
bidean gaitu zuzentzen,
eta bazterrak ixillik daude
defuntu beilla egiten.

7 Mendarte estu triste batean
arkitzen gera sarturik,
aritz bat dago gure aurrean,
galdua, ai!, igaturik;
txapel gorri bat alde batetik
eta txuri bat bestetik
dauzka zintzillik adarretatik,
erdian gorputz bat... illik!

8 Ikaraturik, oju sendo bat
aditzen degu bertatik:
“Or daukazute ?esaten digu?;
zuen etsaigoagatik
ill eta gero utzi zenduten
obiratu gabetanik;
orain obira zazute bada
Tolosara eramanik”.

9 Zer ikusten det? Ez du entrañik?
Ez eta ere begirik?
Buzoi arrotzak jan diozkate
ezur uts-utsak utzirik?
O, bizi latza, zoaz gugandik.
o, mendiak amildurik,
obiratuak geldi gaitean
euskaldunok, bat egiñik!

10 Baña mendiak zut-zutik daude,
eta gu doi-doi bizirik!
Ill bear degu era onetan
agerian gelditurik,
atzo ez-ezik gaur eta bigar
buzoi oek mantendurik,
gure guraso Beotibarko
kondaira ederra galdurik?

11 Ez milla bider! Elkar gaitean
gorroto txarrak itorik!
Euskal biotzak, atozte onera
ta, gorputz au ikusirik,
penaz ta damuz gañez egiñik
ta belauniko jarririk,
esan zaiogun Aita San Juani:
“Elkar gaitzatzu zerutik!”.

12 O, Jaungoikoa! Ona non gauden
gure paltaz damaturik,
zure legea aztu genduben
elkarren kontra jarririk.
Elkartu gera! Barka gaitzatzu
miserikordiz beterik!
Begira zazu Euskal-errira!
Ez utzi zure eskutik!

13 Gau erdia da; zeru ta lurrak
arrats brumetan gorderik,
jasotzen degu eskeletoa
musuz ta malkoz beterik.
Etzan orduan gure artean
negarrez ez zegoenik,
aritzza ere negarrez zegoen
zeruko intzak bustirik.

14 Mendi tontorrak, txara luzeak,
baso illunak, ibarrak,
denak lanbroak artuak daude
penen ondora sartuak.
Ez dira ageri beren negarrak,
baña ez dira txikiak;
ara errekek arreturikan
beren lengo ur garbiak!

15 Zu, illargia, nora joan zera
izen ori ukaturik?
Izar gurea, non gorde zera
gu bide gabe utzirik?
Au illunbea!... Ez da entzuten
ontzaren kanta besterik,
obietako ixiltasuna,
pena bakarrik barrendik!

- 16 Bi txapel aek erre ditzagun
suturik emengo lartzak,
bide onean sartuko gaitu
beren azkeneko garrak.
Orain agurrak, sekuletako
etsai madarikatuak,
zorigaiztozko deserakidak,
doakabe izanduak!
- 17 Bidean gera, gurekin dira,
ezur, ai!, txit maite aek,
Tolosa, zugana dakartzigu,
negar ez egin gaixo orrek!
Zure alderontz argi txiki bat
dauka txamolaren batek,
goazen arontza, goiza dator ta
andik gidaturik arrek.
- 18 Ez da txaoia, baña badaude
artzaia eta bildotsa,
Aita San Juanen ermita bat da,
zer artzaia, zer bildotsa!
Pater noster bat izan dedilla
emen orain gure otsa,
orain aurrera segi dezagun
obiatzera gorputza.
- 19 Gu ermitatik ateratzen ta
andre triste bat sartutzen,
"Seme maiteak ?doi-doi esanaz?,
ez al nazute ezagutzen?
Ama Euskera nazute bada
azken laztan bat ematen;
iltzera noa, badakit ondo
zer ta nola zabiltzaten!

- 20 Gorputz au illik, esan zazute
ni zertarako nazuten?
Zertarako ni nere obitik
atera, ai!, ninduzuten?
Ezpadet zertan itz egiñikan,
ezpadakit non nagoen,
nere oitura antziñekoak
illak arkiturik emen!”.
- 21 “Ama Euskera, iltzen bazera
gu zurekin ilko gera;
San Juan gurea, atoz onera
guri arnasa ematera;
Ama bat eta bere semeak
gatoz zuri eskatzera,
semeak onak ez gera, baña
atoz Amaz kupitzera!”
- 22 Egun-sentian sartzera goaz;
Ama errezoan utzirik,
irtetzen gera ermitatikan
alako poz bat arturik;
zeru ta lurak farrez dauzkigu
lanbroz oso garbiturik,
erretxinolak deitzen digute
Igarondoko sorotik.
- 23 Egun-sentia, zer dakarguzu
gau triste onen ondotik?
Erretxinola, nondikan zatoz
penak orla aztu nairik?
“Mundu ontara amorioa
etorri izan zan tokitik,
zerutik, zuen Aita San Juanek
zuengana biralirik!

24 Poztu zaitezte! Ona non dagoen
Igarondora jatxirik,
zuen Amaren erregu onak
biotza txit bigundurik;
atozte bada berarengana
“Zureak gera” esanik,
beraren itzak beti-betiko
gogoan ondo arturik”.

25 San Juanek dio: “Bizi zaitezte
guziok elkar arturik;
nere erria, nere semeak,
ez galdu erlijiorik;
mundu onetan gora ta bera
batzuetan ibillirik,
ez da galdutzen sekuletako
Jaunaz aztutzen ez danik.

26 Maite zazute euskera izkuntza
itz gaizto bat ez esanik,
beraren bidez zeruetara
zuen biotzak altxarik;
etsai itxuak alperrik dabiltz
gauz onak ondatu nairik,
ona izanik bizirik daude
illak diruditelarik”.

27 Ezkillak asten dira birunka,
aingerutxoak kantari,
txori guztiak txiruliruka
aritz ura dute jantzi;
landare polit beti biziak
ezur maiteak estali,
eta, Tolosa, zure negarrak,
Oriak an daramatzi!

28 Ama Euskera, geldi zaitea
erregututzen gugatik;
alargun zaude, maite-maitea.
zure lege aek illik;
piztuko dira, poztu zaitea,
maite gaituzte zerutik!
Beti euskaldunak izango gera,
Ama, ez izan bildurrik!

29 Ta zu, Tolosa, doagaraia,
eztezuna parekorik,
konsolatua gelditzen zera
Aita San Juani entzunik?
Ala uste det; banao bada,
uzten zaitut laztandurik,
“Ez adiorik, maite nerea!
Ez adiorik!” esanik.

Donostian, 1882-ko garagarrillaren 15-an.
Euskal-Erria, VI, 1882.

Bertsoen ondoren onako adierazpen au egiten du *Euskal-Erria* aldizkariak:

“Nuestro estimado amigo y colaborador el Sr. Arzac ha dedicado la precedente composición a la villa de Tolosa, a cuyo Ayuntamiento ha remitido, como modesto obsequio, el primer ejemplar. Aquella Corporación, en testimonio del aprecio con que la ha recibido, ha dirigido al Sr. Arzac y Alberdi la siguiente honrosa comunicación:

“Hay un sello en que se lee: Ayuntamiento de la M. N. L. y Valerosa Villa. Tolosa.- El Ayuntamiento de esta Villa, a quien el señor Presidente ha leído la preciosa composición poética dedicada por V. al Patrono San Juan Bautista y al Pueblo Tolosano, ha resuelto en sesión de este día dar a V. las gracias más sinceras por su recuerdo, y al propio tiempo ha dispuesto ser examinada por una comisión, con el fin de resolver si puede haber algún obstáculo en la impresión.- Dios guarde a V. muchos años.- Tolosa 20 de Junio de 1882. El Alcalde-Presidente, Jose Aranzabe: El Secretario, Miguel Sarasola.

Sr. D. Antonio Arzac y Alberdi: San Sebastián”.

Amalaudunak

O biotzeko txoria!

Erretxinol bat zegoen kantari
joan dan gaubean nere lurrean,
eta ni, ixillik, arren atzean,
erregutuaz Jaungoikoari.
Galdeturikan txoritxoari
penikan zeukan bere biotzean,
erantzun zion Euskal-lurrean
beti penetan bizi danari:
- Ez nazu izutzen, aldera zaitez,
ikusi zazu zeñen dolorez
mintzatutzen dan erretxinola;
Zure erria, nere kabia,
biontzat dago negargarria,
biontzat illik euskal arbola!

Euskal-Erria, 1882.

Urikalduak!

Ederra zera, o itsasoa!
Baña zu baño ederragoa
da zuregatik alargunari
ixurtzen zaion malko tantoa!
Sendoa guztiz dezu orroa,
baña neretzat sendoagoa
da zuregatik umezurtzari
jaiotzen zaion zizpurutxoa!
Garratza dezu zurrunbilloa,
baña au baño garratzagoa
da gurasoak, semerik gabe!,
botatzen duten antsi eroa!
O Jaungoikoa! Zuk dezu, bai, zuk
oek ainbeste maitetakoa.

Itsaso bagak etzuten ito
ark egin zizun orazioa.
An... ur azpitik bialdu zizun
gaixoak bere biotz osoa,
Gurutze Santu Lezokoari
erreguturik barkazioa!
Aur, emazte ta gurasoentzat
eskaturikan konsueloa!
O Jaungoikoa!... Aita zera ta
eman zenion zure kolkoa,
eta lurrean zabaltzen dezu
karidadeen usai gozoa!
Poztu gaitezen!... Zeruan dago
gure betiko amorioa!

*1882-ko Abenduan.
Euskal-Erria, 1882.*

Gora!... Gora!...

O zenbat gauza euskaldunari
iltzen zaizkion mundu onetan!
O zenbat gauza bere penetan
esaten dizkan bere lurrari!
Beiratzen dio zeru ederrari
dizdizaria dagon gaubetan,
eta malkoa bi begietan
ekartzen dio lur maiteari!
Bere biotza, zauriz betea,
lur triste onek dauka gordea;
orla bizi da gaur euskalduna!
Baña goietan du bere erria,
goietan bere bizi guztia,
zabal zaitea,... zeru kutuna!

Euskal-Erria, 1883.

Katibu!

Ikusirik, txikitan, aritz arbolan,
kabitik aterea txorikumea,
otzak erdi illean, indar gabea,
goroldiotan sartu nuen kaiolan.
Kartzel onetan txit maiz mintzatutzen zan,
etortzen ziran aitak berarengana,
eta txio ta txio, emanik jana,
nere txori gaixoa an azitzen zan.
Aunditurik, ari zan beti kantari,
baña entzunik libre... bizi zanari,
onek pozturik, ark penatzen ninduen.
Nork esan bear zuen, denbora joanik
kant'ura bera izango nuela nik?
Euskaldun batena da; zer antza duen!

*Euskal doakabearen 7-garren urtean!... 1883.an.
Euskal-Erria, 1883.*

Ku-ku!

Biotz berako tortollotxo
zegon urrugaz txara batean,
non bere kabi guztiz gozoa
aritz mardulak zeukan gordea.
Itur-burutxo jostallutxo
ala arkitzen zan bere oñean
nola bildotstxo txuri gaixoa
lo-lo txit umill garo tartean.
Lanbro intza zan. Udaberria!...
Zeñen eztia dagon mendia!
Artzai mutilla: irrintz uju-ju!
1 baño obeto bizi dana dek
kale gizona, aberats badek?
Artzaia ixill: txoriak: Ku-ku!

*1883-ko Maiatzean.
Euskal-Erria, 1883.*

Ama baten argia

Ez da eguzkia, ez ere illargia,
da aurraren anima dizdizaria;
zerutik etorria ara dijoa
ega txoragarrian aingerutxo!...
Negar egiten dezu, ama tristea?
Txuka zazu agudo, poztu zaitea!
Bakar, seaska otza, besoak utsik,
begira zazu an gora emen lurretik!
Ez dezu an ikusten Jauna adoratzen,
Jesusekin jostatzen, eta eskatzen
zuretzat zoriona beti-betiko?
O ama, ama! Zer dezu malko ori?
Argi egiten duen ur tanto ori?
- Semearen laztan bat, ez det utziko!

*(De la Revista Euskara)
Euskal-Erria, 1883.*

Antsi tartean!

(Nere anai frantzes euskaldunai)

Bidasoa ertzean, Irun aldean,
zuengana begira, arratsaldean,
arkitzen nitzan atzo, eztakit nola
burura igorikan nuen odola.
Zan nere begietan Euskal-Erria
pusketan arkitzen zan txori-kabia;
eta kabi ontako ume tristeak
Frantzi-Españiaren ugatz-semeak!
Zenbat senti zituen nere barrenak
familiarik gabeko senide penak
eztizutet esango, ez, paperean.
Xarmangarria, Urzo xuria ziran
ni poztutzer a etorri; ta beren jiran
biotza utzi nizuten ur bazterrean!

*1884-ko Ilbeltzaren 16.ean.
Euskal-Erria, 1884.*

Negar zurekiñ!

Neukan anima pekatuz estalirik,
arantza luze batek zuen zulatzen;
baña “Jauna, barka nazazu!” esaten
eziñ jarri nitzan! Ai, ez nuen indarrrik!
Etzala aski iduritzen zitzaidan
Jaunaren ontasuna ni barkatzeko,
Jesus baten odola ni salbatzeko.
Zer lañoa aurrean jartzen zitzaidan!
Ordu pisuak, mintasunez beteak,
ziran pekatuaren frutu tristeak;
ta nola kendu? Konfesio on batekin.
“O Ama ?esan nuen?, kupi zaitea!”
Birjiñak erantzunik: “Nere semea!
Atoz!... Nik egingo det negar zurekiñ”.

*1883-ko Martxoan.
Euskal-Erria, 1884.*

Usoa ta euskalduna

(On Jose Umaran jaunari)

Bi uso bizi ziran Euskal-Errian
elkar maiterik guztiz zorionian,
biak kabi batean jaiotakoak,
biak amatxo batek azitakoak.
Bat botarik ekaitzak itsasoz arontz,
gelditu zan laguna itsasoz onontz;
eta geroztik bien urrungatxoak
ziruriten, ai, antsi dolorezkoak!
Egutzen ziran elkar ikusi nairik,
baña alferrik; ta beiñ lurra utzirik
joan ziran zuzen gora an bildutzeran.
Gu non bilduko gera? O euskaldunak!
Guk ta Amerikako gure lagunak
ega dezagun, ega, zeru aldera!

Euskal-Erria, 1885.

Arantzazu-ko Ama laztana, atoz gugana!

Eri dagoen baten gela tristean,
arrats luzean, an... ixiltasunean!
Argi txiki bat doi-doi dago pizturik,
bere errañuz zure itxura inguraturik.
Ala berean, Ama, nik, euskalduna,
ikusten det gaur zure Arantz kutuna,
mendi tartetik nere euskal lurrean
illargia gaubean ateratzean.
“Senda nazazu, arren! ?dio eriak?.
Salba nazazu!”. Eta... bere arpegiak
billatzen du zurea, Ama laztana!
Au da nere esana, o Erregiña!
Ta ezipagera Zu koroitzeke diña,
barkaturikan igo, igo zugana!

Euskal-Erria, 1886.

Gaixoak!

Urikalduak, itxas ta legorrear,
badirudi obitik gaur datozela,
esanaz: “Begira or, gure etxean,
zuen aurrean agertutzen dan gela!
Emakume bat belauniko lurrean,
aurrak besoetatik daukazkiela,
“Non da aitatxo, ama?” galdetutzean,
“Ogiya, ama!” eskatzen diotela.
O!... Korri! Korri zagun konsolatzera
alargun-umezurtzak! Ta esatera:
“Emen gatoz gu zuei laguntzera!”
Zerbaitengatik zera, bai!, Donostia,
nere erri kutun ta paregabia,
karidadeak duen kabi maitia!

Euskal-Erria, 1888.

Okendo

Or... Ulia mendiko itsas ertzian
mundura jaio ziñan, zorionian,
glorियaz betetzeko gure erriya,
Kantauriako perla dan Donostiya.
Pernanbukon, Las Dunas, alde danetan
gizon paregabia ontzi gudetan.
Kondairak deitzen dizu: Garaiteziña!
Nor zan zure aurrean jartzeko diña?
Bagak eta antxetak seaskatikan
ikusi zenituen; denborak joanik,
gaur ere or dabilta zure ondolik,
gau ta egun talluntz ingurutikan
kantari beti!... Zer gauz ederragorik?
Zurriolako jabe zera osorik!

Euskal-Erria, 1895.

Ama Maria!

Umill ezkeiñtzen dizut nere loria

Ama guztien Ama, gure maitia!
Amorioz betia, mantxik gabia!
Zugana gatoz, grazien iturria!
Ikusi zazu zurea dala Euskal-Erria!
Zurea, bai!, guk degun biotz guztia,
zurea lorearen usai ezta,
zurea txoriaren kabi txikia,
zurea gure aurren erregu txia!
Ta Zu zein zera?... Gaitz da nik esatia!
Urikaldu gaixoen izar argia,
oen alargunaren laguntzallia,
beren alabatxoek gordetzallia,
zenbait negar tristeren txukatzallia,
eriotzeko orduan txit pozgarria!
O zenbat dezun maite pekataria!
Zerura daramazu! Nola ordia?
Esanaz: "Atoz! Atoz, nere semia!"
O Amatxo, Amatxo! Ama maitia!
Zugandik etorri zan Jesus guria!
ezagun da nor zeran: Abe, Maria!

*1882-ko Maiatzean.
Euskal-Erria, 1882.*

Euskal-Erriko perlak

(Madame d'Abbadie-ri)

- 1 Dizdizariak, egiazkoak,
Jaunak zerutik botatakoak.
odeiak ura daukan bezela
euskal biotzak gordetakoak,
dira: malkoak!... Ixurtzen ditu
gau eta egun mundu osoak,
baña neretzat eztira iñon
Euskal-Errian bezelakoak!...

- 2 O erri maite maitagarria,
malko iturri guztiz garbia,
maitasunaren, sentimentuen
eta negarren kabi txikia!
Pena bat daukat! Siñista nazu:
zuri begira, ai!, etorria,
gaur edo bigar zu emen utzirik
zeruetara gabe joatia.

- 3 O Jaun aundia! Zer da Zuretzat
zeru ederra onat jaxtia,
ikusirikan nere erriak
dizun maitasun paregabia;
ikusirikan onen fedia
dena garretan irazekia,
ikusirikan, Aita laztana!,
zurea dala guzti-guztia?

- 4 Begirakitza zero goietik,
zure Ama du bere jabia!
Beti elkarrekin izango dira
Euskal-Erria eta Maria!
Ta lur ontatik Amerikara
dijoanean euskal umia,
antxen darama bere kolkoan
Amatxo onen kutun ezta!
- 5 An, besoetan, aurtxoa zala,
euskaldun amak jarritakoa,
erakatsirik bere aurrari
Jesus esaten. Izen gozoa!
Erreguturik, kristau legean
ez bizitzekotz aingerutxoa,
ill dedilla, bai!... beso aetan.
Egin dezala betiko loa!
- 6 Orazio au zerura joanik,
zerutik dator malko tantoa;
eroririkan perla eder onek
esnatutzen du ume gaixoa,
eta ikusirik amaren negar
eta arpegi dolorezkoa,
aur txikiari jaiotzen zaio
beste perla bat ederragoa!
- 7 Azitzen dator; beste ama bat
irtentzen zaio bere bidera,
mundu ontako gauz on guztiak
maitagarriri agertutzero,
Jaun bat, Lege bat eta Erri bat
nola dituen erakustera:
mundurik mundu gure artean
sekulan illko eztan euskera!

8 O, nere Ama! Etorri zera
gaur gu Markinan laztandutzeraz;
etorri zera zure semeak
pozaren pozez txoratutzeraz;
etorri zera zure lengoko
atsekabeak txit aztutzeraz;
D'Abbadie jaun ta sari emalleak
malko batekin eskertutzeraz!

9 Baña... o Ama! Ama Euskera!
Zure semeak goaz iltzeraz;
sufrimentuak bialtzen gaitu
zeruan zutaz itz egiteraz!...
Sufritu degu aski, Amatxo!
Baldin gaiztoak izan bagera,
iltzerakoan zugana gatoz,
arren, gauza bat zuri eskatzeraz.

10 Ama Euskera! Ain ona zera,
aditu zazu gure erreguaz;
zure aurrean egiten degu
azkenik gure testamentuaz,
paper beltzean, malkoz bustirik,
gure eskuak izkribatuaz,
agoniako ordu estuan
animatikan jaiotakuaz.

11 Esan zaiezu gure aurriz,
gutaz galdetzen duten orduan,
gu ill giñala, ezin bizirik
Euskal Legea galdu damuan;
Lege santu au daukatela gaur
oitura onak beren barruan,
ta zu zaudela sekuletako
Jaunak jarria oen kontuan.

12 Esan zaiezu ill arteraño
bizitzeko, bai, mendi onduan,
erakutsirik, Ama garbia,
zer usteltasun dagon munduan
Esan zaiezu beren biotzak
idukitzeko beti zeruan,
ixuririkan malko tristeak
gure ezurak diren lekuan!

13 Ama Euskera! Ama Euskera!
Orra non diran gure umeak.
Zer? Ez dituzu ezagututzen?
Negar, gizonak! Negar, andreak!
Negar, gizonak, lotsarik gabe,
lotsaturikan ez egiteak!
Biotza ere igartu digu
izandu degun doakabeak?

14 Ez milla bider!... Atoz malkoa!
Itzakin eziñ esantakoa,
zergatik zeran ixill-ixillik
izkuntzen izkuntz gaiñ-gañekoa;
zergatik zeran, o ur tantoa,
sentimentuen itsas beroa,
zeiñaren bagak mugitzen duten
gure animen ontzi gaixoa!

15 Atoz!... Zu gabe ontzi gaixo au,
ondar leorrez ingurutua,
eztakit nola joan al liteken
ikututzera zeru-portua;
baña badakit, malko batean
joaten bazaio umill sartua,
besoak zabal datorkiola
gure Jaungoiko errukitsua!

16 O nere erritar biotzekoak!
Ainbeste negar egintakoak!
Azi ditzagun zuzen aurtxoak,
erakutsirik gure malkoak!
Ederrak dira dolorezkoak!
O... eta zeñen baliosoak!...
Munduan orla bizitakoak
dira zeruan zorionekoak!

Euskal-Erria, IX, 1883.

(1) Moldaera au bialdua izan zan 1883.an Markinan izantako Euskal-itiz jostaldietara. (*Euskal-Erria*-ren oarra.)

O nere lurra!

(On Antonio Maria Lekuona jaunari) (1)

Zerurako jaioa
nago ni lurrian,
penaz bete-beterik
ara joan naiean!
Baña agertzen bazait
begien aurrean
famili euskaldun bat
zure pinturean,
an sartzen naizenean
euskal mendi pean,
basoan gordetako
baserri zarrean,
sasi-mutill liraña
asitzen danean
txilibitua jotzen
jai arratsaldean,
zortzikora bildurik
zelai bazterrean
neskatx-gizasemeak

lege ederrean,
etxeko andre onak
aingeru antzean
pobrearen txapelan
limosna jartzean,
aiton buruzuriak
gero arratsean
mai garbi umill ura
bedeinkatutzean,
amonak sukaldean
kontu kontatzean,
euskeraz ziñatutzen
aurrak ikustean,
ta errosarioak
gaba lurrintzean...
emen daukat zerua,
nere lur maitean,
dena izarratua
zuk esku artean!

Euskal-Erria, 1885.

(1) Garai artako pintore edo margolari bat. (A. Z.)

Errege ta bere amari agur (1)

1

Seaskatxo bat dago
gaur Euskal lurrean,
España daukala
kulunpen artean;
ta alargun triste bat
an bere oñean
ageri da, pensatzen
etorkizunean!

2

Nork ez ditu agurtzen
ama ta semia,
beti izandu bada
euskaldun legia,
ikusirik aurrean
pena ta antsia,
biotzeko atia
oso zabaltzia?

3

Lo, umezurtz txikia,
aur inozentia!
Zuk ez dakizularik
zera erregia,
zure egitekoa
izanik guztia
aingeru txikiakiñ
amets egitia!

4

Baña zeñen aundia
dan Probidentzia!...
Or daukazu ama bat
birtutez jantzia,
zaitutzen zure loa,
zure asnasia,
gero erakusteko
zeruko bidia!

5

O!... Nik ikusten zaitut,
bigar esnatzean,
besotxoak amari
farrez luzatzean;
ikusten zaitut, amak
begiratutzean,
zure antzan aita, ail,
ikusi naiean.

6

Ikusten zaitut, aurre,
izketan astean,
mundu bat gauz amari
goxo kontatzean;
amak, txoraturikan,
musuka jatean,
biotz puskatuaren
kontra estutzean!

7

Begira tristeari
zu ziñatutzean
zeruetan dezula
aita esatean!!...
Ta beñ eta bi bider,
ixill, malkopean,
zure ezpañxoetan
gurutz bat jartzean!

8

Azi zaitetz, gax'ori,
onen itzalean,
onratzeko gero, bai!,
gizon egitean;
bestela, amarekiñ
diot nik batean:
ega zaitetz zerura
aur zeran artean!

9

Gurutzea da gure
konsolagarria,
zure amak badaki
au dala egia!
Autsa da emen beko
izate guztia,
baña Ark eskeiñtzen du
mundu bat obia!

10

Begira España
ta Euskal-Erria,
begira Amerikak
ta mundu guztia;
denetan ageri da
goien ipiña
Biziaren Arbola,
gurutze maitia!

11

Ta denbora berean
daukazu gordia
or, zure kolkotxoan
amatxok jarria.
Zer gauza samurra dan
orla ikustia
alargun-umezurtzak
eta gurutzia!

12

O!... Begira zaiezu,
nere Donostia,
beti izan zerana
txit erri noblia;
bizi bitez birtute
ta inozentzia,
bizi bitez erregiñ
eta erregia!

Donostian, 1887-ko Aboztuaren 14-ean.

Euskal-Erria, 1887.

La Unión Vascongada, 1891 -VII-18.

(1) *Con motivo de la llegada a esta Ciudad de SS. MM. el Rey Don Alfonso XIII y su augusta madre la Reina Regente Dª María Cristina, nuestro Director tiene el honor de dedicarles las siguientes poesías. [Euskal-Erria-ren adierazpena.]*

Belena!

1

Nijoan mezetara
gabaren erdian,
kantak eta musikak
entzunik kalian,
pensaturik sufritzen
dagon familian
zer malkoak ixurtzen
diran bitartian!

2

Gauza zuri bat nuen
ikusi aurrian,
zan aur jaio berri bat
bildua zapian,
arkitzen zana bakar,
botia lurrian,
los-arri puska gogor
otz baten gañian!

3

O aurtxo txiki gaixo
iñork ez maitia,
jaio beste mantxarrik
batere gabia!
Zeiñ beltza ageri dan
zure suertia,
amarik ezagutzen
ez dezun umia!

4

Atoz, atoz, enetxo!
Ta guazen aurrera,
zu bezelakoak, ai!,
or duten etxera;
ortikan ere kantak
datoz gaur kalera,
ez digute esaten:
“Onera, onera!”

5

Ta nor da datorrena
korrika atera,
itzikan esan gabe
zu neri kentzera,
far-irri samur batez
begiratutzera,
malko eder bat joanik
arpegian bera?

6

Gorputzeko itxuraz
da emakumia,
besteak bezelaxen
aragiz jantzia;
izanik aingeru bat
aiñ txoragarria,
non zeru-lurrak dauden
esanaz: “Neria!”

7

Norena zera bada
zu orren maitia?
- O!... Aur jaio berri bat
da nere Jabia;
aizpa bat det, izena
du karidadia;
ta gure etxe au da
pozaren kabia!

8

Ta zu, gizona, zaude
naigabez betia?
Sartu zaitetz barrena,
konsola zaitia!
Ara, ikusi zazu
gure familia:
emen aurra, an zarra,
an berriz eria!

9

Begira zer kontentuz,
bakoitzak beria,
daramaten guztiak
beren gurutzia!
Esperantzaz beterik
pizturik fedia,
o!,... gozoa da onla
zerbait sufritzia!

10

Ikusi zazu oraiñ
gure Nagusia,
Belengo portalera
zerutik jatxia;
gizon batzuek Aur au
ez ezagutzia
zer gauza tristia dan!
Zer negargarria!

11

Karidadeko monjak,
Jesus!, ikustia
ta belaunikaturik
ixill gelditzia,
guztia bat izan zan;
o Jesus aundia,
naizu arren ondoan
nik adoratzia?

Euskal-Erria, 1887.

Maite!

(Juan Venancio Araquistain jaunari)

1

Erretxiñol zaudena
sasian kantari,
zer esaten dizkatzu
zure kabiari?
Maitasuna dario
maiatzak ugari,
sortitz osoak dio
agur Mariari!

2

Lurra loak artu du,
dena dago ixill,
zure lagunak daude
arboletan bill-bill;
arrats aize biguñak
ostoa bat ez dabill,
badiruri munduan
guztia dala ill!

3

An dator illargia
gauba edertzera,
ta loreak dijoaz
amets egitera;
izarrak aitorturik
zuri aditzera
aingeruak zerutik
dirala atera!

4

Ordu au aukeratzen
dezu mintzatzeko ,
ta da, iduritzen zait,
neri esateko
emen beko gauzetaz
oso aztutzeko,
amorioa zer dan
nigan sentitzeko!

5

O nere mandatari
konsolagarria,
maitatzeko jaioa
zeraden txoria!
Ni ere ala nazu
onat etorria,
amaika malkorekiñ
amatxok azia!

6

Esan: nork eman dizu
dezun eztarria?
Zure musika orrek
non du, non, sortzia?
Zer da zuk arriturik
gizona uztia?
O... zeñ aundia zeran
izanik txikia!

7

O nola dan baneki
nik zure mintzoa,
otsezi miragarri
paregabekoa!
Baña txoragarriro
zuk esantakoa...
nere animarentzat
da misterioa!

8

Agur, bada, txoria,
segi, bai, kantari,
beregana pensatzera
deitzen gizonari;
belauniko jartzen naiz
ni Egilleari,
kanta guztien kanta
da otoitz Jaunari!

Euskal-Erria, 1887.

Mendiyak

(On Marcial Martinez Aguirre jaunari)

1

Mendiko umea naiz,
mendiya det maite,
ez nitzake biziko
menditik aparte.
Eta gaur kalean, ai!,
bizi banaiz ere,
ez naiz bizi mendira
begiratu gabe!

2

Zeñen ederrak dauden
oso zuriturik,
elurrezko soñeko
orretan bildurik,
lengo anai-odolak
damuz estaldurik,
aingerutxoan jantzi
garbia arturik!

3

Otza. ixilltasuna
bazter danetatik,
zerbait ikusi nai ta
ezer ez inondik:
ez zaldi, ez betizu,
ez auntz, ez ardirik;
denak, denak joan dira
lurra lo utzirik.

4

Egunak badijoaz
ta lurra beti lo,
elurra berriz dator
gero ta geiago;
ta an, ermitan, borda
baño arontzago,
artzaiaren alaba
erregutzen dago!

5

Nola, nola ote du
gaixoak eskatzen!...
Elurrak asten dira
bertatik urtutzen;
eguzkirikan ez da
eta det pensatzen
Birjiñak ote duen
malko bat ixurtzen.

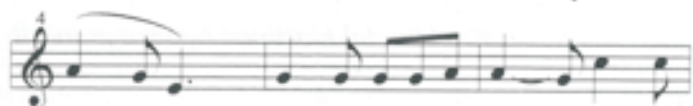
6

Esnatu zaitez, lurra,
esnatu lenbailen!
Atoz, udaberria,
bazterrak poztutzen,
txoriak ikusteko
kabiak egiten,
eta bildots txikiak
mendiyari jostatzen!

1888-ko martxoaren 3-an.
Euskal-Erria, 1888.

Men-di-ko u-me-a naiz, men-di - ya det mai-

te, ez ni-tza-ke bi - zi - ko men-

di - tik a - par - te; e - ta gaur ka - le

an ai! bi - zi ba-naiz e - re

ez naiz bi - zi men - di - ra be -

gi - ra - tu ga - be.

Agur, bigarren aldiz, errege ta bere amari (1)

1

Kantauri itsasoa
ta euskal mendiak,
mundu onek dituen
txoko naigarriak,
uste det diradela,
O ama-semiak,
Jaungoikoak zuentzat
lurrean jarriak.

2

Atozte aurten ere,
bai!, Euskal-Errira,
jauregiak utzirik
etorri mendira,
ala nola txoria
txiru-liru-lira
urrezko kaiolatik
joaten dan sasira.

3

Txistu ta danboliñen
soñu basatira,
zuengana artzaiak
etorriko dira;
ara: beren alaben
kantak urrutira,
o!,... entzunik, malkoa
datorkit begira!

4

Gon urdiñak, abarkak,
illea zintzillik,
baña pañuelo beltzak
lepoan jarririk,
datoz nekez, eskuak
elkarri emanik,
menditikan zerura
begiak jasorik!

5

O!... Maite zituztenak
gerratian illik,
gazterikan ezkongai
ta alargundurik,
tortolloen urrugik
ez da aiñ tristerik,
euskal alaben kanta
ezpada besterik.

6

Barkatu, erregiña,
penatzen bazaitut,
euskaldunentzat ama
zerala uste dut;
ama bati bezela
begiratzen dizut,
nere lurreko penak
kontatzen dizkitzut!

7

O nere lur maitea!
Lur bedeinkatua!
Zenbait odol alferrik
ixuritakua!
Kupitu bedi zutaz,
kupitu zerua!
Eman iguzu, Jauna,
bai, pake santua!

8

Zure mendi gañetan
eta bideetan,
baserriko tellatu,
leio, ateetan,
txabolan, gure gelan,
alde guzietan,
zer irakurtzen degu
dauden gurutzetan?

9

Pakea, amorioa
ta barkazioa;
ez odola, ez gerra,
ez, ez gorrotoa;
ta berriz baldin bada
gerra sortzekoa,
nik ill egiñ nai nuke,
o nere Jainkoa!

10

O aurtxo euskaldunak!
O aur erregia!
Ez degu guk merezi
zuen far-irria.
Zertako da zuei
musu ematia,
ta zuen zoriona
bigarko galtzia!

11

Ez geiegi penatu,
ez, ama tristia!
Errege aingerua
da zure semia;
Aita Santuak zaitu
alaba maitia,
denok maite zaitugu,
konsola zaitia!

12

Mundu osoak dio
zerala aundia,
zerbait aundirik bada
au da doloria;
eta doloriaren
likurta ezta
da zerua txoratzen
duen birtutia!

13

Ara España ta
kondaira guztia,
munduko aunditasun
ta bere gloria;
dena illikan dator
eternidadia,
baña an ageri da
eder birtutia.

14

Agur, birtutetsua
zeraden andria,
aingeru orren ama
ta gordetzallia!
Agur!... Atzo eta gaur
da nere antsia
Jaunak bedeinkatzia
ama ta semia.

*Donostian, 1888ko Uztaren 5-ean.
Euskal-Erria 1888.*

(1) Con motivo de la llegada a esta Ciudad de SS. MM. el Rey D. Alfonso XIII y su augusta madre la Reina Regente Dª María Cristina, nuestro Director tiene en el honor de dedicarles la siguiente poesía. (Euskal-Erria-ren adierazpena.)

Zurekiñ!

(Nere arrebari)

Justatxo! Non gaude gu?
Bizi gera emen?...
Ez, nexka nerea, ez;
or zurekiñ, ortxen!
Bizirikan gaituzu
zerura jasotzen! (1)

Aingeruak zu gabe
triste omen zeuden,
zabiltza or goietan
berakiñ jostatzen!
Baña, ai!,... zeñen bakar
geran gu arkitzen!

Gure etxean beti
zutaz itz egiten,
beti, ai!, zu billatzen,
beti zuri deitzen,
Justatxo, ez gaituzu
iñoiz erantzuten!

- Osaba, zertan zera
zu orla penatzen?
Aztu al zaizu nola
zenidan esaten
zerurako giñala
guztiyok jaiotzen?
Ez dezu len bezela
zerua maitetzen?
Ez dezu len bezela
oraiñ errezatzen?
Ez dizkatzu Jexuxi
muxuak ematen?
Zergatik zera bada
orrela penatzen?
Zeruetan nagola
ez dezu ikusten?

Eskuen artera zait
burua erortzen!...
Barka nazazu, Jauna,
bazaitut aztutzen!

1889-ko Aingeru-Guardakoaren egunean.
Euskal-Erria, 1889.

(1) Justatxo au -Justa Jesus Enrile Arzak alegia- Antonioren illoba zan, beraren arrebaren alaba, umetan illa. (A. Z.)

Beti maite!

(Nere Justatxo-ri)

Askotan Jesus ona,
zait, ai, gogoratzen
ez ote zaitudan nik
egiaz maitatzen;
ta ala dan edo ez
jarririk pensatzen,
gau guztia, menturaz,
orla det pasatzen.

* * *

Gero, ditudanean
txoriak nabaitzen
kantari goiz-sentian
dirala esnatzen,
pixti guzti-guztiak
batera mintzatzen,
loreak intzentsua
dutela banatzen,
belarrik umillena
dala goratutzen,
eguzkia pixkaka
nola dan irtetzen,
lañoak urraturik
zerurontz igotzen,
euskaldun mendiyetan
ermitak agertzen,

ta ezkillak birunka
mezatara deitzen,
ai!,... orduan ni ere
gozoro naiz asten
nola ez dakitala
bertsoak egiten;
ta ezpaditut ere
denak izkribatzen,
asko zaizkitalako
etorri ta joaten,
eguna pasatzen det
Jauna adoratzen!

* * *

Baña arratsa dator;
ta, oieratzean,
nere kontzientzia
esamiñatzean,
“non dira nere obrak?”
neri galdetzean,
itz onakiñ bakarrik,
ai!, arkitutzean,
ta zerbait egiñ badet
begira jartzean,
maiteak nai bezela
egitiñ ote dedan,...

orduak badijoaz,
loak ez nau artzen,
eta iduritzen zait
nagola ikusten
txoriak arboletan
lotan nola dauden,
ametsetan bezela
loreak mugitzen,
bildots txikia ere
lo dala gelditzen
amaren anparoan
gaba iragotzen,
ta ermitak ixillik
mendi egaletan,
ta gurutze batzuek
bide bazterretan,
ta eziñ konta ala
kanposantuetan,
“Maite!” -guri esanaz
bakar! Illargitan!

* * *

O Jauna!... Zer ote naiz
ni zure aurrean?

Aundia da sortitza
zuri kantatzean,
aundia gero lotan
zugan gelditzean,
baña ni aundiago
mendi egalean,
ermita txiki artan
meza entzutean!
A!... Utsa de neretzat,
utsa, kantatzea,
utsa lo gelditzea,
utsa esnatzea;
egunaz eta gabaz
nere izatea
da nere Maitearen
diña egitea.
Egi-egiaz, obraz
“Maitea!” deitzea,
bai, Jesus, zuregatik
asnase artzea,
eta azkenekoa
zuri ematea!
Maitatzen biritzea!
Maitatzen iltzea!

*1889-ko martxoan.
Euskal-Erria, 1889.*

Bi amak

(Emengoari)

O Birjiña Maria!
Aurra nitzanean,
zutaz itz egiñ zidan
amak magalean;
geroztik... zenbat gauza
nere biotzean!
Zenbat, dena nerea
dan amarenean!

* * *

Gaur berriz, a!,... goizero,
xartzen ikustean,
te bere kopetean
ezpañak jartzean,
“Ama! -esaten diot-,
nik bart arratsean
bi ama nituela
amets egin nuen:

bat zeruetan eta
bestea, zu!, emen;
bietan zein geiena
maite ez nekien,
ta zerukoak zidan
orduian esaten:
“Nork erakutsi zizun
ni orla maitetzen?
Zoaz ta maite zazu
ura ni baño len!
Eta esan zakitza,
konsola dedien,
zeruko goi oetan
zenbat maite duten!”
O ama!... Asirikan
zuri au kontatzen,
nere pozak itorik
niztan, ai!, esnatzen.”

Euskal-Erria, 1889.

Itxua

[*Marcelino Soroa nere adiskide maiteari*]

Itxu gizagaixoa
bioliña jotzen,
intxaur-arbol batean
txoria kantatzen,
ta aurrak itxuari
talua ekartzen,
baserri atarian
nituen ikusten.
Ta negoen.. ta negoen..
kupidaz itxuari
begiak ematen,
betiko illunbean
jarririk pensatzen!
Gero, galdeturikan
triste bizi al zen,
erantzun zidan: "Bizi?
Oraiñ nabill illtzen,
bioliñ txar onekiñ
negarra ixurtzen;
ta egunero diot
Jaunari galdetzen
neretzat eguna, ai!,
noiz zabalduko den!
Orduak joan t'etorri

ta beti orlaxen!...
Baña igandero dit
apaizak esaten
nola betiko argia
zeruan dagoen.
Orduan biziko naiz!
Oraiñ nabill illtzen!"

* * *

Au entzunik, itzikan
eziñ egiñ nuen,
txori txikia ere
ixill zan gelditzen,
ta arbolatik ziran
ostoak erortzen!"

* * *

An... aur inozenteak
zebiltzan jostatzen;
arontzago... zerua
guri deitzen... deitzen!

Euskal-Erria, 1889.

Igeldoko menditik errege ta bere amari (1)

Mendiyan arkitzen naiz,
mendiko semia;
eguzkia sarturik,
dator illargia;
zerua jazten dago
soñ dizdizaria,
dena da ixilltasuna,
guztia pakia.
Zer ederra dan gaba!
Zer zoragarria!
An Kantauriko perla,
Donosti gaztia,
festaz eta musikaz
bildurik jendia;
emen... au da musika,
o bakardadia!
Illun-illun basoa,
itzal baserria,
mendiyak inguratzen
laño maindiria,
otadia mugitzen
ifar aize mia,
urruti-urrutitik
beien zintzerria,
noizian beñ entzunik
morroi-irrintzia,
txakur txikiak zaunkaz

zaitzen ataria,
erreka bat kantari
or, erdi gordia;
lotan, kolerik gabe,
itsaso geldia,
soseguz arturikan
bagaz asnasia,
eta guztien gañez,
konsolagarria,
mendiko tontorrean
gurutze maitia!

* * *

Ta Egillearekiñ
jarririk izketan,
diot: "O zenbat gauza
nere egunetan
gerta diran emengo
mendi laztanetan!
Atzo gerra, odola,
pena biotzetan,
kezka eta negarra
famili danetan,
ikara eta bala
kanpo-zelaietan,
arto, garien orde
arantza lurretan,

malkoa zenbait amen
 begi tristeetan,
 semeak ikusirik
 illak bazterretan,
 edo zanko-besomoz
 eritegietan!
 O!... Eziñ det pensatu
 denbora aietan!
 Arratsain! Mendizorrotz!...
 Gaur, ordu abetan,
 zeñen gozoro dauden
 zuen kolkoetan
 lo-lo gure aurtxoak
 beren seasketan!
 Utzi, bai!, dabiltzala
 goxo ametsetan,
 far-irria jaiorik
 xamur ezpañetan;
 ta ez bitez esnatu,
 gero, anaietan,
 odola ixurtzekotz
 euskal mendiyetan!"

* * *

Ara Aieten ere
 beste aurtxo bat lo,
 zeña Probidentziaz
 umezurtz zan jaió!
 Bere pensamentuak
 lurra ez du gogo,
 geiago da aingerua
 erregea baño!

Nork daki, inozentzia
 izanikan ego,
 lotan zeruetara
 ez ote dan igo;
 eta an bere aita
 laztandu ta gero,
 amatxo poztutzeko
 esnatzen berriro!

* * *

Ta gaba badijoa...
 ta egun berria
 badator geldi... geldi...
 poz-penaz betia.
 Alderatzen ari da
 ia goiz-sentia,
 baña artu baño len
 etxeko bidia,
 noan adoratzera
 arri-gurutzia,
 esanaz: "Nere Jesus!
 Bakarrik aundia!
 Izan zazu denontzat
 miserikordia!
 Bedeinka España
 ta Euskal-Erria!
 Bedeinka erregiña
 eta erregia,
 amak erakutsirik,
 aur maitagarria,
 "Jaungoikoa!" goizero
 esaten asia".

Donostian, 1889-ko Abuztuaren 5-ean.
 Euskal-Erria, 1889.

(1) *Con motivo de la llegada a esta Ciudad de SS. MM. el Rey D. Alfonso XIII y su augusta madre la Reina Regente Dª María Cristina, nuestro Director tiene el honor de dedicarles la siguiente poesía. [Euskal-Erria-ren adierazpena.]*

Nork daki!

(Nere adiskide maite Franzisko Lopez ta Alen-i)

Askotan oi bezela,
artsalde batean,
zeiñ pozikan nebillen
euskal lur maitean,
nere nexka nuela, (1)
ai, aldamenean!
Onek ikusi zuen
arbola tartean
kaiola bat zegola
baserri aurrean;
ta... (umiak dutena)
ia zer zegon an
bereala saltoka
galde egiñ ziran.
Gu sentirik, amona
irten zan atera,
t'egiñ zion segiran
galde ura bera.
"Karnabatxuak, aurra,
pollitak alere;
oraindik jaten ondo
ikasi ez dute..."
"Oi? Eta orduan nork
ematen diyote?"
"Gaxua!... Beren ama
etortzen zaiote;
baña iya azi dira,
baleudeke libre;

laster beren arrekiñ
egako lirake".
Eta txorikumeak,
ama sentitzean,
asten ziran kolpeka
libratu naiean.
Orduan nere nexkak,
daukat aiñ goguan!,
malko aundi batekiñ
begi bakoitzean,
esan zidan: "Oxa... ba,
li...bra...tzia... nai... det".
Ta, amonari zerbait
eman ta ondoren,
librean utzi bear
izan genituen.
Gero... ai!, nexka ill zan!
Eder egatu zan!
Ta ni nolapait joanik
kanposantura,... an,
bere obi ondoko
arbol adarrean,
karnabatxo batzuek
ai ziran kantari!
Ixo!... Oraindik ere
entzuten nago ni,
ta diot: "Aiek dira?
Nork daki!... Nork daki!"

Euskal-Erria, 1889.

(1) Nexka au leen aitatu degunez, Justa Enrile Arzak da, Antonioren iloba, beraren arrebaren alaba, umetan illa.

Gaiarre!

Zeruko atietan
kantatu du:
Miserikordia!
San Pedrok, txoraturik,
idiki du
bertatiak atia;
aingeruak pillaka
bildurikan:
“Zein da kantaria?”
galdetzen dute, eta
etortzen da
Amatxo Maria.
Gaiarrek berriz ere
kantatzen du:
Miserikordia!
Ta zeruak dirudi
Orduantxe
zeru bat obia!

Lurrean, ai!, gizona
arkitzen da
miñez ta tristia;
zure seask izan zan
Euskal-Erri
aiñ maitagarria,
ageri da elurrez
estalia,
bakar ta txuria;
igartua loria;
basoetan
ixillik txoria;
t'otzak iya illian
Erronkalen
bildostxo txikia.
Bee negargarria da,
gaurtandikan,
dan kanta guzia!

Donostian, 1890-ko Illbeltzaren 3-an.

Euskal-Erria, 1890.

Ulia nere jaiotz-mendiari

Atzo zala diruri...
nitzala ibiltzen
sasi ta arboletan
kabiyak billatzen,
kirkirrak arrapatzen,
bildotxak maitatzen,
Juan Joxe amezketarra
zania etortzen,
negua pasatzera
ardiyakiñ emen!

Gaur, a!, al detanian
zugana igorik,
ez det bildotx, kirkirik,
ez txori kabirik;
baizikan ixill, bakar,
aparte mundutik,
berak eman nazkien
penetan pozturik,
eta zeruetara
begiak jatorik...
ordurik gozoenak
pasatzen ditut nik!

O Ulia, illko naiz
beti zu maiterik!

Euskal-Erria. 1890.

Otaegiri (1)

Eziñ arkitu det nik, adiskidea,
bear dan itzikan, kantatutzeko
zure bizitz eder ta pakez betea.

Euskal-Erriarentzat ziñan guztiya;
nork ez du gogoratzen euskal-lurrean
zure kantu bikañen indar biziya?

Kantu ederrak dira zure kantuak;
baña kantuak baño ederragoak
ziran, oraindik, zure sentimentuak

Bestela galde, galde, Ondarrabiyan,
nola itz onak eta egintz obeak
zabaltzen zenituen zeunden tokiyan.

A zeñen gozoa dan gogoratzea,
gelditzen geranean lagun bat gabe,
zala bera Jaunaren maitatzallea!

Zer da gure bizitza?... Itzala, kea:
jaio, azi ta laster ill... ala nola
jaio ta igartu oi dan kanpo-lorea.

Baña lorea emen gelditutzen da:
gizona ez, ordea: bere anima,
Jauna maitatu badu, zeruratzen da.

Ara joango zifian zu, lagun maitea;
nola ez, baldin beti bizi baziñan
Guadalupeko Amak ongi gordea?

Eta zure gorputza lurperatu da
bere mende gozoan: gurutzepean
malkoz estalirikan ezkutatu da.

Eta zer malko eder maitagarriyak
zure ikasletxoai sortutakoak!
Oek bai diradela gozagariyak:
Eleizaren otoitzak t'aurren malkoak!

Euskal-Erria, 1890.

(1) Klaudio Otaegi (1836- 1890) euskal idazlea il zanean mol-datutako olerkia. Otaegi jauna Zegaman jaio zan, bañan Ondarrabian egin zuan bere denborarik geiena, eta bertan il. Eskola maisua izan zan. (A. Z.)

Bertso egillea

- Zu, zein da gizon ori
orren arlotea?
- Txoro gaixo bat, utsa,
bertso egillea!
Ez dakiena zer dan
aberastutzea,
eta mundu onetan
ondo bizitza,
txoriak bezela du
ixiltzen gosea.

O zu, gizon aberats,
jakintsun emea!
Ezpadezu mudatzen
munduko legea,
t'egiñ biotzik gabe
aurra jaiotzea,
gertatuko da gero
aur ark maitatzea,
tortolloa bezela
urrungaz iltzea.

Euskal-Erria, 1890.

Bi aurrak

*(On Manuel Antonio Antia,
Urnietako erretore jaunari)*

Alargun pobre baten
besoetan,
txuri ta flakua
ikusi nuen atzo
aur txiki bat,
umezurtz gaxua!
O!... Eramaten zion
maiz kolkora
bere eskutxua,
bildotx batek bezela
billaturik
amaren berua;
t'amak ematen zion
beñ ta berriz
musu txit estua!
Zenbat ta zenbat pena
musuetan
zijoan bildua!
.....
Beste aur bat, kontentu,
inguruan,

zebillen jostatzen;
bere begi ederrak
aur tristean
asi ziran jartzen;
gero, ondora joanik,
jostalluak
zizkan erakusten,
eta abiatu zan,
andik laster,
goxuak ematen.
Orduan far-irri bat
umezurtzak
zuen, ai!, ixurtzen,
ta aur pozgarri ura
alargunak
malkoz bedeinkatzen!
.....
O aberatsen aurrak,
azi beti
pobreak maitatzen!

Euskal-Erria, 1890.

Baga

[On Domingo Agirre jaunari]

Ara
non datorren,
pixkaka aunditzen,
ixillik, presaka aurrera;
asi da korrika lurraren ertzera,
lertzen da saltoka turmoia bezela orruaz,
ondarra t'arroka aparrez guztia bilduaz;
eta desegiña dijoa atzera,
sortu zan lekura ostera;
ez da, ez, ikusten,
ta orain zan
emen!

* * *

Zenbat gauz
dizkidan
esaten!

Euskal-Erria, 1890.

Bi loreak

(Larreta-Azelaingo Joakini)

Lore polit bat, libre jaioa,
arkitzen zan bart gel ederrean,
ta gau-erdia ia zalarik
milla kandelen argi tartean,
denak esanaz: “Zer primorea!”
begiratutzen ziotenean.

Loretxo arren laguna zana
kanpoan zegon ordu berean;
bere kandela illargia zan,
perlaz jantzirik, bakardadean;
eta gorderik an,... ostopean,
txori kabi bat aldamenean.

Eguna dator; lenbizikoa
muker-mukerra degu topatu;
ta bigarrena zeñen gozoro
txori txikiak duten esnatu!
Zer esan nai du kontutxu onek?
Ez dezu oraindik, Joakin, asmatu?

Euskal-Erria, 1890.

Bi gau Euskal-lurrean

(On Rodrigo Soriano eta Aldamar jaunari)

Onentzaroz! ...
Or t'emen
baserriya;
sukaldian
kontentu
familiya;
elurra,
izarrak,
illargiya;
andregaya
leiuana
jarriya;
t'urrutira...
soldadutzetik
datozen
mutillen
irrintziya!...
Ez da au
gau txuriya?

* * *

Txit illun,
turmoia,
aizea,
ekaitza;

surik gabe
sukaldia;
andrea
leiuana;
aurtxoak
negarrez
onduana;
aita... a!...
nork daki?
Berandu
dijua
ta ez da
ageri!
Menturaz
txalupa
galdu da!...
Galdu
esperantza!...
Zer ordu
luzeak!...
Eta zer gau
beltza!

Euskal-Erria, 1891.

Mendiko alaba

(On Federiko Baraibar jaunari)

Mendiyan
bizi zan
txabolan,
bildotxen
onduan.

ta etzan
geiago
izandu
beretzat
pozarik,

Zer pozez
udaran,
garotan
saltoka
soruan!

ta uda
berria
gozoro
etorri
zanian....

Zer triste
neguan,
elurra
datorren
orduan!

a!... ill zan
goiz eder
batian,
bordatxo
zarrian!

Bildotxak
gosiak
illikan,
geldi zan
bakarrik,

Onela
pasa zan
mundutik,
bildotxak
maiterik!

Euskal-Erria, 1891.

Kabiz kabi

Berandu ta ixill,
gau luze, pisua,
jaiki, begiratu
lurra izotztua.
Non da, ai!, udako
goiz maitagarrian
txistuka esnatzen
ninduen xoxua?
Non da bere kabia?
Umiak egarik...
Bakartasunian
sasian tristia!
Atzo inguruan
zenbat txiru-liru!...
Gaur denak aiziak
eramanak ditu!...
Begira biotza
bere ispilluan:
maite nai badezu,
udan ta neguan,
egĩñ zazu, egĩñ,
kabia zeruan!
Ortarako Jesus
jaio zan munduan!

Euskal-Erria, 1891.

Gaxuak

[Nere adiskide gazte Joakin Muñoz-Barojari]

Goiz-goizik
eguna
datorren
orduak,
asten da
lenbizi
zozua
kantari,
ixilltxo,
gozoro
ta ezti,
balego
bezela
bildurtti.
Inguru
artantxe
bertan du
kabia,
sasian

maitero
gordia,
t'umiak
asirik
esnatzen,
an daude
buruak
altxarik
aitari
entzuten,
geroko
ikasten.
Gaxuak!
Nago ni
pensatzen:
nork daki
kabirik
egingo
dezuten!

*Euskal-Erria, 1891.
La Unión Vascongada, 1891 -VII-5.*

Etzait aztuko!

(San Juan bezperako otoitza)

Gab'erdia zan:
mendi-mutillak
etorri ziran
etxe atera,
bertso-kopletan
eskerrak neri
kantatutzera:
"On Antoniyo Jaunari gatoz
eskerrak gaur ematera,
ari dalako alegiñean
zabaltzen gure euskera"(1).
O koplariak!
Nere erritar
maite maitiak!
Zuen kantetan
etxe danetan,
zelai ta mendi
ta bideetan,
gau eta egun
poz eta penaz
mintza euskeraz!
Zer Fuero ta zer...
itzegitekotz
gero erderaz?

Euskal-Erria, 1891.

(1) San Juan arratseko kantaren doñuban. *(Euskal-Erria-ren oarra).*

Bi kabiak

(On Jacinto Verdaguer jaunari)

Illunabartzen zuen
pasarik bidia,
ta nere inguruan
dena zan pakia!
Ontan, bazter batian,
untzez estalia,
begiratutzen nuen
arri-gurutzia,
entzuten nuelarik
ixilltxo, ezta,
musika bezelako
marmariz txikia.
Ta zan gurutzia
untzetan gordia,
umez bete-betia,
txorien kabia.
.....
Nere biotzak ere
an dauka beria.

Olerki au *Euskal-Erria* aldizkarian agertu zan, 1891 urtean, eta bere kondairatxoa ere badu. Onela esaten digu Adrian Loyarte jaunak, bere *Donostiarras del siglo XIX (San Sebastián, 1913)*, bere lagun miña izana zan Antonio Arzak jaunari eskeintzen dion atalean:

“Hace ya muchos años. Aquel insigne poeta catalán, Mosen Ignacio Verdaguer, autor del maravilloso poema L’Atlantida, llegó a San Sebastián, hospedándose en la preciosa finca Villa Zinza. Según cuentan crónicas de aquella

época, Verdaguer demostró verdaderos deseos de conocer a Antonio Arzác, que sabedor de ello corrió al momento a estrechar a su vez la mano del genio de la poesía catalana. Y en Villa Zinza los dos poetas, los dos líricos del alma catalana y del alma vasca, se abrazaron en el abrazo de dos razas y dos inspiraciones que como poco supieron exteriorizar los afectos y los latidos de los dos pueblos.

Verdaguer y Arzác conversaron largo tiempo. De aquella conversación surgió una gran poesía y aquella poesía fruto de la inspiración de Arzác fue dedicada a Verdaguer.

Verdaguer, a su vez, haciendo justicia al vate euskaro y honrando la poesía euskara, la tradujo al catalán,..."

Ona emen itzulpen ori:

LOS DOS NIUS

Era á entrada de fosch,
jo caminava un dia,
tot era dolsa pau
com dins l'anima mia.
Vora'l camí una creu
sos brassos estenia,
quan arribí allí prop
murmuri dols sentia,
murmuri y remoreig
y dolsa melodia.
Los brassos de la creu
una eura los vestia
y en la eura mal penyat
un nieró hi havia.

.....

Ah! si jo fos aucell
amb ells jo cantaria,
que en brassos de la creu
també mon cor hi nia.

Onela bukatzen du Adrian Loyartek:

"La entrevista de los dos poetas y la publicación de estas dos poesías fue justamente celebrada en la prensa regional, y reproducida por la basco-americana".

Amerika-ren agertea

(Ango nere anaiai)

Eskuiera mendiya,
ezker itsasua,
oñetan arroka bat,
gañean zerua...
Kolon, zuri euskaraz
kantatzera nua,
egin nazazu argi,
nere Jaungoikua!

Erriz erri zebillen
arrote, pobria,
jakintsuak txorotzat
ondotik botia;
ta... zuri zor dizugu,
o gizon aundia!,
Jainkoaren urrena,
mundu bat berria!

Rabidan, konbentuan,
jorikan atia,
Marchena izandu zan
zure gidaria;
t'Isabel Katolika
laguntza guztia,
eraman zenezazun
ara gurutzial!

O zenbat edertasun
eta zer gloria!...
Agur biotzetikan,
Ama España!
Orain bazaude ere
naigabez betia,
zure kondaira zarra
da paregabia!

Ondo merezi dezu,
nazio noblia,
munduko erri denak
agur egitia.
Zer, ezpadezu lengo
indar ta urria?...
Utsa: zu bizi zera
onraz estalia!

Ta begiratzen badet
euskaldun lurrera,
“Kolon! -ots egiten det-,
zu gurea zera;
sartu bestela gure
mendiyen tartera,
ala dan edo ez dan
ezagututzero”.

Pozaz edo penazko
neskatxen kantua,
karta baten zai dagon
amaren lantua,
amonen erregua,
mutillen bertsua,
guztiyak dauka lurriñ
Amerikakua.

T'entzunik Kantauriko
bagaren arrua,...
Aitzgorri, Aralarko
aizien txistua,...
danboliñ,... zortzikua,...
pelota soñua,...
ai!... ango anaietan
det pensamentua.
Artu zazute, artu,
laztan bat estua!

Donostian, 1892.an, Agertearen 4-garren eunkian.

Euskal-Erria. 1892.

Nere lurra

[On Antonio Grilo nere adiskide maiteari]

Danboliñakin dantzan
ibilliyak ziran,
baserri zar artako
intxaurren azpiyan.

Illunabartzen zuen
ta mendik bera
gazteriya zetorren
ni negon aldera,
irrintziyak botiaz
ezker-eskuiera,
lur libre onen jabe
gaba pasatzera.

Ontan, *Ave Maria*
ezkillak jorikan,
batian gelditurik,
boinak eskuetan,
ama guztien Ama
zuten ezpañetan,
ondoren asirikan
zortziko kantetan.

Ta nik, nere begiyak
intzak bustirikan,
ta barrendik biyotzak
pill-pill egiñikan,
nion nere artian,
negon txokotikan:
“Lur au bezelakorik...
ez da besterikan!”

Eta illundu zuen..
ta baserriyetan .
kantari zeuden amak
seask ondoetan:
“*Aurra,.. e..gizu.. lo.. ta.. looo..
zuk.. o..raiñ.. eta.. nik.. gero..*”.

Euskal-Erria, 1892.

Boga!

(Ondarroako arrantzaleai;)

Orro, zoramen, negar
denak ixildurik,
gab'erditikan gora
ginjuazelarik,
jira bat eman nuen
or, kaie zarretik:
etzan ezer entzuten,
etzan бага-otsik.
A!... Itsasua bera
zegan lotsaturik!

Leio tarte batetik
kandela pixtua
nabaitu nuen; gela
zan guztiz estua,
ta barrendik zetorren
antsi, zizpurua,
aurtxo inozentien
algaraz nastua...
biyotzik gogorrena
erdibitzekua!

“Itzali argiya, ama,
ez dator aitatxo;
ama, ez negar egiñ,
guk asko maiteko!”.
T'amak zion doi-doia:
“Egiñ lo, egiñ lo!...”,
eroturik bezela
esanikan gero:
“Jauna, ez ditezela
esnatu geiago!”.

Ta urrengo goizian...
eta urrenguan...
o nolako tristura
esnatzerakuan!
Ta zer suerte beltza
famili gaxuan,
arkituko ezpalitz
gaur gure onduan
askoren malko-zapi
Donostiakuan!

Luis Karril ta lagunak:
ez adiorikan!
Zuen itzal maitia
juan zan emendikan.
Baña... lo, umezurtzak
seaskatxuetan;
etzaizute faltako
zuen egunetan
aitaren ordeko bat
donostiarretan!

Boga, donostiarrak,
alderatzen gera...
Boga, ondarroar ta
guztiok batera
zeruko estropara
irabazitzera!
Noizpait Karril ta bere
mutillen antzera...
Jaunaren eskuetan
animak jartzera!
Boga karidadian!
Aurrera!... Aurrera!...

Euskal-Erria, 1892.

Biyotz gaxua!...

(Leo de Silka-ri)

Nola Ulia mendiñ
baserri txiki bi?
Artan bizi da Antton
ta ontan Kontxexi,
biyotzak emanikan
batak bestiari.
Neskatxak dauka borda
txukun eta garbi.
inguruan dabilta
berrogei bat ardi,
tarteka dituztela,
nabar, beltz ta txuri,
arkumetxo lirañak
saltoka goxoki.
Anttonek bere lurrak
dauzka guztiz ongi,
libre danian lapak
bildurik ugari;
ta, gure Donostiya
egiteko aundi,
karriatutzen ditu
zenbait gurdi arri.
Ta... jakiña: bidian
asirik kantari...
ateratzen da beti
leiora Kontxexi.
Anttonek baserriya
nairikan erosi,
joan zan Amerikara
ta etzan ageri;

orla, eguna joan ta
eguna etorri,
goiz batian Kontxexi
sentitu zan eri;
itsasora begira
zegon beti-beti,
borda egunaz nola gabaz
ametsetan noski,
ikusirik etortzen
urruti... urruti...
allegatutzen etzan
ez dakit zer ontzi.
Era ontan luzaro
etziteken bizi.
Beiñ, penak eroturik,
kalera zan jatxi,
ta topo egin nuen:
zegon geldi-geldi...
Ez ninduen tristiak
seguru ikusi.
Zer zan?... *Txarmangarria*
jotzen ziñan ari,
baña... da pianua
edo zer da ori?
Zuk nola jotzen dezun
iñork bai al daki?
Zerutikan datorren
gauzen bat diruri...
A!... Galde Kontxexiren
biyotz gaxuari!

Euskal-Erria, 1892.

Mendiya

*(Gañ-gañeko ipuilari
Ramon Artola jaunari)*

Mendiyan beiñ billatu
nuen nik kabiya,
ta pozikan ekarri
etxera txoriya;
oraindik etzan lumaz
txit ondo jantziya,
baña laister egin zan
eder ta aundiya.
Orduan erosirik
kaiola berriya,
onetan jarri nuen,
zer txorakeriya!...
Etzegonian mutu,
triste, eroriya,
jira ta bira zeukan
juateko antsiya.
Onela eman ziran
neri errukiya,
t'ikusi zuenian
ate idikiya,
an zan txiru-liruka
mendirabiya.
¡Mendiko umientzat
utzi, bai, mendiya!

Euskal-Erria. 1892.

Menditar jaio nintzan

[Alejandrino Iruretari]

Zaldiyak zijoazten
bidia betian,
ta kotxian jendia
panparroikeriyan;
eta, nik ikusirik
-zergatik ez esan?-,
etziraten batere
pozarikan eman.

Beste bide batetik
zetozen ardiyak,
tartian zituztela
arkume txikiyak,
t'entzunik *ttulun-ttulun*
beren txintxerriyak,
zer poza biyotz eta
anima neriak!

A!... Gorde ditzatzute
kotxe ta zaldiyak,
eta utzi neretzat
mendi ta ardiyak!

Euskal-Erria. 1893.

Bildotxa

O gaitzik
gabeko,
mendiyan
xaltoka
zabiltzan
gaxua!
Or, zure
onduan,
zu laister
illtzeko,
jaio da
otsua.
Zergatik?
Ez dakit;
jaixten det
bertatik
umilki
burua.

Mendiko
antzera,
kalian,
gizonen
artian,
badira
bildotx ta
otsua!...
Baña... zer?
Ez dauka
gizonak
gañian
zerua?
Ta zuk zer
daukazu?
Zuk utsa!
O gaxo
gaxua!

Euskal-Erria, 1896.

Txanton Piperriri **oroitza(1)**

Or dabilta xoxuak
txiru-liru-lira,
goiz-goizetik kantari
sasitik sasira;
eta, aben antzera,
danboliñ txistua
gure mendi tartian
da noski sortua,
gazteriya bildurik
zortziko soñura,
bertan artzen zuela
dantz onek itxura.
Aiziaren indarrez
bian itsasuak
aparrez irakiten
botarik orruak,
ta goian, basuetan,
aritzen adarrak
arrek zatitutzean
egiñik negarrak,
jaio azi zituzten
euskal kanta zarrak.
Ta gero aingeruak,
lur ontan jaiuak,
zeruetara joaten
asi ziranian,

bigaldu zizkiguten
neskatxen abora
kanta, ez litezkenak
eraman iñora,
gure Ama Euskara
xarretik kanpora,
itzik gabeko izkuntz
aiñ miragarriyan
bizi gaitian goxo
ill arte guziyan.
Au da, nigan, musika
nere lurrekua,
Txanton Piperriri bere
espillu osua;
onen kondaira dago
txit ezagutua:
Biltoki au da kolka
ta *Txanton* txitua.
Donostiyan, berari
begira geundela,
denok txoratu giñan
iñoiz ez bezela,
ikusirik mutillak
ta gizasemiak
euskarazko lan ontan
aiñ fedez betiak,

aiñ egoki, aiñ garbi,
aiñ zoragarriak,
azkenik Maritxoren
ezpañak zeudela
guretzako zeruko
intza zeritela!...
Zapirain ta Alzaga(2),
bejundaizutela!
Bilbaon ere anaiak
ditugu, ta ara
eraman zuten Txanton
bizkaitarretara,
ta dator dariyola
pozezko algar!...
Joango dala deritzat

laister Iruñara,
andik Bitoria,
gero Baionara,
gure familiako
Euskal-Frantziara,
t'azkenik, garailari,
Ameriketara.
Oraiñ, aditzalleak,
bukatzerakuan,
biyotzetik gauza bat
nai dizutet esan:
*Euskaldunak, betiko
anaitu gaitian,
euskaldun bizirikan
gure Euskal-Erria!*(3)

*Euskal-Erria, 1899.
Euzkadi. 1933-V-25.*

(1) *Txanton Piperri* euskal opera baten izenburua da.

(2) Buenaventura Zapirain musikaren egillea izan zan; Toribio Alzaga, berriz, letrarena.

(3) *Centro Católico* deritzaion Donostiako biltokian irakurri zuen moldaera au bere egilleak. (*Euskal-Erria* aldizkariaren oarra.)

Nere erriya (1)

Etxe banaka batzuek,
kanpantorre zar txikia,
beti ari dan errota,
ona nere erri maitia.

A txoko laztan neria,
uria baño obia!
Naiago det baserria,
ez errege-jauregia.

Elizako plaza ere,
arbol ta eserlekuak,
ez al dira Jainkoaren
libruak dauzkan ostuak?

Zaitutzen ditu aitonak
kantari illobatxuak,
t'ama ari da goizetik
landutzen zelai-soruak.

Illunabarra ondoren
dator banatzera lua,
aize epelen kulunpan
entzunaz txilibitua.

La Vasconia, Buenos Aires, 1899-I-20.

(1) Arronako seme batentzat jarriyak. *La Vasconia* aldizkariaren oarra.1

Victor Hugo-ri oroitza

(Mr. Paul Déroulède jaunari donkitua)

Frantziya, Españaia ta Euskal-Erria
biltzen dira gaur emen Hugo goitutzeraz;
iñon kabitzen etzan gizon ura bera
etorri zan onera, arroka batera,
pasaitarren artian gozo bizitzeraz.

Ill zan! Baña gizonen buruko argia
izanik Jainkoaren asnase garbia,
piztua dago beti, itzali gabia,
berak ekarririkan onera jendia,
non mendiko farolak portura ontzia.

Utzi zuen mundu au Hugok, ta uste det
lanean ari dala an, goietatikan,
euskaldunaz onela baliaturikan,
Frantzi ta Españaia elkartu nairikan:
izango al litzake gauza oberikan?

Euskal-Erria, 1902.

Eskutitz bat(1)

(Jose Zampirain adiskide leialari)

Ergobiya aldeko
sagardotegiyan
izandu omen ziran
joan dan jayian:
bertso pilla botarik
atari aurrian,
patxar'ederrian,
txinparta tartian,
pitxar bat edo beste
edan ondorian,
ez da bat jartzekorik
zure parian.

Bejundaizula, Joxe;
griña jatorrian
euskara zabaltzeko
lege onian,
saia zaitez orrela
lagunen artian,
umore onian,
urte bakoitzian,
sagar arbola zarrak
lora berritzian,
pozik bizi gaitian
gure lurrian.

Eskumuñak Pellori,
baita Batixtari,
Olegario, Gaztelu
ta Txintxuari; (2)
denak aitortzen dute
zerala gidari,
tajuz oñ emanlari,
non bikañ kantari,
bertsolari guztiyen
jaun ta garailari;
agur, Joxe, aurrera
ari ta ari!

Euskal-Erria, 1902.

(1) Praiskutxo-ren doñuban kantatzekua. (Egillearen oarra)

(2) Garai artako zenbait bertsolariren izenak dira auek. (A. Z.)

Arkibidea

Antonio Arzak Balerdi (1855-1904)	7
Poemak	
Maritxo	33
Zerura	41
Joxe	49
Sufritzen	57
Amona	67
Itz lauz	
Jesus Biotza!	81
Seaskatik obira	84
Esnatze bat	90
Gauzik ederrena	92
Patxi ta Kontxexi	95
Legenartsua	112
Aztua!	118
Iztuetaren esan bat	122
Iparragirre!	124
Itz bi Luis Karril ta bere mutillai	127
Euskara!	129
Omentzaro	131
Itz-neurtuak	
Azken agurrak gure etsaigoari	135
Iltzen bazaigu Ama Euskera, euskaldunak illak gera	137
Oroitx bat Jose Maria Lizana jaunari	143
Jesus izanik amorioa, Jesus da bizi osoa!	145
Tolosari San Juan bezpera gaberako	151
Amalaudunak	159

Ama Maria! Umill eskeiñtzen dizut	
nere loria	166
Euskal-Erriko perlak	167
O nere lurra!	172
Errege ta bere amari agur	173
Belena!	175
Maite!	177
Mendiyak	179
Agur, bigarren aldiz, errege ta bere amari	181
Zurekiñ!	184
Beti maite!	185
Bi amak	187
Itxua	188
Igeldoko menditik errege ta bere amari	189
Nork daki!	191
Gaiarre!	192
Ulia nere jaiotz-mendiari	193
Otaegiri!	194
Bertso egillea	196
Bi aurrak	197
Baga	198
Bi loreak	199
Bi gau Euskal-lurrean	200
Mendiko alaba	201
Kabiz kabi	202
Gaxuak	203
Etzait aztuko!	204
Bi kabiak	205
Amerika-ren agertea	207
Nere lurra	209
Boga!	210
Biyotz gaxua!	212
Mendiya	213
Menditar jaio nintzan	214
Bildotxa	215
<i>Txanton Piperr</i> i-ri oroitza	216
Nere erriya	218
Victor Hugo-ri oroitza	219
Eskutitz bat	220